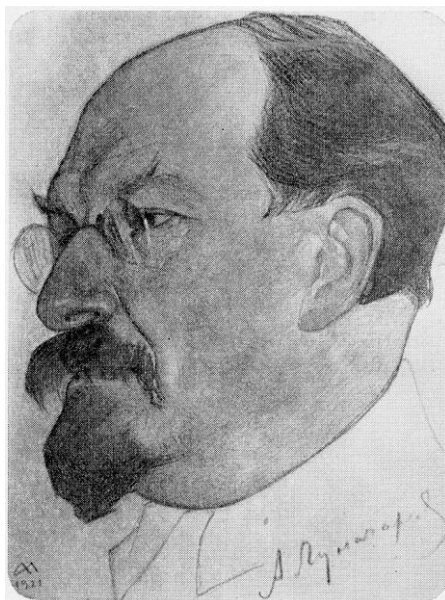

Anatol Lunatjarskij (1919)

Revolutionära silhuetter

Engelska upplagan av denna skrift gavs ut 1967

Introduktion av *Isaac Deutscher* och noter och kommentarer av Michael Glenny

Innehåll

Redaktionell kommentar	i
Isaac Deutscher: Introduktion	1
Förord	10
Vladimir Iljitj Lenin	11
Engelske översättarens/redaktörens presentation	21
Leo Davidovitj Trotskij	23
Engelske översättarens/redaktörens presentation	29
Grigorij Zinovjev	31
Engelske översättarens/redaktörens presentation	34
Georgij Valentinovitj Plechanov	36
Engelske översättarens/redaktörens presentation	43
Jakov Michailovitj Sverdlov	45
Engelske översättarens/redaktörens presentation	48
Kamrat Volodarskij	49
Engelske översättarens/redaktörens presentation	54
Moisej Solomonovitj Uritskij	55
Engelske översättarens/redaktörens presentation	58
Jurij Osipovitj Martov (Tsederbaum)	59
Engelske översättarens/redaktörens presentation	63
Fjodor Ivanovitj Kalinin	65
Engelske översättarens/redaktörens presentation	67
Pavel Bessalko	69
Engelske översättarens/redaktörens presentation	70
En jämförelse mellan olika utgåvor av <i>Silhuetter</i>	71

Redaktionell kommentar

Lunatjarskijs ”Revolutionära silhuetter”¹ är en klassiker som ger oss personligt färgade porträtt av framträdande personligheter inom den ryska arbetarrörelsen, inte bara bolsjeviker (Lenin och Trotskij, Zinovjev, Sverdlov m fl), utan även ledande mensjeviker (såsom Plechanov, den ryska marxismens ”fader”, och Martov).

Tyvärr har Lunatjarskijs ”silhuetter” aldrig översatts till svenska, en brist som vi beslutat att åtgärda. Denna utgåva är komplett, dvs samtliga avsnitt ingår.

Vi har också tagit med den engelska översättarens (Michael Glennys) presentationer av de olika personerna, liksom hans noter och redogörelse för skillnaderna mellan olika upplagor av *Silhuetter*. Ibland verkar det tyvärr som att Glenny är mer intresserad av att föra fram sin egen politiska agenda, än att belysa och förklara olika aspekter i Lunatjarskijs skrift. Men hans bidrag innehåller även en hel del intressanta, kompletterande fakta, vilket motiverar att vi tagit med dem.

Martin F

¹ Silhuett = konturbild, skuggbild. – Red

Isaac Deutscher: Introduktion

Anatolij Vasiljevitj Lunatjarskij's namn har ingen positiv klang i väst och är nu för tiden förmodligen inte speciellt välkänt ens i Ryssland. Detta trots att han var en av de mest kända ledarna under revolutionen, och dess första folkbildningskommissarie. Även om hans inflytande är undanträngt, så har det överlevt i Sovjetunionens kulturliv, och en ny generation inom den sovjetiska intelligentsian börjar se honom som en av sina andliga förfäder.

Han föddes i Poltava 1875 och växte upp inom den lägre adeln under inflytande av välutbildade, radikalt sinnade människor. Hans far var notarie.

”Jag blev” skrev han ”revolutionär så tidigt i mitt liv att jag inte ens kan minnas den tid jag inte var det. Min barndom präglades av det starka inflytandet från Alexander Ivanovitj Antonov (hans mors vän) som, trots att han var ’tillförordnat riksråd’ och ordförande i kontrollkammaren i Niznij Novgorod, och sedan i Kursk... inte alls dölde sina sympatier för radikala och vänsterinriktade strävanden.”

Miljön liknade den som Lenin växte upp i, men var mindre provinsiell och mer politiskt avancerad än Lenins. Lunatjarskij växte upp i Kiev. Staden var en mötesplats för de ryska, polska, judiska och ukrainska kulturerna och ett viktigt centrum för radikala och socialistiska rörelser. Skolpojken som var en hängiven bokläsare, brådmogen och begåvad, drogs mycket tidigt in i en underjordisk marxistisk krets och medverkade till att 200 studeranden anslöt sig till den. Tidigare än på andra platser i det tsaristiska imperiet dominerade marxisterna här över populisterna, och marxismen kom att bli den unge mannens intellektuella kärleksrelation resten av livet.

Men han var också tidigt och i samma mån attraherad av en annan intellektuell strömning, den empirokritiska filosofin, speciellt den tysk-schweiziske professor Avenarius' teorier. 1894 lämnade Lunatjarskij Ryssland och begav sig till Schweiz och tog plats vid Avenarius' fötter vid universitetet i Zürich. Det året lämnade outplånliga spår i hans tänkande. Hädanefter var hans ambition att förena inflytandet från Marx och Avenarius. Han var övertygad om att marxismen behövde stötts upp filosofiskt och att empirikritiken var mest lämpad att göra det. I Zürich mötte han Axelrod och Plechanov, grundarna och de ledande inom rysk marxism. De rynkade pannan åt hans filosofiska förvillelser. Han lyssnade och lärde av dem, speciellt Plechanov, men höll fast vid sin Avenarius.

Inom kolonierna av exilryssar och studenter i Västeuropa blev han snart känd som en enastående föreläsare och begåvad talare, förvånansvärt lärd för sin ålder. (På universitet studerade han anatomi, zoologi, psykologi, filosofi och politisk ekonomi.) Bland hans kurskamrater fanns Rosa Luxemburg, som bland europeiska socialister skulle bli känd som revisionisternas och reformisternas mest framstående motståndare under den stora debatten i det tyska socialdemokratiska partiet. ”Jag kände stor respekt för henne och var, på något sätt, förtrollad av henne. Jag charmades av någonting féliknande och lätt djävulskt i hennes lilla, nästan dvärglika kropp med det stora uttrycksfulla huvudet och de veka skuldrorna.” Bland de gamla emigranterna närmade sig Lavrov, inspiratör för den ryska populismen och Marx vän, slutet av sitt liv: ”Han bodde i en slags grotta utgrävd i sin boksamling; han ... föreföll mig vara ett under av boklig lärdom och. Jag lyckades fortfarande genomföra långa och intressanta diskussioner med honom om ämnen som då intresserade mig mer än något annat, uppkomsten av stammyter bland olika folk som bodde åtskilda, och de regler som bestämde framväxten av dessa myter.”

Ingen av dessa skilda intressen försvagade den unge mannens revolutionära glöd. Tvärtom, för att vara en aktiv revolutionär behövde han betrakta samhället ur varje tänkbar vinkel. Hans

glöd var så stark att han omvände sin svårt sjuke och förlamade bror till sina idéer och drog in honom i revolutionär aktivitet först i Frankrike sedan i Ryssland. Men hans empirokritiska idéer fick honom att hamna i konflikt med Plechanov, vars ”ortodoxi” för Lunatjarskij var ”torr och för rationalistisk”. Plechanovs strävanden att filosofiskt förena marxismen och den franska upplysningstraditionen, speciellt Diderot och Holbach, ansåg han vara ”platt och otillfredsställande”.

1896 återvände Lunatjarskij (med sin bror) till Ryssland. Han reste till Moskva och anslöt sig genast till en underjordisk grupp, som efter många arresteringar försökte bygga en ny socialdemokratisk organisation. En av gruppens medlemmar var Anna Jelizarova, Lenins storsyster. (Lenin själv, som ännu var föga känd, stod på tröskeln till sin revolutionära karriär.) Inom kort blev dock Lunatjarskij arresterad och det visade sig att polisen hade en infiltratör i gruppen. Han sattes i isoleringscell i åtta månader och blev sedan deporterad till Kaluga, Vologda och andra ställen.

Med tanke på hans vidare öden var tiden i Kaluga speciellt viktig, för där träffade han A.A. Bogdanov (Malinovskij) som skulle bli hans närmaste vän och politiskt förtroende och vars syster han gifte sig med. Bogdanov, som nu är orättvist bortglömd, var en av den ryska revolutionens mest originella och imponerande gestalter. Under några avgörande år var Bogdanov Lenins politiske vapendragare och mellan 1903 och 1909 ibland dennes andreman, och han var en man av sällsynt resning, med heroisk karaktärsstyrka och ett mångsidigt intellekt. Han gjorde insatser som ekonom och författade en berömd lärobok. Han var den främste exponenten för rysk empiriokriticism eller empiriomonistisk filosofi. Som politisk ledare inspirerade han en speciell tendens inom bolsjevismen, och som konstkritiker skulle han bli upphovsmannen till idén om den proletära kulturen (Proletkult). Han var också en enastående läkare och forskarpionjär – och kom att dö 1928 efter att ha utsatt sig själv för ett farligt medicinskt experiment. Bogdanov understödde Lunatjarskij i hans strävanden att förena marxismen med Avenarius’ filosofi.

På deportationsorterna i norr studerade, föreläste och bidrog de förvisade till olika tidskrifter tack vare hjälp och sympati från lokalsamhället. Lunatjarskij deltog i den offentliga debatten mot, bland annat, Berdjajev, en annan landsflykting, som redan då rörde sig bort från marxismen och anslöt sig till kristendomen. Temat för deras polemik var religion och socialism, och trots att Lunatjarskij, till marxisternas belåtenhet med stor lust angrep Berdjajevs ståndpunkter, var han själv i någon mån berörd av sin motståndares idéer.

Polisen som hade skrämts av dessa debatter deporterade Lunatjarskij längre norrut mot Arkangelsk, där han blev nästan helt isolerad. Han utnyttjade sin påtvingade ensamhet till att skriva ett av sitt mest originella verk, *Erfarenheten av positiv estetik*. Han översatte en rad europeiska, framförallt tyska, poeter och publicerade en hel del litteraturkritik. I sin avhandling om estetik, försökte han inte bara förena empiriokriticismen med den dialektiska materialismen, utan betonade också starkt den estetiska sensitivitetens biologiska och fysiologiska grund. Han kritiserades för att han bortsåg från konstens samhälleliga villkor., men han argumenterade helt inom ramarna för det marxistiska tänkandet. Under senare år visade han tydligt hur giltiga hans ståndpunkter var när han analyserade musikutvecklingens fysiologiska och biologiska villkor.

När han hade avtjänat sitt straff, återvände Lunatjarskij 1901 eller 1902 till Kiev där en av de radikala liberala tidskrifterna erbjöd honom att bli teaterrecensent. Men han kunde inte behålla det uppdraget någon längre tid. 1903 var alla socialistiska cirklar i turbulens på grund av den splittring som just uppstått mellan mensjeviker och bolsjeviker i väst. Chocken var så stor att många bolsjeviker i Ryssland började ångra sig och sökte återförening. Men Lenin stod på sig, och bland de som reservationslöst stödde honom fanns Bogdanov. Den sist-

nämnde bönföll Lunatjarskij att komma till Schweiz och hjälpa till att ge ut en militant bolsjevikisk tidskrift. Trots tvivel och reservationer hörsammade Lunatjarskij uppmaningen.

Hans första kontakter med Lenin, som togs i Paris och Genève 1904, kom inte att höra till hans mest angenäma minnen. För den ”positiva estetikens” teoretiker var Lenin för ensidigt uppslukad av politiken och för jordnära. Lunatjarskij blev emellertid en militant bolsjevik, inte så mycket på grund av en övertygelse om att Lenin hade rätt, som av känslan av att mensjevikerna hade fel – att de hämmade den revolutionära rörelsen inifrån och ledde den till ren opportunist och kompromisser.

Själv beskrev han sina tidiga kontakter med Lenin i följande uppriktiga kommentar som blev känd efter revolutionen ”det är klart att det fanns en stor skillnad (i karaktär) mellan Lenin och mig. Han närmade sig varje fråga som politisk aktivist med en enormt djärv kraft, som taktiker och i synnerhet som genialisk politisk ledare, medan min infallsvinkel var en filosof, eller, för att vara mera exakt, en revolutionens poet. För mig var revolutionen en oundviklig tragisk etapp i den världsomspännande utvecklingen av den mänskliga anden mot en ’universiell själ’, den största och mest avgörande handlingen i utvecklandet av ’gudsskapandet’, den mest uppenbara och definitiva akten i förverkligandet av det program som Nietzsche så träffande formulerade med orden, ’det finns ingen annan mening i världen än den vi ger den’.”

När man läser dessa ord har man inga svårigheter att föreställa sig att Lunatjarskij, om han hade levat fyrtio eller femtio år senare, skulle ha varit en slags vänsterexistentialist, som argumenterat kring ”det absurda i människans villkor” och försökt att ”förmänskliga” marxismen. Han var utan tvekan känslig för de filosofiska och estetiska trenderna, och för de intellektuella i hans generation var Nietzsche och Avenarius vad, låt oss säga, Heidegger och Sartre har varit för våra samtida.

Men då det vid den tiden inte var lätt att bestrida den revolutionära marxismens mänskliga karaktär, försökte en del av dess anhängare inte att ”förmänskliga” den utan att ”förguda” den. Lunatjarskij hade problem att hävda att hans ”gudssökande” inte innebar någon tro på en övernaturlig kraft eller idé. ”Jag predikade” sa han ”en tragisk och aktiv religion utan spår av ’tro’ eller ’mysticism’”. Plechanov, mensjevikerna och den marxistiska filosofins purist angrep detta kätter. Lenin respekterade och accepterade Plechanovs bedömning i dessa frågor. När han en gång tillfrågades om vad han tyckte om någon som hävdade att ”socialismen är min religion”, svarade han, med dialektisk *espri*, att det helt berodde på vem som uttalade sig; ”Om en religiös person hävdar det så betyder det de facto att han övergivit religionen för socialismen. Men om någon som menar att han är marxist hävdar att socialismen är hans religion så har han övergivit socialismen för religionen.”

Det skulle dock inte ha fallit Lenin in att starta ett *politiskt* gräl i en filosofisk fråga, och hur som helst visade inte Lunatjarskij några tecken på att överge socialismen (eller ens bolsjevismen) för religionen. Och så blev han medlem av den lilla grupp av bolsjevikiska redaktörer som gav ut två tidningar, *Framåt* och *Proletären*. Förutom Lenin och Lunatjarskij fanns det bara ytterligare två medlemmar i gruppen. Lunatjarskij, som skrev under pseudonymen Voinov (kämpe), visade sin militans inte bara i debatter och sammandrabbningar med mensjevikerna, utan också på partikongresser, en rent bolsjevikisk sådan, där han var föredragande i ämnet väpnat uppror och dess plats i den socialistiska strategin. Hjärtat befann sig dock fortfarande hos lyriken och estetiska ämnen snarare än i frågor rörande strategi och taktik. Det förblev där till och med under revolutionen 1905, där han inte spelade någon framträdande roll.

Precis som Lenin återvände han till Ryssland för sent när revolutionen höll på att ebba ut. Under sin korta sejour i Sankt Petersburg var han tillsammans med Maxim Gorkij medredaktör för *Novaja Zjizn* (Det nya livet), en bolsjevikisk dagstidning, den första som gavs ut

legalt. Hans föreläsningar, huvudsakligen om litteratur och konstnärliga teman, drog så stor publik att inträdesavgifterna kom att utgöra en avsevärd del av Lenins inte alltför feta partikassa.

Lunatjarskij brytning kom senare, 1908, under en period av nederlag och reaktion. De var åter igen landsflyktingar i Västeuropa och deras desillusionerade anhängare i Ryssland var nästan i upplösning. Lenin väddade till sitt parti att hålla ut, att gå ännu djupare under jorden, men också att arbeta öppet och legalt närhelst tillfälle gavs. ”Vi måste nu lära oss konsten att slå till reträtt”, sa han ofta, realistisk och bestämd som alltid. Å ena sidan polemiserade han mot de mensjeviker som ville ha ett legalt parti utan någon underjordisk verksamhet alls, och å andra sidan mot ultravänstern, de romantiska revolutionärerna bland sina egna kamrater, särskilt Lunatjarskij och Bogdanov, som var ovilliga att lära sig ”konsten att slå till reträtt”. Bogdanov och Lunatjarskij försökte få Lenin att ta avstånd från de socialistiska medlemmarna i duman, som enligt dem, uppträdde alltför svagt och anpassade sig till den segrande reaktionen. Lenin vägrade att på detta sätt angripa de socialistiska representanterna och som en konsekvens av det attackerade ultravänstern honom för opportunism och för att vara ”halvmensjevik”.

Detta gräl om taktiken följdes av den stora filosofiska kontrovers under vilken Lenin kom att skriva sin *Materialism och empiriokriticism*. Lunatjarskij's främsta bidrag till denna kontrovers bestod av hans *Socialism och religion* i två volymer, som också bestämt avvisades av Plechanov.

Under lång tid hade Lenin undvikit denna strid men gav sig nu motvilligt in i den. Han gjorde det för att mensjevikerna gjorde stor sak av det faktum att de flesta av avvikarna från marxismen, ”gudssökarna” och empiriokritikerna var bolsjeviker. Genom att framhäva sig som försvarare av den marxistiska ortodoxin, använde mensjevikerna dessa fakta för att misskreditera Lenin och hans anhängare. Lenin slog tillbaka genom att ta avstånd från Lunatjarskij's och Bogdanov's filosofiska, lika väl som politiska ståndpunkter, genom att utsätta dem för en hård kritik. Han hade varit beredd att tolerera nästan varje filosofiskt eller religiöst ”kätter” inom partiet för den politiska enhetens skull. Men nu när den politiska enheten ändå brutit samman, och Bogdanov-Lunatjarskij-grupperingen öppet fronderat mot honom, hade han inget skäl att fortsätta hålla tyst om de filosofiska oenigheterna. Han var också övertygad om att Bogdanov's och Lunatjarskij's ultravänsterlinje hängde ihop med deras filosofiska ”avvikelser”. Hur som helst gjorde varken Lenins eller Plechanov's argument mot empiriokriticismen något större intryck på Lunatjarskij som höll fast vid sina åsikter hela livet.

Av de tröttsamma fraktionsstriderna som pågick fram till första världskriget, och där tre eller fyra parter var inblandade, kan en incident noteras. Lunatjarskij och Bogdanov hade hittat en allierad i Maxim Gorkij som nu stod på höjden av sin berömmelse som romanförfattare och dramatiker. Dessa tre etablerade på Capri, i Italien, en ”partiskola” till vilken de tog arbetare från Ryssland som de undervisade i ekonomisk historia, historia och humaniora och som de presenterade ”gudssökandet” för, och utan tvivel vände mot Lenin halvmensjevikiska högerpolitik. Lenin förvägrade dem möjligheten att framställa sina kurser som en ”partiskola”. Han anklagade projektet för att vara ett utslag av fraktionistiska intriger och lyckades splittra det genom att omvända några av Lunatjarskij's elever.

Lunatjarskij öppnade då en ny skola i Bologna med lärare som han själv, Gorkij, Trotskij, historikern Pokrovskij, och andra, och drog till sig nya arbetarelever. (Lunatjarskij själv guidade arbetarna genom muséerna och konstgallerierna i Italien med förhoppningen att inplantera något av andan hos renässansens konst i den ryska revolutionens kader.)

Lenin etablerade en egen skola i Longjumeau, nära Paris, med färre framstående lärare och en mer jordnära kursplan, och skolade där framtida ledare och kommissarier med större fram-

gång. Trots dispyterna och grälen stod han på vänskaplig fot med Lunatjarskij och, förstås, Gorkij. Med Lenins godkännande agerade han som bolsjevikernas talesman på flera internationella socialistkongresser. Och trots Lenins hårdhänta censur av Bogdanovs åsikter, behandlade han Lunatjarskij ”avvikelser” med vänskaplig ironi. Det berättas att en gång när Lunatjarskij hade förespråkat ”gudssökande”, hade Lenin sökt upp honom med böjt huvud, och med en elak glimt i ögonen, viskat; ”Välsigna mig, fader Anatolij”.

Första världskrigets utbrott överskuggade alla dessa kontroverser och gräl bland emigranterna. Lunatjarskij var då i Paris och gav, tillsammans med Trotskij och Martov, ut en daglig rysk tidning som propagerade motstånd mot kriget och stödde den så kallade Zimmerwald-rörelsen – den kommunistiska internationalens föregångare.

Efter att den franska regeringen 1915 hade stängt tidningen och utvisat Trotskij från Frankrike, flyttade Lunatjarskij till Schweiz där Lenin drev sin kampanj mot kriget. När han kort tid efter februarirevolutionen 1917 återvände till Ryssland, gick han med i den så kallade *Mezrajonczij* i Petrograd. Det var en grupp som leddes av Trotskij, och det var genom Trotskij och den gruppen som han återvände till bolsjevikpartiet i augusti det året.

Hans roll under händelserna 1917 var enligt alla ögonvittnesskildringar enastående. Den ”milde” ”gudssökaren” med framtoning av tankspridd professor, förvånade alla med sin hårdnackade militans och energi. Han var det röda Petrograds store talare, den störste efter Trotskij, som höll tal varje dag eller ibland flera gånger om dagen för stora, hungriga och upprörda massor bestående av arbetare, soldater och matrosar, och som nästan utan ansträngning och bara genom sitt allvar och känsla rev ner alla de sociala och intellektuella barriärer som skiljde honom från dem. Massorna var förtrollade av honom och älskade honom. När Kerenskij-regeringen i juli beordrade arresteringen av bolsjevikledarna, anklagade för sammansvärjning och spionage för Tyskland, blev även Lunatjarskij arresterad. Efter två månader var han dock återigen på fri fot och agiterade för sitt parti i sovjeten, på fabriker och förläggningar, för att uppbåda masstöd för ett kommande uppror. Så framträdande var han under dessa ödesdigra dagar att folk efter revolutionen blev förbryllade över att han då spelade en så relativt liten roll.

Vad som, trots hans energi, bildning och stora intelligens verkligen förhindrade Lunatjarskij att inneha en plats som en av de allra främsta bolsjevikiska ledarna var förmodligen ett visst övermått av generositet och en viss avsaknad av en inre tankefokusering och viljestyrka. Det är ingen tillfällighet att han i sitt karakteriserande av bolsjevikledarna, Lenin, Trotskij, Sverdlov och andra, understryker och beundrar deras kraftfulla och koncentrerade vilja, kvaliteter som han själv saknade i viss grad – han var verkligen den raka motsatsen till vad man brukar kalla enkelspårig. När revolutionen 1917 bröt fram som en naturkraft smälte han samman med den och lyftes mot dess höjder.

Lenin tvekade inte en sekund att utnämna Lunatjarskij till folkkommissarie för utbildning i sin första regering. Han visade därmed vilken stor människokännare han var och valet av person var också ett val av politik. ”När det gäller kulturfrågor” brukade Lenin hävda ”är inget mera skadligt och fördärvligt än hat, högmod och fanatism. I dessa frågor måste varsamhet och tolerans råda.” Som folkkommissarie föredrog han den ”milt” avvikande och gudssökande Lunatjarskij framför någon av de mer ortodoxa och hårda kamraterna, även om han visste att Lunatjarskij inte alls var någon administratör. Som den gode dirigenten som identifierat varje musikers styrka och svagheter i orkestern, delade Lenin osvikligt ut alla instrumenten. Det var naturligtvis aldrig tal om att Lunatjarskij skulle göra avbön för några av sina filosofiska kätterier, eller be om ursäkt för några politiska avvikelser, sådana ritualer var helt enkelt otänkbara under Lenins tid. De skulle dyka upp senare.

Även om Lunatjarskij inte var någon av topparna i partiet efter 1917 var hans insatser för uppbygget av regimen av högsta klass. Revolutionen var tvungen att ta över det förflutnas ”kulturella arv”, bevara det, göra det tillgängligt för massorna som det aldrig gjorts tidigare, utbilda dem och utveckla dem kulturellt, få in den socialistiska andan i utbildningsarbetet, och experimentera och nydana. Lunatjarskij förenade på ett nästan idealiskt sätt i sig själv både en värnare av traditionen och en förnyare. Det var typiskt för honom att han avgick redan efter några dagar på sin post som protest mot den påstådda rödgardistiska beskjutningen av Kreml under oktoberresningen, som skadat dess murar. Han lät publicera ett eldfängt manifest som fördömde denna ”akt av vandalism” och uppmanade arbetarklassen att beskydda alla arkitektoniska monument och konstskatter. Han återtog inte sin post förrän han hade försäkrat sig om att Kremls murar inte kommit till skada.

Han första och självklara uppgift vara att se till att skolor och kulturella institutioner fortsatte att fungera. Detta var inte enkelt eftersom många lärare, intellektuella och yrkesutbildade vägrade att arbeta under de ”bolsjevikiska usurpanterna”. Lunatjarskij var oförtröttlig i sina strävanden att få dem att häva bojkotten och han lyckades i stor utsträckning. Han hängivna inställning till utbildning, vetenskap och konst var välkänd, hans hållning och agerande ingav förtroende. Han beskrevs ofta som ”den intellektuelle bland bolsjevikerna och bolsjevikerna bland de intellektuella”. Även om beskrivningen inte är korrekt, för de flesta av bolsjevikernas ledare var intellektuella, så var Lunatjarskij mycket övertygande i sitt agerande gentemot den anti-bolsjevikiska och ”neutrala” intelligentsian. Lenin, som klart insåg att det utan intelligentsians uttalade stöd inte skulle vara möjligt för revolutionen att slå vakt om sitt kulturella arv, understödde Lunatjarskij på alla sätt. Akademiker och vetenskapsmän försågs med så generösa möjligheter till arbete som möjligt under åren som präglade av utländska interventioner, inbördeskrig, hunger och nöd.

Lunatjarskij var också lysande i sin kamp mot analfabetism och att ”föra ut” musik, teater, litteratur och bildkonst till folket. Han vek inte undan för arbetarnas och böndernas smak utan gick in för att uppfostra dem estetiskt. Han moderniserade det grundläggande skolsystemet och öppnade skolans portar för revolutionens vindar. Han reformerade pedagogiken i en progressiv, frihetsivrande anda genom att introducera marxistiska uppfattningar och öppet låna idéer från avancerade utländska ”borgerliga” tänkare. (Bara en glimt av de sovjetiska skolorna var tillräcklig för att väcka entusiasm hos en så kritisk pedagog som den framstående amerikanske filosofen John Dewey.)

I sina strävanden att föra ut det kulturella arvet till massorna och att fostra dem estetiskt, var han ibland tvungen att göra uppoffringar och sänka sig från de höga sofistikerade intellektuella höjderna för att kunna tala enkelt och begripligt om komplexa historiska och litterära strömningar. Det gör han bland annat i *Höjdpunkter i västeuropeisk litteratur*, en serie föreläsningar som han gav i början av 1920-talet på Sverdlovuniversitetet för arbetare och soldater som partiet värvat till poster inom ekonomi, administration och krigsmakt.

Men han offrade inte originalitet och experimentlusta för populariseringens skull. Under hans beskydd blomnade verkligen ”hundra blommor”, många konstriktningar, kotterier och ismer, en del tämligen kätterska och esoteriska, blomstrade. Samtidigt var han som kritiker en uttalad partisan. Men som folkkommissarie och förvaltare av statlig överhöghet var han en rättvis och omdömesgill domare. Det skulle aldrig ha fallit honom in att påtvinga någon sina åsikter eller smak. Själv skrev han volymer med litterär kritik av Pusjkin, Gogol, Tolstoj, Dostojevskij, Andrejev, Gorkij och andra och han gynnade en nationell kult av klassikerna. Samtidigt stödde han, till Lenins och Trotskijns förtrytelse, Proletkult, vars anhängare förespråkade ett brott med den klassiska traditionen och inledandet av en proletär epok inom konst och litteratur. Mycket tidigt främjade han Picassos arbeten i Ryssland (verk som sedan dess stuvats undan i de sovjetiska muséernas källare).

Han uppmuntrade Tatlin, den store arkitekten, som kunde ha setts som Rysslands Corbusier om han inte hade varit så extremt modernistisk. Han utsåg Chagall till föreståndare för den populära konstakademin i Vitbesk, och gav Malevskij, konstruktivisten och Chagalls bitte motståndare en liknande position. Han agerade gudfader för Meyerholds ”biomekaniska” teater och Eisensteins epokgörande filmskapande. Futuristerna, serapionbröderna, konstruktivisterna, imaginisterna – alla gynnades de av denna generositet, även då Lenin rynkade pannan åt den pappersslukande tryckningen av Majakovskijs dikter när det var akut brist på papper. Han hjälpte till att iscensätta den berömda Habima, historiens först hebreiska teater, trots att många judar, både kommunister och icke-kommunister, protesterade mot detta återupplivande - i det röda Ryssland! - av hebreiskan, då ett dött språk, och mot den idealisering av den religiösa, hassidiska legenden om Dybbuk på dess scener. Men Lunatjarskij ryckte på axlarna, då inget i mänsklighetens konstnärliga arv var honom främmande, och i detta fall sammanföll förnyaren med beskyddaren av gamla värderingar. Vilka astronomiska avstånd som skiljer denna period inte bara från stalinerans utpräglade barbari, utan också från den torra byråkratiska ”liberalismen” under åren efter Stalin. Det är inte konstigt att dagens författare och konstnärer, gamla som unga, ser tillbaka på årtiondet efter revolutionen som något av en ”guldålder” och inspireras av den. Även om den perioden var alltför kort och tumultartad för att få en ”monumental” konst att mogna, så skakade den Rysslands sensitivitet och poetiska fantasi i sina grundvalar. Men vid slutet av årtiondet hade monolitens kalla lock börjat pressa ned på det konstnärliga skapandet som på allting annat.

Lunatjarskij deltog inte i den grymma inre partistrid som följde på Lenins död. Han kände sig bortkommen bland dessa förvecklingar, intriger och sedvänjor. Av kontrahenterna stod han närmare Trotskij än någon annan och han beskrev honom, tillsammans med Lenin, som ”de två starkaste av de starka, helt i ett med sina roller”. Men han hade betänkligheter vad gällde Trotskijs ”retliga och högdragna” karaktär och bristande förmåga att samarbeta med andra, och med vetskap om de antipatier som fanns mot Trotskij i det gamla bolsjevikgardet, insåg han förmodligen att Trotskij utkämpade ett förlorat krig. Han försökte anpassa sig till Zinovjev, som han beundrade och respekterade betydligt mindre än Trotskij, och som länge varit Lenins nära följeslagare, och som många under åren 1923-25 såg som den ”starke rorsmannen”.

Det finns inga tvivel om att Lunatjarskijs ”anpassade” sig till Stalin. Två personligheter var eller kunde inte vara mer oförenliga och främmande för varandra än dessa två. Frånvaron av varje mänsklig eller politisk koppling mellan dem framgår tydligt av den serie porträtt av de bolsjevikiska ledarna som Lunatjarskij gjorde. De ryska läsarna kunde där betrakta ett stort tomrum, boken innehöll nämligen ingen beskrivning alls av Stalin. När den publicerades 1923, och trycktes på nytt 1924, var kampen om vem som skulle bli Lenins efterträdare som intensivast, och Stalin var redan fast etablerad som partiets generalsekreterare. Utelämnandet var snudd på majestätsbrott. Så kort därefter drogs boken in och förblev förbjuden i fyrtio år. (Bara de senaste åren har noggrant utvalda och censurerade delar åter publicerats.) Det är osannolikt att Lunatjarskij skulle ha varit omedveten om hur tydligt hans utelämnande av Stalin skulle uppfattas. Uppenbarligen kunde han inte förmå sig att ens hylla general-sekreteraren på det mest slentrianmässiga sätt. Vad han i själva verket lät sina bolsjevik-kamrater förstå var att han, om han måste, var beredd att tjäna under Zinovjev, men inte under Stalin.

När Stalin till slut nådde toppen, beslöt Lunatjarskij att ignorera honom så mycket som möjligt, att hålla sig borta från inre partiangelägenheter och stänga in sig i sitt skrivande och arbete med utbildningsfrågor. Han undvek de bönemöten då de olika fraktionerna kastade sig över varandra och partimöten som bara var uppvisningar i den förödmjukande ”personkulten”. Han hoppades fortfarande på en viss självständighet för sitt eget område, att rädda

utbildning, litteratur och konst från stalinismens bulldozrar, och fortsätta arbetet som en socialistisk kulturbärare. Hans produktiva skrivande slog alla rekord dessa år. Han gav ut ”Konst och revolution” och Teater och revolution” liksom ”Urval av västeuropeisk litteratur” 1924, ”Från Spinoza till Marx” 1925, ”Problem i musikens sociologi” 1927 ett antal samlingar med kritiska essäer, för att inte tala om filmmanus och teaterpjäser.¹

Men inte ens kommissariatet och hans skrivkammare kunde utgöra den fristad han behövde. Kommissariatet infiltrerades gradvis av Stalins agenter, och hur som helst stödde inte general-sekreteraren Lunatjarskij ”halv-anarkistiska” pedagogiska experiment och den ”dekadent modernistiska” revolten inom litteratur och konst. Så sakteliga påtvingades alla den nya disciplinen. Och så skickades Trotskij, Rakovskij och Radek i exil till Sibirien 1927 medan Zinovjev och Kamenev uteslöts ur partiet. Lunatjarskij var djupt olycklig. Hans plågade hjärta började svikta och han slutade i praktiken att utföra sina officiella plikter, även om han formellt satt i kommissariatets ledning i ytterligare två år, till 1929. Tillfälliga uppdrag utomlands innebar en viss lättnad. Han var Sovjets talesman i kulturella frågor vid Nationernas Förbund i Genève, och utnyttjade tillfället till att med sin gamla vän Maxim Litvinov, som inom kort skulle bli utrikeskommissarie, besöka gamla tillhåll i Europa; Paris och Berlins muséer och teatrar. Han kände sig alltmer som en främling i Moskva, med den bisarra Stalinkulten och våldet under ”mass”kollektiviseringen. Efter varje återkomst dit försvann han åter till Västeuropa för att bota sitt obotliga hjärtfel och låta sitt betryckta sinne få lite vila.

Från Frankrike och Tyskland fortsatte han att till sovjetiska tidskrifter skicka litteraturkritik och korrespondenser som var sorgligt tunna till innehållet och krampaktigt skrivna. Slagen kom nu från alla håll. Den andre av de förnämsta revolutionära poeterna, Majakovskij, begick självmord 1931 – Jesenin hade gjort detsamma några år tidigare. 1932 läxade Stalin upp de partihistoriker som inte var tillräckligt nitiska i att förfälska revolutionshistorien. Och sedan kastades Tyskland ner i den nazistiska avgrunden. En glimt av hopp dök emellertid upp på andra sidan Europa i och med uppkomsten av den spanska republiken. Lunatjarskij utsågs till ambassadör i Madrid. Gjordes utnämningen på Litvinovs eller Stalins initiativ? I ljuset av kommande händelser kan utnämningen ha varit olycksbådande, för under de efterföljande åren blev Madridambassaden en sorts dödszell för dess innehavare då diplomater vid sin återkomst till Moskva som regel försvann i de stora utrensningarna.

Lunatjarskij dog under sitt femtionionde år innan han hann besätta sin post. (Han tillbringade sina sista veckor med att försöka lära sig spanska.) Hade han levt längre skulle hans kopplingar till Trotskij, Zinovjev och Kamenev, hans envisa försvar för sina kätterier och hans förolämpning av Stalin 1923 ha lagts honom till last, och han skulle knappast ha undvikit att bli fördömd som en ”folkets fiende”, som spion och skadegörare. Men de stora utrensningarna låg ännu några år i framtiden så han fick en statsbegravning och gravsattes under hjältarnas mur i Kreml.

Under de följande tjugo åren doldes han, hans roll under revolutionen, hans gärningar och hans författarskap, bakom en av byråkratin anbefalld glömska honom. När Stalins filosofiska inkvisitorer, Zjdanov och Alexandrov, nämnde honom var det bara för att nämna någon som avvikit från den sanna läran.

Desto intensivare har intelligentsians nyfikenhet på hans idéer och personlighet varit under senare år. Hans verk har sakta grävts fram, mödosamt och – selektivt. Den nuvarande härskande klicken anser det lämpligt att erbjuda en del av hans skrifter, de mer konventionella eller de som redan fördärvats av stalinismen, till unga och entusiastiska läsare som är ange-

¹ 1919 skrev han en pjäs *Oliver Cromwell*, och en kallad *Campanelli* 1922, och senare under tjugotalet gav han ut sin dramatik i två volymer. Jag har inte läst hans pjäser men kritiker i Moskva omtalade dem med nedlåtande ironi och ansåg honom vara en medelmåttig dramatiker.

lägna att få tillgång till det dolda intellektuella arvet efter revolutionen. Men Lunatjarskij, det fria och öppna sinnet, den nyckfulla filosofen, den djärve nydanaren, och sist men inte minst, den lysande skådespelaren och ögonvittnet till revolutionen, är fortfarande en obekväm pinsamhet för det officiella Sovjet, så de fortsätter att censurera och nogsammt gömma undan de delar av hans författarskap – och det finns mycket – som de inser vara ”dynamit”.

Denna tunna volym med porträtt hör förstås till det som är sprängstoff. En blick på innehållsförteckningen förklarar varför. De flesta av de som Lunatjarskij hyllar är fortfarande ”icke-personer” i Sovjetunionen. Han hyllar dem på sitt varmhjärtade och samtidigt objektiva sätt med alla deras styrkor och svagheter. Till och med Lenin, som redan låg på sin dödsbädd när Lunatjarskijs porträtt av honom gavs ut, beskrivs inte som den kombination av helgon och stålman som den officiella legenden föreskriver. Och Lunatjarskij tvekar inte att beskriva Martov, mensjevikernas ledare, med sympati och medkänsla. Han uttryckte till och med en förhoppning om att Martov fortfarande skulle kunna hitta en plats åt sig i den kommunistiska rörelsen, som ledare för en ”högerfalang” inom dess led. Hur långt ifrån detta är inte den senare ”monolitiska” uppfattningen av partiet.

Genom att ge ut denna anmärkningsvärda bok av honom har Allen Lane Peguin Press gjort en insats för att hedra minnet av Lunatjarskij på revolutionens femtioårsdag. Jag hoppas att Lunatjarskijs övriga skrifter snart kommer att vara tillgängliga för en engelsktalande publik.

Isaac Deutscher

Harpur College
New York State
April 1967

Översättning: *Bengt Isaksson*

Förord

Denna bok består av ett antal artiklar, skrivna vid olika tillfällen, om några av våra kamrater i det Ryska kommunistiska partiet.

Jag ska börja med att påpeka att detta inte är biografier eller hedersbevisningar, inte heller porträtt, utan helt enkelt profiler. Deras styrka och även deras begränsning är att de helt och hållet bygger på personliga minnen.

År 1919 bad mig förläggaren Grzjebin, som jag redan kände och som Maxim Gorkij rekommenderat mig, att börja skriva ner mina minnen från den stora revolutionen. Jag kunde inom kort lämna honom den första – eller snarare preliminära – volymen, i vilken jag försökte göra mina läsare bekanta med både mig själv, som referenspunkt för bedömning av de betydligt mer subjektiva aspekterna av min ”krönika”, och med de viktigaste *dramatis personae*¹ under revolutionen, i den mån jag kände dem, och i den mån som kännedom om deras karaktärer och händelserna under deras tidigare liv verkade berättiga till ytterligare belysning.

Men genom en märklig händelseutveckling blev denna bok passé. Vid en tidpunkt när omständigheterna hindrade mig från att arbeta med den, och jag hade insett att det helt enkelt var omöjligt att skriva bokslut när inte en enda av revolutionens alla händelser hade hunnit kallna – vi levde ännu mitt i smältdegeln – helt enkelt var omöjligt (bland annat hade Suchanovs mastodontarbete om revolutionen redan övertygat mig om detta), och då, som jag uppfattade det, varje förhastad beskrivning av dessa händelser utan ett tillräckligt studium av dokumenten skulle bli alltför subjektiv och föga mer än essäer – då publicerade Grzjebin, utan min vetskap, den första volymen av mitt förslag till historieskrivning. Han fortsätter uppenbarligen att ge ut den utomlands, helt utan mitt tillstånd.

Jag tycker att det är viktigt att notera dessa fakta för att undvika eventuella missförstånd om denna bok. Jag har nu beslutat att gör utdrag ur den i något omredigerad form, och publicera mina karaktärsskisser av kamraterna Lenin, Trotskij och Zinovjev. Jag tycker fortfarande att skisserna är passande och rättvisa och en del människor kan säkert finna dem användbara, särskilt unga medlemmar av Ryska kommunistpartiet, eller sympatisörer utanför partiet. Profilernas huvudsakliga brist är att de helt och hållet bygger på material från tiden före 1917. Jag ber också om ursäkt för att jag på några ställen varit tvungen att *en passant*² tala om mig själv.

Jag har utökat essän om kamrat Zinovjev.

Jag har till dessa huvudessäer lagt till en profil av Martov, också hämtad ur min bok *Den stora revolutionen*, samt mina dödsrunor över Uritskij, Kalinin och Besalko, och jag har skrivit om mina korta memoarer av Volodarskij och Sverdlov eftersom mina tidigare skrifter om dem har förkommit.

Mina snabbt sammanställda minnen av G V Plechanov skrevs sedan jag tillfrågats av redaktören för *Under marxismens banér*³, där de först publicerades tidigare i år.

Moskva 20.3 1923

A. Lunatjarskij

¹ Latin: ”dramatiska personligheter” – ÖA

² Franska: ”i förbigående” – ÖA

³ På ryska: *Pod Znamenem Marksizma* – ÖA

Vladimir Iljitj Lenin

Jag ska inte här försöka skriva ännu en Leninbiografi, det saknas inte andra källor till detta. Jag ska bara ta upp vad jag känner till om honom utifrån vår personliga relation och mina egna direkta intryck av mannen.

Första gången jag hörde talas om Lenin var genom Axelrod¹ sedan en bok² av "Tulin"³ publicerats. Jag hade ännu inte läst denna bok, men Axelrod sade till mig: "Nu kan vi faktiskt säga att det finns en äkta socialdemokratisk rörelse i Ryssland och att genuina socialdemokratiska tänkare börjar träda fram."

"Vad menar du?" frågade jag. "Men Struve⁴ då? Och Tugan-Baranovskij⁵?" Axelrod log en aning gåtfullt (i själva verket hade han en gång uttryckt mycket stor aktning för Struve) och sade: "Ja, men Struve och Tugan-Baranovskij – det är bara en väldig massa sidor med mästrande teoretiserande, så mycket historiska data om framväxten av den ryska akademiska intelligentian. Tulin däremot är en produkt av den ryska arbetarrörelsen, han har redan en sida i den ryska revolutionens historia."

¹ Axelrod: Pavel Borisovitj Axelrod (1850 - 1928). Pseudonym för Pinchas Borutj Axelrod. Tidig marxistisk teoretiker. En av grundarna av gruppen "Arbetets befrielse" 1883. Blev mensjevik efter partisplittningen 1903.

² En bok: syftar på Lenins arbete *Folklighetsrörelsens ekonomiska innehåll och kritiken av den i hr Struves bok*, som publicerades i en samling marxistiska artiklar, St Petersburg 1895.

³ "Tulin": "K. Tulin" var Lenins första pseudonym, som han använde mellan 1895 och 1900.

⁴ Struve: Pjotr Bergardovitj Struve (1870-1944). En av de tidigaste ryska marxistiska teoretikerna. Trots att han gjorde utkastet till det ryska socialdemokratiska partiets första manifest 1898, bytte Struve politisk linje 1902 och gick med i det liberala Kadetpartiet. Under inbördeskriget var han utrikesminister i Wrangels "vita" regering på Krim. Dog i Paris.

⁵ Tugan-Baranovskij: Michail Ivanovitj Tugan-Baranovskij (1865-1919). Professor i ekonomi vid St Petersburgs universitet. "Legal" marxist. Under 1918 finansminister i Hetman Skoropadskijs kortlivade ukrainska regering.

Naturligtvis blev Tulins bok läst utomlands (jag befann mig i Zürich då) med största iver och kommenterades på alla tänkbara vis. Därefter hörde jag bara att han arresterats och befann sig i exil i Krasnojarsk⁶ tillsammans med Martov⁷ och Potresov⁸. Lenin, Martov och Potresov visade sig vara absolut oskiljaktiga personliga vänner; de blandades ihop till en kollektiv bild av den nybildade arbetarrörelsens helt ryska ledarskap. Det känns underligt att nu se hur olika vägar dessa ”tre vänner” skulle komma att följa!

Nästa bok som nådde oss var *Kapitalismens utveckling i Ryssland*⁹. Även om jag personligen inte var så intresserad av de rent ekonomiska frågorna – jag betraktade redan kapitalismens utveckling i Ryssland, med dess särdrag, som något obestridligt – blev jag ändå imponerad av den solida statistiska ekonomiska grunden i boken och den skickliga argumentationen. Jag trodde då att denna bok skulle bli dödsstöten (vilket skulle bli fallet) för den populistiska (*narodnik*)¹⁰ ideologins alla felaktiga uppfattningar.

Jag befann mig i exil när nyheten om den andra kongressen¹¹ nådde oss. Det var vid den tidpunkt då *Iskra*¹² hade börjat publiceras och redan höll på att befästa sin position. Jag hade utan att tveka anslutit mig till *Iskras* supporterskara, men kände inte till så mycket om tidningens innehåll eftersom den, även om vi fick alla nummer, nådde oss väldigt oregelbundet. Vi hade ändå intrycket att den oskiljaktiga trion – Lenin, Martov och Potresov – helt hade sammansmält med *exiltrion* Plechanov¹³, Axelrod och Zasulitj¹⁴. Under alla förhållanden kom nyheten om splittringen vid andra kongressen som en blix från klar himmel. Vi visste att andra kongressen skulle avslöja de avslutande dragen i kampen mot ”Arbetarsaken”¹⁵, men att schismen skulle ta en vändning som skulle placera Martov och Lenin i motsatta läger, och att Plechanov skulle ”spjälkas av” halvvägs mellan de två – inget av detta så mycket som nuddade våra tankar.

Första paragrafen i partistadgan¹⁶ – var detta verkligen något som rättfärdigade en splittring? En hänskjutning av frågor till redaktionskommittén – vad är det med dessa människor i exil, har de blivit tokiga? Vi stördes mer än någonting annat av denna splittring och försökte, på

⁶ Krasnojarsk: Sibiriens tredje största stad vid floden Jenisejs övre lopp i södra centrala Sibirien. 1897 tillbringade Lenin sina första tre månader i exil i Krasnojarsk.

⁷ Martov: Julij Osipovitj Zederbaum, alias Martov (1873-1923). Se nedan.

⁸ Potresov: Aleksandr Nikolajevitj Potresov (1869-1934). Tidig rysk socialist, samarbetade med Lenin under partitidningen *Iskras* tidiga dagar. Blev mensjevik på högerflygeln efter 1905 års revolution, men bröt med mensjevikerna efter 1917 som han betraktade som inte tillräckligt kraftfulla i sin opposition mot bolsjevikerna. Emigrerade 1927.

⁹ *Kapitalismens utveckling i Ryssland*. Utgiven i St Petersburg 1899.

¹⁰ *Narodnik*: Namn på den icke-marxistiska socialistiska landsbygdsvrörelsen under senare halvan av 1800-talet. Grundade sina teorier på reformering av det ryska jordbrukets system med kommunala arrenden. Använde terrorism som politiskt vapen.

¹¹ *Andra kongressen*: Ryska Socialdemokratiska Arbetarpartiets andra kongress, som hölls i Bryssel och London 1903, då splittringen inträffade mellan bolsjevikerna och mensjevikerna.

¹² *Iskra*: (Gnist) – partiorgan för de ryska socialdemokraterna, där Lenin satt i redaktionsledningen från december 1900 till oktober 1903.

¹³ Plechanov: Georgij Valentinovitj Plechanov (1857-1918). Se nedan.

¹⁴ Zasulitj: Vera Ivanovna Zasulitj (1851-1919). Inledde sin politiska karriär som narodnik. Hon försökte, sjutton år gammal (1878), mörda Trepov, militär guvernör i St Petersburg. Ställdes inför rätta men frikändes och tilläts fly utomlands. Blev marxist i början av 1880-talet och var en av de första medlemmarna i Ryska Socialdemokratiska partiet.

¹⁵ ”Arbetarsaken”: (Rabotjeje Delo på ryska). Den första socialdemokratiska nyhetstidningen i Ryssland. Från 1898 till 1903, representerade den officiella gruppen av partiemigranter. ”Kampen” som hänvisas till stod mellan *Rabotjeje Delo* och *Iskra* som erkänt officiellt partiorgan.

¹⁶ *Första paragrafen i partistadgarna*: Ordalydelsen i denna paragraf, som definierade partimedlemskap, var en av de skarpaste skiljelinjerna mellan Lenin och Martov vid splittringen av det ryska socialdemokratiska partiet i bolsjevik- och mensjevikfraktionerna.

grundval av den knapphändiga information som nådde oss, att reda ut vad som pågick. Det cirkulerade många rykten om att Lenin var en bråkmakare och splittrare, att han till varje pris ville sätta sig själv som partiets enväldige ledare, att Martov och Axelrod faktiskt hade vägrat svära honom trohet som partidiktator. Men denna tolkning motsades på det stora hela av Plechanovs ställningstagande, hans ursprungliga inställning var som bekant en nära och vänskaplig allians med Lenin. Det dröjde inte länge innan Plechanov deserterade till den mensjevikiska sidan, men alla vi i exil (och inte bara de som befann sig i Vologda¹⁷, misstänker jag) uppfattade detta i hög grad som en skam för Georgij Valentinovitj. Vi marxister hade inget att vinna på sådana snabba positionsförändringar.

I korthet famlade vi ganska mycket i mörker. Jag ska tillägga att de kamrater i Ryssland som stödde Lenin också var ganska vaga om det som pågick. Om man ska nämna personer, var det utan tvivel A. A. Bogdanov¹⁸ som gav honom det mest helhjärtade stödet. Det var i detta läge som jag tror Bogdanovs tillgivenhet till Lenin var avgörande. Om han inte hade ställt sig på Lenins sida hade allt troligen gått betydligt långsammare fram.

Men varför anslöt sig Bogdanov till Lenin? Han såg den diskussion som brutit ut vid kongressen som i huvudsak en fråga om disciplin: så snart en majoritet (om än med endast en rösts övervikt) hade röstat för Lenins förslag skulle minoriteten ha samtyckt; i andra hand såg han den som en sammandrabbning mellan partiets ryska sektion och *emigranterna*. Trots att Lenin inte hade ett enda stort namn på sin sida, hade han, nästan enhälligt, alla delegater som kommit från Ryssland, medan så snart Plechanov korsat golvet alla stora *emigrant*-namn hade samlats i det mensjevikiska lägret.

Bogdanov mindes scenen, om än inte helt korrekt, på följande sätt: Partiets emigrerade aristokrater hade vägrat inse att vi nu var ett verkligt parti och att vad som framför allt räknades var den kollektiva viljan hos dem som utförde det praktiska arbetet i Ryssland. Det råder inget tvivel om att denna linje, som bland annat gav upphov till parollen: ”Ett enda particentrum – och i Ryssland”, hade en smickrande och uppmuntrande effekt på många partikommittéer i Ryssland, vilka vid denna tid var utspridda i ett relativt vittomfattande nätverk över hela landet.

Det stod snart klart vilken sorts människor som drogs till respektive fraktion: Mensjevikerna drog till sig majoriteten av de marxistiska intellektuella i huvudstäderna och hade också stor framgång bland de utbildade yrkesarbetarna. De viktigaste anhängarna till bolsjevikerna var faktiskt kommittémedlemmarna, d.v.s. partiarbetarna ute i provinserna, de professionella revolutionärerna. Dessa var till stora delar intellektuella av ett helt annat slag, inte akademiska marxistiska lärare och studenter utan människor som var oåterkalleligt hängivna sin uppgift – revolutionen. Det var huvudsakligen dessa grupper som Lenin betydde så mycket för och som han kallade ”den revolutionära bakteriehärden”. Det var också dessa som samordnades av Bogdanov, med aktivt stöd från den unge Kamenev¹⁹ och andra, till den berömda Organisationsbyrå för Majoritetskommittéerna och som skulle förse Lenin med fotfolk.

¹⁷ *Exil i Vologda*: Syftar på Lunatjarskij själv, som befann sig i exil i Vologda mellan 1900 och 1902. Vologda, en stad i norra europeiska Ryssland, ligger ungefär mittemellan Moskva och Archangelsk.

¹⁸ A. A. Bogdanov: Alexandr Alexandrovitj Malinovskij alias Bogdanov (1873-1928). Filosof, sociolog, ekonom och kirurg. Gick med i det socialdemokratiska partiet på 1890-talet, blev bolsjevik vid partisplittringen 1903. Blev ledare för den bolsjevikiska vänsterflygelgruppen ”Framåt” (se nedan). Tjänstgjorde under första världskriget som arméläkare. Efter 1917 var han, trots att han befann sig utanför bolsjevikpartiet, inflytelserik som något slags olikänkande kommunist-ideolog och som teoretiker för den ”proletära kulturrelsen” (se nedan). Efter 1923 ägnade han sig åt medicin; dog under ett experiment med sig själv.

¹⁹ Kamenev: Lev Borisovitj Rosenfeld, alias Kamenev (1883-1936). Gick med i Socialdemokratiska Partiet 1901, bolsjevik 1903. Nära bundsförvant till Lenin. Arresterad och förvisad till Sibirien i november 1914, frisläppt februari 1917. Ordförande för sovjeternas centrala verkställande utskott. Stödde Trotskij i oppositionen

Bogdanov hade då fullgjort sin tid i exil och tillbringade en del tid utomlands. Jag var absolut övertygad om att han måste ha gjort ett förhållandevis korrekt ställningstagande och därför intog jag, delvis beroende på mitt förtroende för honom, en probolsjevikisk ståndpunkt.

Under hela tiden i exil kunde jag träffa kamrat Krzjizjanovskij²⁰ i Kiev; han spelade vid denna tid en ganska betydande roll och var nära vän till kamrat Lenin, även om han vacklade mellan en strikt leninistisk hållning och att förespråka försoning. Det var han som gav mig en mer ingående beskrivning av Lenin. Han beskrev honom med entusiasm och uppehöll sig vid hans utomordentliga intellekt och omänskliga energi; han beskrev honom som extremt vänlig och en fantastisk vän, men han betonade också att Lenin framför allt var en politisk varelse, och att om han bröt med någon politiskt skulle han omedelbart också bryta de personliga banden. Lenin var, med Krzjizjanovskijs ord, obarmhärtig och gjorde inga avvikelser i kampen. Just när jag börjat bygga upp en ganska romantisk bild av personen lade Krzjizjanovskij till: ”Och utseendemässigt påminner han om en stadig bonde från Jaroslavl, en listig liten *muzjik*, särskilt när han har skägg.”

Jag hade nätt och jämnt återvänt till Kiev från exilen när jag fick en direkt order från Majoritetskommittéernas byrå att omedelbart bege mig utomlands och ansluta mig till redaktionsstaben för det centrala partiorganet²¹. Jag gjorde så. Jag tillbringade åtskilliga månader i Paris, delvis för att jag ville studera orsakerna till partisplitteringen närmare. Väl i Paris hamnade jag emellertid genast i ledningen för den mycket lilla lokala bolsjevikgruppen och blev snart inblandad i strider med mensjevikerna. Lenin skrev några korta brev till mig och bad att jag skyndsamt skulle bege mig till Genève. Till sist blev det han som kom till Paris.

Hans uppdykande var en aning oväntat för mig. Han gjorde inget vidare gott intryck på mig från början. Hans uppträdande framstod som färglöst och han sade ingenting klart och tydligt, förutom att han krävde att jag omedelbart skulle bege mig till Genève. Jag gick med på att resa.

Samtidigt bestämde sig Lenin för att hålla en gedigen föreläsning i Paris om den ryska revolutionens framtidsutsikter och den ryska bondeklassens öde. Det var då jag först hörde honom som talare. Lenin var förvandlad. Jag blev djupt imponerad av den koncentrerade energin i hans tal, av hans genomträngande ögon som blev nästan svarta när de borrade sig igenom publiken, av hans monotona rörelser som man inte kunde släppa med blicken, av hans flytande språk som var så suggestivt och präglad av viljekraft. Jag insåg att denne man var destinerad att göra ett mäktigt och outplånligt avtryck som folkledare. Och jag var redan bekant med vidden av Lenins styrka som publicist – hans opolerade men extremt tydliga stil, hans förmåga att framställa vilken tankegång som helst, hur komplicerad den än var, på ett förvånansvärt enkelt sätt och att modifiera den på ett sådant sätt att den inpräglades i varje sinne, hur trögtänkt och ovant vid politiskt tänkande det än må vara.

mot Stalin. 1926-27 sovjetisk ambassadör i Italien. Dömd och avrättad i den första stora Moskvarättegången 1936.

²⁰ *Krzjizjanovskij*: Gleb Maximilianovitj Krzjizjanovskij (1872-?) blev marxist 1891. Tog ingenjörsexamen i S:t Petersburg 1894. Tidigt bolsjevik, 1895 arresterad och förvisad till Sibirien. Emigrerade till München 1901, samarbetade med *Iskra*. Vald till centralkommittén i Socialdemokratiska Partiet vid andra kongressen 1903. Organisatör av järnvägsstrejken vid 1905 års revolution. Medlem av Moskvasovjeten under 1917. Tog initiativ till planen för elektrifiering av Ryssland. Grundade och drev *Gosplan* (Den statliga planeringskommissionen) från 1921 till 1930. Vicepresident i den sovjetiska vetenskapsakademien.

²¹ *Det centrala partiorganet*: Under 1904, i Genève, medverkade Lunatjarskij redaktionellt i den bolsjevikiska tidningen *Framåt* [Vperjod]; efter den tredje partikongressen 1905 stängdes *Framåt* officiellt men återstartades omedelbart under namnet *Proletären* [Proletarij]. Att kalla den partiets centrala organ är en spetsfundighet; det var en bolsjevikisk fraktionstidning.

Först senare, långt senare, insåg jag att Lenins främsta gåva ändå inte var som folkledare eller publicist, inte ens som tänkare. Redan under denna första tid var det uppenbart för mig att hans dominerande karaktärsdrag, det drag som utgjorde halva hans personlighet, var hans vilja: en extremt fast, kraftfull vilja som han kunde koncentrera till den allra mest närliggande uppgiften, men som ändå aldrig förräde sig bortom den radie som utstakats av hans mäktiga intellekt och som gav varje enskilt problem dess plats som en länk i en väldig, världsomspännande kedja.

Jag tror det var dagen efter föreläsningen som vi av någon anledning inkallade skulptören Aronson²², som jag hade ganska vänskapliga band med då. När han fick syn på Lenins huvud blev Aronson hänförd och bad Lenin att åtminstone få göra en medaljong av hans huvud. Han påpekade för mig den förbluffande likheten mellan Lenin och Sokrates. Jag kan tillägga, inom parentes, att Lenin var betydligt mer lik Verlaine än Sokrates. En gravyr av Carrieres porträtt av Verlaine²³ hade nyligen publicerats och en berömd byst av Verlaine var utställd vid denna tid, och skulle senare köpas in av museet i Genève. Folk hade faktiskt påpekat Verlaines osedvanliga likhet med Sokrates, den främsta likheten fanns i den magnifika huvudformen. Vladimir Iljitjs skallform är verkligen anslående. Om man studerar honom en stund framträder så småningom, istället för en stor, platt flintskalle, den fysiska kraften, konturerna av hans kolossala välvda panna, och en känsla som jag endast kan beskriva som ett fysiskt ljusflöde från dess yta.

Skulptören noterade naturligtvis detta ögonblickligen.

Det fanns dessutom ett annat drag som han hade mer gemensamt med Verlaine än med Sokrates, hans djupa genomborrande ögon. Men medan poetens ögon var dystra och ganska glanslösa (att döma av Carrieres porträtt), var Lenins hånande, fulla av ironi, glittrande av intelligens och ett slags retfull munterhet. Endast när han talar blir de mörka och tydligt hypnotiserande. Lenin har mycket små ögon, men de är så uttrycksfulla, så inspirerande, att jag senare ofta kom på mig själv med att beundra deras spontana livlighet.

Sokrates ögon, att döma av hans byst, var betydligt mera utstående.

I huvudets nedre del återfinns ännu en anmärkningsvärd likhet, särskilt när Lenins skägg är mer eller mindre fullt utvuxet. På Sokrates, Verlaine och Lenin växer skägget på ett likartat sätt, sticker ut lite åt alla håll och ser ovårdat ut. Hos alla tre är ansiktets nedre del ganska formlöst, som om det slängts ihop i efterhand. En stor näsa och tjocka läppar ger Lenins utseende ett drag av tartar, vilket naturligtvis inte är så konstigt i Ryssland. Men exakt samma eller nästan samma näsa och läppar kan man finna hos Sokrates, ett faktum som är särskilt anmärkningsvärt i Grekland där sådana drag vanligtvis endast brukade tillskrivas satyrer. Det är samma sak med Verlaine. En av Verlaines närmaste vänner gav honom smeknamnet ”Kalmucken”. På bysterna av den store filosofen bär Sokrates ansiktsuttryck spår av djupt tänkande. Men jag tror att om det finns ett korn av sanning i Xenophons och Platons beskrivningar av honom så måste Sokrates ha varit en man med kvickhet och ironi i sina ansiktsdrag och jag antar att likheterna med Lenins måste ha varit ännu större än bysten visar. I de båda berömda porträtten av Verlaine dominerar på samma sätt det melankoliska uttryck, den antydning av dekadens, som tydligt dominerade hans poesi; men alla vet att Verlaine, särskilt i början av sina dryckesperioder, var en man med glatt och ironiskt humör, och jag är säker på att även i detta fall likheterna var minst sagt uppenbara.

²² *Skulptören Aronson*: Naum Aronson. Född i Kieslavka, Ukraina. Rysk-judisk skulptör vars mest berömda arbete är Beethoven-monumentet i Bonn, tilldelad guldmedalj i Liège 1906. Hans Leninbyst var utställd i den sovjetiska paviljongen vid världsutställningen i Paris 1937.

²³ *Carrieres porträtt av Verlaine*: Eugene Carriere (1849-1906). Fransk målare och skulptör.

Vad kan vi lära av denna sällsamma parallell mellan en grekisk filosof, en stor fransk poet och en stor rysk revolutionär? Svaret är naturligtvis – ingenting. Om det betyder något överhuvudtaget, så visar det att liknande drag faktiskt kan återfinnas hos män som kanske är jämbördiga som genier, men med totalt olika läggning; förutom detta gav det mig tillfälle att beskriva Lenins sätt att te sig i mer eller mindre grafisk form.

När jag hade lärt känna Lenin bättre uppskattade jag en sida av honom som inte är så tydlig från början – hans förvånande vitalitet. Livet bubblar och sprakar inom honom. Idag, när jag skriver dessa rader, är Lenin redan femtio, ändå är han fortfarande en ung man, hela hans framtoning är ungdomlig. Han skrattar så smittsamt, charmigt och med barnslig lätthet, det är lätt att roa honom, hur benägen är han inte att skratta, detta uttryck för människans seger över svårigheter! Under de värsta ögonblick, som han och jag upplevde tillsammans, var Lenin opåverkat lugn och lika beredd som alltid att brista ut i ett glatt skratt.

Det fanns till och med något ovanligt sympatiskt över hans vrede. Trots det faktum att hans missnöje på senare tid kunde krossa dussintals, kanske till och med hundratals människor, hade han alltid kontroll över sin ilska och den uttrycktes på ett nästintill skämtsamt sätt: Det var som ett åskväder ”som verkade leka och spela ett spel, som mullrade på en klarblå himmel”. Jag har ofta lagt märke till att det vid sidan av det yttre sjudandet, de arga orden, utbrotten av giftig ironi, fanns ett småskratt i hans ögon och en förmåga att omedelbart avbryta den aggressiva stämning som han uppenbarligen hade piskat upp för att det passade hans syften. Invärtes förblir han inte bara lugn utan också vänlig. Även i sitt privatliv älskar Lenin den sorts nöjen som är oväntade, direkta, enkla och grova. Hans favoriter är barn och katter, ibland kan han leka med dem flera timmar i sträck. Lenin för också med sig samma sunda, livsbejakande inställning till sitt arbete. Av egen erfarenhet kan jag inte påstå att Lenin arbetar hårt; jag har faktiskt aldrig sett honom fördjupad i en bok eller böjd över sitt skrivbord. Han skriver sina artiklar utan minsta ansträngning och med ett enda utkast utan fel eller omredigeringar. Han kan göra detta när som helst under dagen, vanligen på morgonen efter att han stigit upp, men han kan göra det lika bra på kvällen efter att ha återvänt från en ansträngande dag, eller när som helst. På senare tid har hans läsande, möjligen med undantag för en kort period då reaktionen härskade och han var utomlands, varit fragmentariskt snarare än omfattande. Men ur varje bok, ur varje enskild sida som han läser, drar Lenin ut något nytt och magasinerar någon viktig idé som han senare kommer att använda som vapen. Han är inte särskilt intresserad av idéer som är besläktade med hans egna, utan snarare av sådant som står i konflikt med dem. Den ivriga polemikern finns alltid närvarande i honom.

Men om det ligger något löjeväckande i att kalla Lenin flitig, så är han å andra sidan kapabel till enorma prestationer när det krävs. Jag är nästan beredd att säga att han är närmast outtröttlig; om detta inte är helt sant är det på grund av att jag vet att det omänskliga arbete som han den senaste tiden tvingats utföra har fått hans krafter att avta en smula mot slutet av veckan och tvingat honom att vila.²⁴

Men så är Lenin också en av de personer som vet hur man kopplar av. Han tar en vilopaus som man tar ett bad, och när han gör det slutar han tänka på någonting alls; han hänger sig fullständigt åt sysslolöshet och när så är möjligt åt sitt favoritnöje och åt att skratta. På detta sätt kommer alltid Lenin ur även den kortaste vilopaus med nya friska krafter och redo för strid igen.

²⁴ Vid förnyad läsning av dessa rader nu i mars 1923, när Lenin är allvarligt sjuk, måste jag tillstå att varken vi eller han själv tog tillräckligt väl hand om honom. Icke desto mindre är jag övertygad om att Vladimir Iljitjs herkuliska kondition kommer att övervinna hans sjukdom och att han inom relativt kort tid kommer att återta ledarskapet för Ryska kommunistpartiet och Ryssland.

Det är denna källa av sjudande och på något sätt naturliga vitalitet som, tillsammans med hans intellektuella bredd och hans intensiva viljestyrka, utgör det som fascinerar med Lenin. Denna fascination är kolossal: Folk som kommer nära honom blir inte bara hängivna honom som politisk ledare utan blir också på något underligt sätt förälskade i honom. Detta innefattar människor av de mest olika slag, från sådana enormt känsliga och begåvade män som Gorkij till enkla bönder från den avlägsna landsbygden, från en första klassens politisk hjärna som Zinovjev till någon soldat eller matros, som för bara några dagar sedan tillhörde det judehetsande gänget ”svarta hundradena”²⁵ men som nu är beredd att riskera sitt tilltufsade huvud för ”världsrevolutionens ledare – Iljitj”. Denna familjära namnform – Iljitj – har blivit så utbredd att den även används av personer som aldrig träffat Lenin.

När Lenin låg sårad – vi fruktade att det var dödligt – var det ingen som uttryckte våra känslor för honom bättre än Trotskij. Mitt under världshändelsernas skrämmande tumult var det Trotskij, den andre ledaren för den ryska revolutionen, en man som på intet sätt var sentimentalt lagd, som sade: ”När man inser att Lenin skulle kunna dö framstår alla våra liv som värdelösa och man förlorar viljan att leva.”

För att återgå till mina minnen av Lenin från tiden före den stora revolutionen: I Genève arbetade Lenin och jag tillsammans i redaktionen för tidskriften *Framåt*, och senare för *Proletären*. Lenin var bra att samarbeta med som redaktör. Han skrev mycket och han skrev med lätthet, som jag redan nämnt, och hade en mycket medveten hållning gentemot sina kollegers arbete: han korrigerade dem ofta, gav råd och gladdes över varje begåvad och övertygande artikel.

Under den första tiden av vår vistelse i Genève, fram till januari 1905, gick den mesta tiden åt till interna partigräl. Jag förvånades över att Lenin var så totalt likgiltig inför alla polemiska skärmytslingar. Han brydde sig väldigt lite om kampen för att erövra ledningen i emigrantmiljön, vilken i huvudsak stödde mensjevikerna. Han uteblev från ett antal viktiga diskussionsmöten och försökte inte heller få mig att gå på dem. Han föredrog att jag ägnade min tid till att skriva längre artiklar och essäer.

I hans attityd till motståndarna kunde man inte märka någon bitterhet, men inte desto mindre var han en grym politisk motståndare som utnyttjade varje misstag och överdrev varje antydan till opportunism – i vilket han förresten hade alldeles rätt, ty senare skulle mensjevikerna själva blåsa upp sina första opportunistiska gnistor till en eld av ansenlig storlek. Han höll aldrig på med intriger, även om han i den politiska striden utnyttjade alla vapen utom de smutsiga. Jag måste påpeka att mensjevikerna betedde sig på exakt samma sätt. Hur man än ser på saken var förhållandet mellan de två fraktionerna ganska dåligt, och det var inte många av dem som vid denna tid var politiska opponenter som förmådde upprätthålla personliga relationer. För oss hade mensjevikerna blivit fiender. I synnerhet var det Dan²⁶ som förgiftade deras attityd till oss. Lenin hade alltid tyckt illa om Dan, medan han däremot alltid gillat Martov, vilket han ännu gör,* men han har alltid uppfattat honom som politiskt ryggradslös och benägen att förlora huvudmålen ur sikte i sitt detaljerade politiska teoretiserande.

Under den fortsatta revolutionära händelseutvecklingen förändrades saker och ting avsevärt. För det första började vi få något slags moraliskt överläge gentemot mensjevikerna.

²⁵ *De svarta hundradenas gäng*: Namn som motståndarna gav de högerextremistiska halvfascistiska organisationerna vid 1900-talets början i Ryssland. Var de första att i stor omfattning använda ”pogromen” som en form av organiserad antisemitisk terror.

²⁶ Fjodor Iljitj Gurvitj, alias *Dan* (1871-1947). Gift med Martovs syster. Gick med i socialdemokratiska partiet 1894. Blev mensjevik 1903. Delade ledarskapet för mensjevikfraktionen med Martov fram till efter Oktober 1917. Emigrerade senare och dog i New York.

* Samma dag som jag läste det slutliga korrekturet till denna ”profil” kom nyheten om Martovs död.

Det var då mensjevikerna bet sig fast vid parollen: pressa borgarklassen framåt och kämpa för en konstitution eller i bästa fall en demokratisk republik. Vår framtoning som revolutionens tekniker, som mensjevikerna påstod, tilltalade en anseelig del av emigrantopinionen, särskilt yngre människor. Vi började känna fast mark under våra fötter. Lenin var under denna tid fantastisk. Med yttersta entusiasm utvecklade han bilden av en framtida obarmhärtig revolutionär kamp, och gav sig med entusiasm av mot Ryssland.²⁷

Vid denna tidpunkt reste jag till Italien, till följd av dålig hälsa och trötthet, och höll endast kontakt med Lenin via korrespondens kring praktisk politik och vår tidning.

Nästa gång jag träffade honom var i Petersburg. Jag måste säga att Lenins verksamhet under denna period – 1905 till 1906 – var jämförelsevis ineffektiv. Naturligtvis skrev han även då ett anseeligt antal briljanta artiklar och var fortfarande ledare för det mest aktiva av partierna – bolsjevikerna. Jag följde honom noga under denna period, eftersom jag då via initierade källor hade inlett ett närmare studium av Cromwells och Dantons liv. När jag försökte analysera psykologin hos revolutionära ledare, jämförde jag Lenin med dessa personer och jag funderade över om Lenin verkligen var en sådan äkta revolutionär ledare som han verkade. Jag började känna att livet som emigrant i viss mån hade förminskat Lenins storhet, och att den inre partistriden med mensjevikerna för honom hade överskuggat den mycket större kampen mot monarkin och att han var mer av en journalist än en verklig ledare.

Det var beska nyheter att höra att diskussionerna med mensjevikerna, om att definiera de exakta gränserna mellan de två fraktionerna, fortfarande pågick medan Moskva låg i spillror efter en misslyckad väpnad resning. Av rädsla för att gripas gjorde Lenin dessutom endast sällsynta framträdanden som talare. Så långt jag minns talade han bara vid ett tillfälle, under pseudonymen Karpov. Han blev igenkänd och fick rungande ovationer. Han arbetade huvudsakligen i bakgrunden, nästan uteslutande med sin penna och genom att delta i en mängd möten i lokala partiavdelningar. Jag kände, sammanfattningsvis, att Lenin hellre fortsatte kampen på den gamla emigrantskalan än att utvidga arbetet till de mer storslagna proportioner som revolutionen då hade antagit. Jag betraktade honom fortfarande som den ledande politiska personligheten i Ryssland och jag började frukta att revolutionen saknade en verkligt genial ledare.

Att nämna Nosar-Chrustaljev²⁸ är naturligtvis löjligt. Vi insåg alla att denne ”ledare” som så plötsligt hade trätt fram inte hade någon framtid. Betydligt mer buller och bång omgav Trotskij. Vid den tiden betraktade vi alla Trotskij som en mycket kompetent om än något teatralisk folkledare men inte som en första rangens politiker. Dan och Martov gjorde väldiga ansträngningar för att fortsätta striden inom Petersburgs arbetarklass och som alltid riktade de vapnen mot oss, bolsjevikerna.

Jag menar nu att 1905-06 års revolution tog oss en aning på sängen och att vi saknade verklig politisk skicklighet. Det var genom vårt senare arbete i Duman och i emigrantmiljön som vi förvandlades till praktiska politiker. Det var när vi sysslade med den nationella politikens verkliga problem som vi blev övertygade om att vi skulle komma tillbaka förr eller senare – det var detta som fick oss att växa invärtes och som helt och hållet förändrade vår sätt att hantera frågan om revolutionen när historien kallade oss igen. Detta gäller särskilt Lenin själv.

²⁷ Gav sig av ... mot Ryssland: Lenin anlände till St Petersburg den 21 november 1905.

²⁸ Nosar-Chrustaljev: Georgij Stepanovitj Nosar Chrustaljev (1879-1919). Förste ordförande för St Petersburgs arbetarsovjet under 1905 års revolution. Blev mensjevik 1907. Slutade med politiken och blev journalist inom högerpressen. Ledde den mycket kortvariga ”Chrustaljev-republiken” i Ukraina under inbördeskriget. Skjuten av bolsjevikerna.

Jag träffade aldrig Lenin medan han var i Finland²⁹, då han gömde sig för reaktionens styrkor. Nästa gång jag träffade honom var utomlands, vid Stuttgart-kongressen³⁰. Här var vi särskilt nära varandra, även bortsett från det faktum att vi hela tiden deltog i överläggningar med varandra eftersom partiet hade anförtrott mig en av kongressens viktigaste uppgifter. Vi förde ett antal djupare politiska diskussioner mer eller mindre på privat basis, där vi värderade förutsättningarna för den stora samhällsrevolutionen. I denna fråga var Lenin på det hela taget mer optimistisk än jag. Jag ansåg att händelserna skulle utvecklas ganska långsamt, att vi uppenbarligen måste vänta tills kapitalismen hade rotat sig i de asiatiska länderna, att kapitalismen fortfarande hade åtskilliga vapen kvar och att vi kanske inte skulle få uppleva en verklig revolution förrän vi blivit gamla. Denna framtidssyn fick Lenin att bli mäkta upprörd. När jag försökte ge belägg för min uppfattning kunde jag se en verklig skugga av sorg i hans kraftfulla, intelligenta anletsdrag, och jag insåg hur passionerat denne man önskade att under sin livstid inte bara uppleva revolutionen utan också att engagera sig för att skapa den. Men även om han vägrade att hålla med mig, var han uppenbarligen redo att göra ett realistiskt konstaterande om att det skulle komma att bli en mödosam uppgift och att man måste handla därefter.

Det visade sig att det var Lenin som hade den största politiska insikten, vilket inte är förvånande. Han har förmågan att lyfta opportunisten till en genial nivå, med vilket jag menar det slags opportunism som upphör vid exakt rätt tidpunkt, och att han alltid förstår hur den ska utnyttjas för revolutionens olika mål. Under sitt betungande arbete under den ryska revolutionen gav Lenin några anmärkningsvärda exempel på denna enastående timing, och han förklarade detta i detalj i sitt sista tal vid den Tredje Internationalens fjärde kongress³¹, ett tal vars innehåll var högst intressant och där han beskrev vad man skulle kunna kalla det taktiska återtågets filosofi. Både Danton och Cromwell hade denna förmåga.

Jag kan i förbigående lägga till att Lenin alltid var mycket blyg och gärna höll sig i skuggan vid internationella kongresser, kanske för att han saknade tillit till sina språkkunskaper – trots att han talar bra tyska och inte har så dåligt grepp om franska och engelska heller. Trots detta brukade han begränsa sina offentliga uttalanden vid kongresser till några få meningar. Detta har förändrats allt eftersom Lenin börjat känna sig, först med tveksamhet sedan otvetydigt, som världsrevolutionens ledare. Redan under Zimmerwald och Kienthal³², där jag inte deltog, verkar det som om Lenin, och även Zinovjev, höll ett stort antal tal på främmande språk. Vid Tredje Internationalen höll han ofta långa tal som han vägrade att få tolkade. Istället höll han dem själv först på tyska och sedan på franska. Han talade alltid helt flytande och uttryckte sina tankar klart och precist. Jag blev därför mycket rörd av ett litet dokument som jag nyligen såg bland utställningsföremålen på "Röda Moskva-museet". Det var ett frågeformulär som Vladimir Iljitj själv hade fyllt i. Bredvid frågan "Kan ni tala något främmande språk flytande?" hade Iljitj skrivit ett bestämt "Nej." En bagatell, men något som ändå tydligt illustrerar hans ovanliga blygsamhet. Den kommer att uppskattas av alla som bevittnat de

²⁹ *Finland*: För att undkomma tsarens polis begav sig Lenin till Finland i januari 1907, där han tillbringade fyra månader i Kuokkala.

³⁰ *Stuttgartkongressen*: Kongress för Andra Socialistinternationalen som hölls 1907.

³¹ *Tredje internationalens fjärde kongress*: Hölls 1922-23 i Moskva. Tredje Internationalen var den bolsjevik-dominerade Kommunistiska Internationalen, oftast benämnd Komintern, kallad så för att skilja den från den Andra "socialistiska" internationalen.

³² *Zimmerwald och Kienthal*: I september 1915 organiserade en grupp socialister, inklusive en del bolsjevik- och mensjevik-er från det ryska partiet, en antikrigskonferens i Zimmerwald i Schweiz, i motsättning till sina socialistiska kamrater som hade stött sina respektive hemländers krigsansträngningar. Lenin deltog och intog en extrem "vänster"-antikrigsposition. En andra liknande konferens (kallad Zimmerwald två) hölls i april 1916 i Kienthal. Lenins extrema inställning fick starkt stöd och resulterade i ett manifest som krävde att den europeiska arbetarklassen skulle upphöra att strida mot varandra och vända sig mot sina kapitalistiska exploatörer.

enorma ovationer som tyskar, fransmän och andra västeuropéer givit Lenin efter att han hållit tal på främmande språk.

Jag är mycket glad att jag aldrig personligen blev inblandad i något större politiskt gräl med Lenin. Jag tänker på den episod då Bogdanov, jag själv och andra intog en vänsteristisk ståndpunkt och bildade gruppen ”Framåt”, och felaktigt gick emot Lenin när han stödde att partiet skulle utnyttja möjligheterna till legal politisk aktivitet under Stolypins reaktionära styre.

Under den tid vi var oense träffade jag aldrig Lenin. Jag var mycket störd av Lenins politiska skoningslöshet när den riktade sig mot oss. Nu anser jag att mycket av skiljaktigheterna mellan bolsjevikerna och ”Framåt”-gruppen³³ helt enkelt var en produkt av missförstånd och bråk inom emigrantmiljön, naturligtvis bortsett från våra mycket djupa skiljelinjer i filosofiska frågor. Det fanns när allt kommer omkring ingen grund för någon politisk splittring mellan oss eftersom vi bara representerade olika nyanser av en och samma politiska ståndpunkt. Bogdanov var vid denna tid så upprörd att han förutspådde att Lenin oundvikligen skulle lämna den revolutionära rörelsen och försökte till och med övertyga kamrat E.K. Malinovskaja³⁴ och mig själv om att Lenin till sist skulle sluta som ”Oktobrist”.³⁵

Ja, Lenin blev förvisso Oktobrist – men det var ju en helt annan sorts Oktobrist!

Jag skulle vilja lägga till följande till dessa korta anmärkningar: Jag har ofta samarbetat med Lenin om resolutionsutkast av olika slag. Detta gjordes i allmänhet kollektivt – Lenin föredrog kollektivt arbete vid sådana tillfällen. Nyligen ombads jag att göra ett liknande arbete, ett utkast till resolutionen i bondefrågan till den åttonde kongressen³⁶.

Lenin själv är alltid mycket rådig vid sådana här tillfällen; han finner snabbt de lämpliga orden och fraserna, väger dem utifrån varje synvinkel, och förkastar dem ibland. Han är alltid mycket glad för hjälp från alla håll. När någon lyckas finna exakt rätt fras – ”Precis så, precis så, bra sagt, diktera detta”, skulle Lenin säga i sådana fall. Om han ansåg några ord tveksamma, skulle han stirra rätt upp i luften, fundera och säga: ”Jag tycker det skulle låta bättre så här.” Ibland, när han med ett skratt accepterat någon kritisk invändning, kan han ändra en ordalydelse som han just med full övertygelse lagt fram.

Under Lenins ledning fortskrider alltid detta slags arbete extremt snabbt och på något sätt glädjefullt. Inte bara hans eget tänkande fungerar på toppen av sin förmåga; han stimulerar i allra högsta grad de andra också.

Jag har just nu ingenting mer att tillägga till dessa minnen, som i stora drag klargör mina intryck av Vladimir Iljitj under perioden före 1917 års revolution. Naturligtvis har jag många intryck av och synpunkter på hans fullkomligt geniala sätt att leda den ryska och världsrevolutionen, vilket var vår ledares bidrag till historien.

Jag har inte givit upp tanken på att skriva ett mer uttömmande porträtt av Vladimir Iljitj mot bakgrund av dessa erfarenheter. Det finns naturligtvis en hel serie nya erfarenheter från de senaste sex årens samarbete som har berikat min uppfattning om honom, men det ska sägas att

³³ ”Framåt”-gruppen. Radikal underfraktion inom bolsjevikerna, grundad av Bogdanov, Lunatjarskij och Gorkij år 1909. Ideologiskt färgad av Bogdanov. De var oense med Lenin vad gäller taktiken för deltagande i Duman. Gruppen förlorade snabbt politisk betydelse och Lunatjarskij återvände till den rena bolsjevismen 1917.

³⁴ E.K. Malinovskaja. Bogdanovs fru. Se ovan.

³⁵ Oktobrister: Ryskt politiskt högerliberalt parti, grundat 1905, lett av A.I. Gutjkov och M.V. Rodzianko.

Namnet taget från det tsaristiska 17 oktober-manifestet 1905 som godkände en konstitution.

³⁶ Åttonde kongressen: Kongress för bolsjevikpartiet som hölls i mars 1919. Dess viktigaste resolution slog fast skiljandet mellan parti- och sovjetorganisationerna.

ingenting av detta motsäger det jag hittills sagt utan innehåller ytterligare belägg för hans personlighet. Men tiden är ännu inte mogen för att teckna ett så brett och omfattande porträtt.

De kamrater som eventuellt vill återpublicera dessa sidor ur den första volymen av *Den Stora Revolutionen* (till vilka jag endast gjort smärre redaktionella förbättringar) tror jag kommer att hålla med om att även mitt arbete har en liten plats i historieskrivningen om Ryssland och den moderna världen, något som i vårt land alltid med rätta varit av stort intresse inom de vidaste kretsar.

Engelske översättarens/redaktörens presentation

Lunatjarskijs ursprungliga Lenin-porträtt skrevs 1918 och publicerades 1919. Snarare än att göra ett försök att summera alla olika studier av Lenins aktivitet fram till oktober 1917, kan det vara värdefullt att först och främst skissera utvecklingen efter revolutionen. Lunatjarskij skrev för läsare som befann sig mitt uppe i den efterrevolutionära röran, en tidpunkt då Lenin precis hade börjat spela en roll som var precis motsatsen till hans tidigare funktion som den som vill riva ner och göra uppror. Han ärvde i förstorad 1900-talsform de flesta av de ackumulerade problem som hade pinat landets tidigare härskare. Brutus befann sig nu i Cesars kläder och det var oundvikligt att inte bara hans medkonspiratörer utan också den deltagande folkmassan och den förbryllade utländska publiken såg honom i ett annat ljus.

Under slutet av 1917 och under 1918 hotades Lenins nyfödda bolsjevikregim både inifrån och utifrån. Över allt annat vilade det tunga, ovedersägliga faktum att det revolutionära Ryssland stod på randen till ett totalt militärt nederlag mot det imperialistiska Tyskland. Men trots Rysslands krigströtthet väckte tanken på kapitulation en våldsamt "patriotisk" reaktion bland politiker och massorna. Av orsaker där känslor och beräkning var oskiljaktigt blandade var den dominerande inställningen i landet att man skulle fortsätta strida, och på ett stormigt möte med bolsjevikledarna den 8 januari 1918 blev Lenin nedröstad av en absolut majoritet som krävde att man skulle fortsätta kriget. Opåverkad av sina kollegers illusioner ägnade sig Lenin åt att förhala, manövrera och pressa på för fred. Han fick hjälp av tyskarna som skrämd bolsjevikerna genom att återuppta sin framryckning in i Ryssland den 17 februari, och den 3 mars 1918 undertecknades Brest-Litovsk-avtalet. Ryssland förlorade Finland, Ukraina, de baltiska staterna, östra Polen och en stor del av det kaukasiska området; men Rysslands hjärtland hade räddats för revolutionen. Tyskland vände sig västerut för att ta itu med de allierade och var sex månader senare självt krossat. Lenin hade visat att han var en rysk statsman av internationell kaliber. Just då var det knappast någon som var i stånd att inse det: hemma anklagade "vänsterkommunisterna" honom för att förråda revolutionen medan utomlands *The Times* sammanfattade den officiella västerländska opinionen genom att knorra: "De [allierade] vet att Maximalisterna [bolsjevikerna] består av ett band anarkister och fanatiker som för ögonblicket gripit makten på grund av det nationella livets förlamning... De vet att Lenin och åtskilliga av hans förbundna är äventyrare av tysk-judiskt blod och i tysk sold..."

Under den andningspaus som vanns vid Brest-Litovsk tog de interna problemen Lenins uppmärksamhet i anspråk med lika stor kraft. Ekonomin låg i ruiner och hungersnöd hotade städerna. Samhällsupplösningen och respektlösheten inför alla sorts auktoriteter innebar ett allvarligt hinder nu när bolsjevikerna måste agera konstruktivt. Både vänstersocialistrevolutionärerna och "vänsteroppositionen" inom bolsjevikpartiet ställde till potentiellt allvarliga problem. De senare utgjorde troligen Lenins minsta svårighet. Med sin långa erfarenhet av frondörer i partiet så visste han att så länge de tilläts fortsätta prata tills huvudena ramlade av, samtidigt som de var utestängda från inflytande i de verkligt viktiga frågorna, så kunde de både neutraliseras och utnyttjas för vitala men andra rangens uppgifter. Lunatjarskij själv, som tilldelats utbildningskommisariatet, var ett typ-exempel på en sådan skicklig behandling. Socialistrevolutionärerna till vänster var svårare att tämja eftersom de stod utanför Lenins omedelbara kontroll, men de överlämnade sig själva i hans händer genom att iscensätta en revolt mot Brest-Litovsk-avtalet i juli 1918, mörda tyske ambassadören von Mirbach och sätta kronan på verket genom att följande månad mörda Uritskij. Samma dag försökte de ta livet av Lenin själv, vilket närapå lyckades. Trots att bevis saknades för att knyta angriparen Fanny

Kaplan till socialistrevolutionärerna, blev detta den slutliga förevändningen för att släppa lös terror mot socialistrevolutionärerna och andra anti-bolsjeviker av allahanda slag.

Men motgångarna i den ryska ekonomin var mindre mottagliga för bot genom gevärseld och inom denna sektor uppnådde Lenin relativt litet under 1918–19. För ögonblicket var hot, förmaningar och improvisation de enda åtgärder som bolsjevikerna verkade kapabla att vidta och det var inte nog. I nästan fem år levde Ryssland ur hand i mun och det är förbluffande att Lenins regim inte gick under pga att den inte ens kunde skaffa fram bröd.

När det gäller den avgörande frågan om överlevnad under brinnande inbördeskrig lyckades Lenin ändå med vad som syntes omöjligt. Ett år efter 1917 – vid en tidpunkt när befälen riskerade att bli lynchade och de väpnade styrkorna inte var mycket mera än en farlig anarkistisk mobb – hade en disciplinerad röd armé och flotta skapats som tvingade de vita generalerna och deras entente-uppbackare till ett stillestånd. Alla dessa fakta ska man ha i minnet när man läser Lunatjarskijs milda, beundrande porträtt av Lenin före 1917, som inte gav några föraningar om den obarmhärtiga styrkan hos den man som ledde den ryska björnen.

Översättning: *Göran Dahlman*

Leo Davidovitj Trotskij

Trotskij trädde in i partiets liv något oväntat och med omedelbar briljans. Han började, efter vad jag hört, sin socialdemokratiska aktivitet i skolan och han blev förvisad innan han hade fyllt arton år.

Han flydde från exilen och blev först uppmärksammas när han dök upp på 2:a partikongressen, där splittringen uppstod. Trotskij överraskade folk utomlands med sin elegans och, för en ung man, ovanliga bildning och självsäkerhet. En anekdot, som förmodligen inte är sann men karakteristisk, berättades om honom. Enligt denna utropade Vera Ivanova Zasulitj, med sin vanliga uttrycksfullhet och i Plechanovs närvaro, när hon mötte Trotskij: ”Denne unge man är otvivelaktigt ett geni.” När Plechanov lämnade mötet sade han enligt historien till någon: ”Jag ska aldrig förlåta Trotskij detta.” Det är ett faktum att Plechanov inte gillade Trotskij, även om jag inte tror att det berodde på att den goda Zasulitj kallat honom ett geni, utan för att Trotskij hade angripit honom under 2:a kongressen med ovanlig frenesi och i föga smickrande termer. Plechanov betraktade sig själv vid den tiden som en person med absolut okränkbar majestät i socialdemokratiska kretsar – även motståndare utanför partiet närmade sig honom med mössan i hand – och oförsämdheterna från Trotskij gjorde honom självklart rasande. Dessa dagars Trotskij uppvisade otvivelaktigt en hel del ungdomlig klumpighet. Om sanningen ska fram så tog ingen honom helt på allvar på grund av hans ungdom, men alla erkände att han hade en ovanlig talang som talare och de anade också naturligtvis att detta inte var en kyckling utan en ung örn.

Jag mötte honom för första gången på ett jämförelsevis sent stadium, 1905, efter januari-händelserna¹. Han hade anlänt till Genève, varifrån har jag glömt, och han och jag skulle tala vid ett stort möte som sammankallats med anledning av denna katastrof. Trotskij var då ovanligt elegant och ståtlig, till skillnad från oss andra. Denna elegans och hans nonchalanta, nedlåtande

¹ Januarihändelserna: ”Blodiga söndagen” den 9 januari 1905 då en fredlig arbetarprocession, ledd av fader Gapon, marscherade genom Petersburg för att övertäcka en petition till tsaren och sköts ner av soldater.

de sätt att tala till folk, oavsett vilka de var, gav mig en obehaglig chock. Jag betraktade denne unge dandy med extrem motvilja då han korsade sina ben och plitade ner några noter för det oförberedda tal han skulle hålla vid mötet. Men Trotskij talade verkligen mycket bra.

Han talade också vid ett internationellt möte, där jag för första gången talade på franska och han på tyska; vi upplevde båda två utländska språk som begränsande, men på något sätt överlevde vi eldprovet. Sedan kommer jag ihåg att vi blev nominerade – jag av bolsjevikerna och han av mensjevikerna – till en kommission som skulle behandla uppdelningen av de gemensamma fonderna och där utmärkte sig Trotskij med en barsk och arrogant ton.

Jag återsåg honom inte förrän vi återvänt till Ryssland efter den första revolutionen (1905), och jag såg inte heller mycket av honom under själva revolutionen. Han höll sig inte bara undan från oss utan också från mensjevikerna. Han bedrev sitt arbete huvudsakligen i de arbetardeputerades sovjet. Tillsammans med Parvus² organiserade han någon slags separat grupp som gav ut en mycket militant och mycket välredigerad liten och billig tidning.³

Jag kommer ihåg att någon i Lenins närvaro sade: ”Chrustaljovs stjärna dalar och nu är den starke mannen i sovjeten Trotskij.” Lenin mörknade för ett ögonblick men sade sedan: ”Nå, Trotskij har förtjänat det genom sitt briljanta och outtröttliga arbete.”

Trotskij var den av mensjevikerna som stod oss närmast, men jag minns inte att han någonsin deltog i de långa diskussionerna om återförening. När kongressen i Stockholm⁴ hölls hade han redan arresterats.

Hans popularitet bland Petersburgs proletariat var oerhört stor då han arresterades och steg alltmer som resultat av hans livfulla och heroiska uppförande i rätten. Jag måste säga att av alla socialdemokratiska ledare 1905-6 visade sig Trotskij, trots sin ungdom, tveklöst vara den bäst förberedde. Mindre än någon av de andra var han märkt av emigrantens speciella trångsynthet vilken, som jag nämnt, även behäftade Lenin. Trotskij förstod bättre än alla andra vad det innebar att leda en politisk strid i bred, nationell skala. Han kom ur revolutionen med en enorm popularitet, medan varken Lenin eller Martov hade vunnit något alls. Plechanov hade förlorat en hel del på grund av sina tendenser att luta åt kadeternas politik.⁵ Trotskij stod då i allra främsta ledet.

Under sin andra emigration bosatte sig Trotskij i Wien och därigenom blev mina möten med honom sällsynta.

Vid den internationella konferensen i Stuttgart uppträdde han anspråkslöst och uppmanade oss att göra detsamma med tanke på att vi hade slagits ur sadeln av reaktionen 1906 och därför inte var värda att kräva kongressens respekt.

Sedan drogs Trotskij till en konciliant linje och idén om partiets enande. Mer än någon annan ansträngde han sig på olika möten för denna sak och ägnade två tredjedelar av sin Wien-tidning *Pravdas* och sin grupps resurser till detta fullständigt hopplösa projekt.

² Parvus: Dr Alexander L. Helphand, alias Parvus (1867-1924). Rysk-tyskt ursprung, omväxlande en briljant revolutionär semit och affärsman. Parvus var mellanhanden som överförde de tyska regeringsfonderna till bolsjevikerna i syfte att störa Rysslands krigsansträngningar.

³ Denna tidning, kallad *Natjalo* (Starten) ersatte *Iskra* (Gnistan) som partitidning. Den började utges den 10 november 1905 i St Petersburg. Förutom Trotskij och Parvus bidrog också Dan och Martov.

⁴ Ryska Socialdemokratiska Partiets 4:e kongress, april 1906 i Stockholm. Kallad ”förenings”-kongressen, då den temporärt läkte sprickan mellan bolsjevikerna och mensjevikerna och åter släppte in ”Bund” i partiet.

⁵ ”Kadet” kommer ur de ryska initialerna i ”Konstitutionella demokrater”, det vänsterliberala parti som grundades 1905. Partiet dominerade den första duman 1906 och var det viktigaste oppositionspartiet i den följande Duman. Partiet, speciellt dess ledare Miljukov, spelade en huvudroll i Provisoriska regeringen. Kadeterna olagligförklarades av bolsjevikerna när de tog över makten i oktober-november 1917.

Den enda framgång han uppnådde kom vid det möte där man körde ut ”likvidatorerna”⁶ ur partiet, nästan uteslöt ”Framåt”-gruppen och också för en tid lyckades sy ihop såret – dock med en extremt svag tråd – mellan leninisterna och martoviterna. Det var på detta central-kommittémöte som Kamenev utsågs till Trotskij's beskyddare (Kamenev var också Trotskij's svåger), men en så djup klyfta utvecklades mellan dem att Kamenev mycket snart återvände till Paris. Jag måste här påtala att Trotskij var extremt dålig på att organisera, inte bara partiet utan även en liten grupp inom det. Han hade i verkligheten inget helhjärtat stöd alls; att han lyckades få inflytande i partiet berodde enbart på hans personlighet. Det faktum att han var helt oförmögen att passa in i de mensjevikiska kretsarna fick dem att reagera mot honom som om han var en socialdemokratisk anarkist och hans beteende retade upp dem ordentligt. Det fanns ingen vid den tiden som såg honom som helt identifierad med bolsjevikerna. Trotskij verkade stå närmast martoviterna och han agerade verkligen alltid som om han var en sådan.

Hans oerhörda arrogans och oförmåga eller ovilja att visa mänsklig vänlighet eller omtanke om personer, avsaknaden av den charm som alltid omslöt Lenin, dömde Trotskij till en speciell ensamhet. Man behöver bara erinra sig att även ett antal av hans personliga vänner (jag talar naturligtvis om den politiska sfären) förvandlades till svurna fiender; detta hände t ex med överstelöjtnant Semkovskij,⁷ och senare med hans favoritlärjunge, Skobelev.⁸

Trotskij hade föga talang för att arbeta inom politiska organisationer, men i den stora oceanen av poliska händelser, där sådana personliga drag var fullständigt ovidkommande, kom Trotskij's alla positiva gåvor till sin rätt.

Nästa gång jag träffade Trotskij var vid kongressen i Köpenhamn⁹. Vid sin ankomst fann Trotskij av någon anledning det lämpligt att publicera en artikel i *Vorwärts*,¹⁰ i vilken han deklarerade att den ryska delegationen, utan undantag, inte representerade någon, förutom en massa emigranter. Detta gjorde både mensjeviker och bolsjeviker rasande. Plechanov, som inte kunde tåla Trotskij, tog tillfället i akt att kräva att Trotskij skulle ställas inför en slags rättegång. Detta föreföll mig ohederligt och jag försvarade energiskt Trotskij i mitt tal. Jag (tillsammans med Rjazanov¹¹) såg också till så att Plechanov's plan rann ut i sanden... Det var delvis på grund av detta och delvis, kanske mer, av en tillfällighet, som Trotskij och jag började träffas oftare under kongressen: vi tog rast tillsammans, vi diskuterade olika ämnen, huvudsakligen politiska, och vi stod på god fot när vi lämnade varandra.

Strax efter kongressen i Köpenhamn organisera vi i *Framåt* vår andra partiskola i Bologna och bjöd in Trotskij för att ta hand om den praktiska träningen i journalistik och ge en serie föreläsningar om, om jag inte tar fel, de tyska och österrikiska socialdemokraternas parlamentariska taktik och Ryska socialdemokratiska partiets historia. Trotskij antog med glädje anbudet och tillbringade nästan en månad i Bologna. Det är sant att han drev sin egen politiska linje hela tiden och försökte dra bort eleverna från deras extremvänsteristiska ståndpunkt och leda dem mot en mer konciliant medelvägslinje – det som han själv betraktade som en tydlig

⁶ Lenins skymford för de högermensjeviker som efter 1905 ville att partiet skulle ge upp sina illegala aktiviteter och koncentrera sig på legala metoder för att befordra arbetarnas sak, d.v.s. fackföreningar, kooperativ etc.

⁷ Semen Julievitj Bronstein, alias Semkovskij (1882-1937). Journalist, mensjevik till 1920 och anslöt sig sedan till bolsjevikerna.

⁸ Matvej Ivanovitj Skobelev (1885-1939). Gick med i Socialdemokratiska partiet 1903. Arbetade som agitator i Baku. Deputerad för mensjevikerna i den fjärde duman 1912. Arbetsminister i provisoriska regeringen. Emigrerade 1920, men återvände 1922. Likviderad under 30-talets utrensningar.

⁹ Kongress i Köpenhamn för Andra Internationalen 1910.

¹⁰ Huvudorgan för Tysklands Socialdemokratiska Parti (SPD).

¹¹ David Borisovitj Goldendach, alias Rjazanov (1870-1938). En tidig socialdemokrat som inte tillhörde någon fraktion. Internationalist i frågan om kriget. Deltog i Trotskij's ”Mellan”-grupp som stod utanför den bolsjevik-mensjevikiska fraktionsstriden. Medlem i bolsjevikpartiet 1917. Senare direktör för Marx-Engels-Lenin-institutet. Utesluten ur partiet och i exil 1931.

vänsterposition. Även om detta politiska spel visade sig fruktlöst, njöt våra elever mycket av hans mycket begåvade föreläsningar och i allmänhet var Trotskij under hela sin vistelse ovanligt munter; han var briljant, fullständigt lojal mot oss och han lämnade bästa möjliga intryck efter sig. Han var en av de mest framstående medarbetarna vid vår andra partiskola.

Mina sista möten med Trotskij var långvarigare och mer intima. De ägde rum i Paris 1915. Trotskij kom med i redaktionen för *Vår Värld*¹², vilket naturligtvis åtföljdes av de vanliga intrigerna och otrevligheterna: några skrämdes av hans inträde, rädda för att en så stark personlighet helt skulle dominera tidningen. Men denna sida av affären var av mindre betydelse. En mycket mer akut fråga var Trotskijs inställning till Martov. Vi ville verkligen få till stånd en fullständig förening av vårt parti, på en ny internationalistisk grund, hela vägen från Lenin till Martov. Jag talade för denna inriktning med största energi och var i viss mån delaktig i parollen ”Ned med ’defaitisterna’¹³, länge leve enandet av alla internationalister!”¹⁴ Trotskij ställde helt upp på detta. Det hade under lång tid varit hans dröm och det verkade rättfärdiga hela hans tidigare inriktning.

Vi hade inga oenigheter med bolsjevikerna, men med mensjevikerna gick det sämre. Trotskij försökte med alla medel övertala Martov att bryta med försvarsvännerna. Redaktionsmötena upptogs av långa diskussioner, under vilka Martov, med förvånande mental rörlighet och en slags smart underfundighet, undvek ett direkt svar på frågan om han skulle bryta med försvarsvännerna¹⁵, och då och då angrep Trotskij honom med våldsamt vrede. Det gick nästan till en total brytning mellan Trotskij och Martov – vilken Trotskij alltid respekterat som en politisk intellektuell – och samtidigt till en brytning mellan alla oss vänsterinternationalister och Martovs grupp.

Vid denna tid uppstod så många politiska kontaktpunkter mellan Trotskij och mig att vi då stod, tror jag, som närmast varandra; det blev min uppgift att representera hans ståndpunkter i diskussionerna med andra redaktörer, och deras med honom. Han och jag talade ofta utifrån samma plattform på olika emigrantstudenter möten, vi redigerade partiproklamationer tillsammans; inom kort blev vi mycket nära förbundna.

Jag har alltid betraktat Trotskij som en stor man. Vem kan tvivla på det? I Paris hade hans status ökat kraftigt, i mina ögon till en statsmans, och i framtiden växte den ännu mer. Jag vet inte om det var för att jag kände honom bättre och att han bättre kunde demonstrera sina förmågor när han arbetade i en större skala, eller därför att erfarenheten av revolutionen och dess problem fick honom att mogna och öka spännvidden på hans vingar.

Agitationsarbetet på våren 1917 faller inte inom ramarna för dessa minnen, men jag skulle vilja påstå att under inflytande av hans oerhörda aktivitet och bländande framgång kom vissa personer som var nära honom att se honom som den ryska revolutionens verkliga ledare. Så sade till exempel gamle M.S. Uritskij,¹⁶ som betraktade Trotskij med stor respekt, till mig en gång och, tror jag, även till Manuilskij¹⁷: ”Nu när den stora revolutionen har kommit märker

¹² *Nasje Slovo*” (Det nya ordet), ej fraktionsbunden men i stort mensjeviktrogen, rysk socialdemokratisk tidning, grundad i Paris 1914. Publicerades under olika namn till 1917.

¹³ De som stödde Lenins linje om Första världskriget, d.v.s. att revolutionens sak tjänades bäst om Ryssland förlorade, och därigenom påskyndade den gamla regimens politiska och sociala upplösning.

¹⁴ En minoritet av socialister över hela Europa som manade arbetarklassen – utan minsta framgång – att inte stödja kriget mellan de kapitalistiska regeringarna i sina respektive länder.

¹⁵ En huvudsakligen mensjevikisk grupp, ledd av Plechanov, som intog en patriotisk hållning till Rysslands krigsansträngningar mot Tyskland. Enligt deras synpunkt skulle en seger för Tyskland innebära socialismens utträdande i alla Europas stater, inkl. Ryssland.

¹⁶ Moisei Solomonovitj Uritskij (1873-1918).

¹⁷ Dmitrij Zacharevitj Manuilskij (1883-1959). Blev socialdemokrat 1903. Tillhörde (tillsammans med Lunatjarskij) den vänsterpolitiska gruppen Framåt och även Trotskijs ”Mellan”-grupp. Gick med i bolsjevik-

man att hur intelligent än Lenin är så börjar han blekna vid sidan av den geniale Trotskij.” Denna värdering föreföll mig inte korrekt, inte därför att den överdrev Trotskijs begåvning och karaktärsstyrka, utan därför att bredden på Lenins politiska geni ännu inte var uppenbar. Under denna period, efter den dundrande succén när han anlände till Ryssland och innan juli-dagarna, höll sig Lenin hellre i bakgrunden, talade inte så ofta, skrev inte mycket, utan engagerade sig huvudsakligen i konkret organisatoriskt arbete inom det bolsjevikiska lägret, medan Trotskij dundrade fram på möten i Petrograd.

Trotskijs mest framträdande begåvning var hans talang som talare och skribent. Jag betraktar Trotskij som den förmodligen främste talaren i vår tid. Under mitt liv har jag hört alla de stora socialistiska parlamentarikerna och folkliga talarna och många berömda borgerliga talare, men jag har svårt att placera någon av dem, förutom Jaurès¹⁸ (Bebel¹⁹ hörde jag först när han var en gammal man), i samma klass som Trotskij.

Hans effektfulla framträdande, hans eleganta, svepande gester, den kraftfulla rytmen i hans tal, hans höga men aldrig sviktande röst, den anmärkningsvärt sammanhängande och skickliga fraseringen, hans måleriska, bitande ironi, hans dallrande patos, hans skarpa logik, klar som polerat stål – dessa är Trotskijs kännetecken som talare. Han kan tala i korthuggna fraser, eller slunga ut några välriktade pilar, och han kan hålla ett magnifikt oförberett politiskt tal av den sort som jag tidigare bara hört från Jaurès. Jag har hört Trotskij tala i två och en halv till tre timmar inför en stående och fullständigt tyst åhörarskara, som lyssnar som trollbundna till hans monumentala politiska avhandling. Det mesta som Trotskij hade att säga kände jag redan till och varje politiker måste naturligtvis ofta upprepa samma idéer om och om igen inför en ny församling, ändå lyckades Trotskij varje gång klä samma tankar i ny form. Jag vet inte om Trotskij höll så många tal efter att han blivit krigsminister för vår storartade republik under revolutionen och inbördeskriget: det är troligast att hans organisatoriska arbete och tröttande resande, från ena änden av den utdragna fronten till den andra, gav honom lite tid för att hålla tal, men även då uppträdde Trotskij som en stor politisk agitator. Hans artiklar och böcker är som om de vore frysta tal – han var litterär i sina tal och talare i sitt skrivande.

Det är uppenbart att Trotskij också var en enastående publicist, även om det naturligtvis ofta hände att den trollbindande karaktären i hans tal förlorades en del när det sattes på pränt.

Vad gäller hans inre kvalitéer som ledare, var Trotskij, som jag sagt, klumpig och dåligt anpassad för det småpetiga jobbet med partiorganisering. Denna defekt skulle komma att bli avgörande i framtiden, då det framförallt var det underjordiska arbetet av sådana män som Lenin, Tjernov²⁰ och Martov som senare gjorde partiet förmöget att tävla om makten i Ryssland och därefter, kanske, över hela världen. Trotskij hämmades av begränsningarna i sin personlighet.

Trotskij är som person kitslig och överlägsen. Efter att han hade anslutit sig till bolsjevikerna var det bara i sin attityd mot Lenin som han alltid visade – och fortsätter att visa – en taktfull vördnad som är rörande. Med den anständighet som alla stora män besitter, erkänner han Lenins överhöghet.

partiet 1917, med i Ukrainas Kommunistpartis centralkommitté sedan 1920. Ukrainsk delegat till FN och ”utrikesminister” för Ukraina 1944-52.

¹⁸ Jean Auguste Jaurès (1899-1914). Filosofiprofessor vid Toulouse-universitetet. Ledare i Franska Socialistpartiet. Grundare och chefredaktör för *L'Humanité*. Mördad vid Första världskrigets utbrott för sin antimilitaristiska hållning.

¹⁹ August Bebel (1830-1913). Tidig tysk socialist. Ordförande för SPD och ledande inom Andra Internationalen.

²⁰ Viktor Michajlovitj Tjernov (1873-1952). Radikal tänkare och ledare för Socialistrevolutionära Partiet (SR) som grundats 1902. Jordbruksminister i provisoriska regeringen. Efter att vänster-SR-arna, som stödde bolsjevikernas maktövertagande 1917, splittrats ur, vann Tjernovs höger-SR-parti majoritet i konstituerande församlingen. Han flydde från Ryssland under inbördeskriget och dog i New York.

Å andra sidan är Trotskijs politiska begåvning i nivå med hans retoriska. Det kunde knappast vara på annat sätt, ty hur skicklig någon än är som talare, så är han inte annat än en steril virtuos och hans tal bara klingande cymbaler om det inte är färgat av idéer. Det kanske inte är så nödvändigt för en talare att vara inspirerad av kärlek, som aposteln Paulus menar, han kan vara fylld av hat, men det är väsentligt att han är en tänkare. Bara en stor politiker kan vara en stor talare, och då Trotskij främst är en politisk talare, är hans tal naturligtvis uttryck för politiskt tänkande.

Det förefaller mig som att Trotskij är ojämförligt mer ortodox än Lenin, även om många kanske finner detta märkligt. Trotskijs politiska karriär har varit ganska krokig: han var varken mensjevik eller bolsjevik utan sökte en medelväg innan han förenade sin lilla bäck med den bolsjevikiska floden, ändå har Trotskij i verkligheten alltid vägletts av den revolutionära marxismens precisa lagar. Lenin är både mästerlig och kreativ på det politiska tänkandets område och har ofta formulerat helt nya politiska linjer som sedan visat sig högst effektiva för att uppnå resultat. Trotskij utmärks inte av sådan tankedjävhet: han tar den revolutionära marxismen och drar slutledningar ur denna som är applicerbara på en given situation. Han är så djärv man kan vara när det gäller att stå upp mot liberalism och halv-kolonialism, men han är ingen uppfinnare.

Samtidigt är Lenin mer av en opportunist, i ordets djupaste mening. Det kan också låta egendomligt – hörde inte Trotskij en gång till mensjevikerna, dessa notoriska opportunisterna? Men mensjevikernas opportunism var helt enkelt det småborgerligt partiets politiska ryggradslöshet. Jag talar inte om denna sorts opportunism; jag talar om den känsla för realiteter som då och då leder en till att förändra taktiken, till den fantastiska känsla för tidens krav som får Lenin att ena stunden vässa båda eggarna på svärdet, i en annan att sätta svärdet i sin skida.

Trotskij hade mindre av denna förmåga; hans väg mot revolutionen hade följt en rak linje. Deras skilda karaktärer framträdde i den berömda konfrontationen mellan den ryska revolutionens två ledare om freden i Brest-Litovsk.²¹ Ofta säger man att Trotskij är äregirig. Det är naturligtvis bara nonsens. Jag kommer ihåg när Trotskij gjorde en mycket betecknande anmärkning i anledning av att Tjernov accepterade en ministerpost: ”Vilken ömklig ambition – att överge sin plats i historien i utbyte mot det olägliga anbudet om en ministerpost.” I detta, tror jag, fanns allt av Trotskij. Det finns inte en droppe fåfänga i honom, han är totalt ointresserad av titlar eller maktens grannlåt; han är dock gränslöst mån om sin egen roll i historien och i denna mening är han äregirig. Här tror jag att han är lika ärlig som i sin okonstlade kärlek till makt.

Inte heller Lenin är det minsta äregirig. Jag tror inte att Lenin någonsin tar ett steg tillbaka och betraktar sig själv, han tänker aldrig ens på vad eftervärlden ska säga om honom – han fortsätter helt enkelt bara med sitt arbete. Han gör det genom att utöva makt, inte på grund av maktens sötma utan för att han är övertygad om att det han gör är det rätta och inte kan tåla att någon skadar hans sak. Hans ambitioner kommer ur den djupa vissheten om att hans principer är riktiga och dessutom, kanske, från en oförmåga (ett mycket brukbart drag för en politiker) att se saker ur sin motståndares synvinkel. Lenin betraktar aldrig en dispyt som bara en diskussion; för honom är dispyten alltid en konfrontation mellan olika klasser eller grupper, som om det vore en konfrontation mellan olika människoslag. En dispyt är för honom alltid

²¹ Lenin, som var medveten om den ryska arméns totala kollaps 1918 och konsekvenserna av att tyskarna intagit Petrograd, krävde fred till varje pris. Trotskij, som var chefsförhandlare i Brest-Litovsk, vägrade att skriva under fördraget och proklamerade ett tillstånd av ”varken krig eller fred”, d.v.s. en ensidig vapenvila från Rysslands sida och tillbakadragande av de ryska trupperna. Lenin vann efter en våldsam debatt i centralkommittén och Sokolnikov och Tjitjerin skrev under fredsvillkoren på Rysslands vägnar.

en kamp, vilken under vissa förhållanden kan utvecklas till en strid. Lenin välkomnar alltid övergången från kamp till strid.

I kontrast till Lenin är Trotskij tveklöst ofta böjd att ta ett steg tillbaka och betrakta sig själv. Trotskij är mån om sin historiska roll och skulle förmodligen vara redo att göra vilken personlig uppoffring som helst, inklusive den största av alla – att offra livet – för att ta plats i mänsklighetens minne med en gloria som genuin revolutionär ledare. Hans ambition har samma drag som Lenins, med den skillnaden att han oftare kan göra misstag, eftersom han saknar Lenins nästan ofelbara instinkt, och då han är en man med koleriskt temperament kan han, även om bara tillfälligt, förblindas av passion, medan Lenin, som alltid håller sig på rätt köl och alltid är kontrollerad, är nästan helt oförmögen att distraheras när han angrips.

Det skulle dock vara fel att föreställa sig att den andre store ledaren i vår ryska revolution är underlägsen sin kollega i allt; det finns exempel på egenskaper där Trotskij otvivelaktigt överglänser honom – han är mer briljant, tydligare, mer aktiv. Lenin är som ingen annan lämpad att leda Folkkommisariernas råd och att leda revolutionen med sitt geni, men han skulle aldrig ha klarat den titaniska uppgift som Trotskij tog på sina axlar, de blixtnabba förflyttningarna från plats till plats, de enastående talen, de kaskader av order på plats, rollen som den outtröttlige elektrifieraren för en sviktande armé, ibland på en plats, sedan på en annan. Det finns inte en man på jorden som skulle ha kunnat ersätta Trotskij i detta avseende.

Närhelst en riktigt stor revolution uppstår, kommer ett stort folk alltid att finna den rätte aktören för varje roll, och ett av kännetecknen för storheten i vår revolution är det faktum att det kommunistiska partiet från sin egen krets har frambringat, eller lånat från andra partier och inlemmat i sin egen organisation, tillräckligt framstående personligheter, vilka som ingen annan var lämpade att fullgöra vilken politisk funktion som helst som krävdes.

Och de två av de starkaste av de starka, fullständigt identifierade med sina roller, är Lenin och Trotskij.

Engelske översättarens/redaktörens presentation

Så mycket glöd och polemik omger fortfarande namnet Leo Bronstein, alias Trotskij, att det är omöjligt att i en så här liten skiss göra mer än att försöka antyda Trotskijs ståndpunkter och betydelse i Ryssland vid den tid då Lunatjarskij skrev denna personskiss i slutet av 1918. Det var kanske just vid denna tid som Trotskijs osedvanliga karriär nådde sin höjdpunkt. Hans färdväg hade tills dess varit ett klassiskt exempel på vad som kan åstadkommas inom politiken genom en kombination av ambition, enastående intelligens och ren fräckhet. Även om han valde sida med mensjevikerna vid 1903 års partisplittring, var det omöjligt att sätta en fraktionsstämpel på Trotskij under en längre tid, och under kabblet inför händelserna 1917 fungerade han som en slags enmansgrupp mitt emellan mensjevikerna och bolsjevikerna.

Men, som Lunatjarskij säger, Trotskijs hjärta fanns aldrig i det ofructbara grälet bland emigrant-politikerna, vilket bara livades upp en smula av 1905 års revolutionära aktiviteter. Med sitt tvångsmässiga krav på uppmärksamhet ville Trotskij helst stå i scenens centrum och domptera en fullsatt sal, eller i stridens mitt där bråket var som hetast. Båda dessa tillfällen gavs honom 1917. Lenin hade inte mycket tid för Petrogradsovjeten under detta revolutionära år; den lämnades åt Trotskij så att han där kunde demonstrera sin fantastiska förmåga att både stimulera och kontrollera den stora, politiskt oskolade och något instabila församlingen och ge den tillräcklig politisk trovärdighet för att, efter fiaskot med den endagsvariga Konstituerande församlingen, bli den organisation som styrde hela Ryssland. När det i oktober blev dags att agera, gjorde Trotskijs roll som ledare för den militära revolutionskommittén honom till den man som, under Lenins överinseende, fysiskt genomförde bolsjevikernas maktövertagande: under ett par dagar *var* Trotskij i realiteten den ryska revolutionen.

Som kontrast blev hans första insats som kommissarie för utrikes affärer, fredsförhandlingarna i Brest-Litovsk, något av en katastrof. Då han slets mellan revolutionär internationalism och den kval-

fulla utsikten av att förlora stora områden av ryskt territorium till Tyskland och Österrike, försökte Trotskij att undvika problemet med sin tes "Varken krig eller fred", i hopp om att tyskarna skulle stoppa sitt avancemang i Ryssland. Schackdraget misslyckades och tyskarna fortsatte framåt. Ställd inför Lenins hot om att han skulle avgå om fredsfördraget inte undertecknades, böjde sig Trotskij motvilligt och tyskarnas förnedrande villkor accepterades. Plågad av sitt misslyckande som diplomat, kastade sedan Trotskij, den marxistiske internationalisten, in sin enorma energi och verksamhetstörst i arbetet som militärchef i den nya ryska staten. Som krigskommissarie och skapare av Röda Armén ur ett demoraliserat slödder och en fientlig officerskår var Trotskij en strålande succé. Trotskij åkte utröttlig från ena änden av sitt vida land till den andra i ett bepansrat tåg, organiserande, improviserande och uppmuntrande. Som en av de största amatörgeneralerna av alla tider, slog Trotskij de professionella – de "vita" ryska generalerna och de välbeväpnade allierade interventionsstyrkorna – i deras eget spel. Det var under inbördeskrigets höjdpunkt som Lunatjarskij skrev sin personskiss av Trotskij, när Trotskijs succé stod som klarast.

Och där är det vänligast att lämna mannen om vilken amerikanen John Reed i ett entusiastiskt utbrott kallade "den störste juden sedan Kristus", som dog i exil i Mexico 1940 från ett slag av en isyxa från Stalins utsände.

Grigorij Zinovjev

När jag 1904 kom till Genève anslöt jag mig till redaktionen för det centrala organet för partiets bolsjeviksektion. Vid den tiden var vi intensivt sysselsatta med att söka ombud och att organisera celler bland så många som möjligt i emigrantstudenternas kolonier. Det blev uppenbart att detta inte var de lättaste, eftersom mensjevikerna var starkt förskansade överallt. Dessutom var de talrika bundisterna¹ och de socialistiska grupperingarna bland andra icke-ryska nationaliteter som hand i handske med mensjevikerna. Ingen stödde oss; vi var det mest isolerade och minst rumsrena av alla partier. Därför vårdade vi noga varje allierad vi kunde finna. Från Bern fick vi ett entusiastiskt brev med erbjudande om tjänster undertecknat av "Kazakov och Radomyslskij".

När jag for till Bern för att hålla en föreläsning såg jag naturligtvis till att jag kunde träffa dessa Bern-bolsjevik. Vid den tiden verkade Kazakov vara den klipskare av de två. Följaktligen spelade han en viss roll i vårt partis historia under namnet Svjagin. Han arbetade i Kronstadt, landsförvisades och, tror jag, dömdes till straffarbete. I fångenskap under kriget anslöt han sig till den franska armén och dödades.

Radomyslskij gav mig däremot inte omedelbart intrycket av att vara särskilt lovande. Han var en ganska fet ung man, blek och sjuklig, som led av andnöd och var alltför flegmatisk i temperamentet, tyckte jag. Den pratsamme Kazakov tillät honom aldrig att få ett ord med i laget. Men när vi varit tillsammans med dem permanent under en tid blev vi övertygade om att Radomyslskij var en effektiv grabb och vi började betrakta Kazakov som den han var – en väldigt munvig talare.

¹ *Bundister*: Medlemmar i "Bund", förkortning för den socialistiska Allmänna Judiska Arbetarunionen, grundad i Vilnius 1897. *Bund* deltog i det ryska socialdemokratiska partiets andra kongress 1903, men lämnade när de inte godkändes som ensam representant för de judiska arbetarna i Ryssland. När *Bund* 1906 återanslöt sig till partiet stödde det mensjevikerna. Under ledning av Liber med flera spelade de en stor roll under 1905 och 1917 års revolutioner. 1920 anslöt sig de flesta bundisterna till bolsjevikpartiet; den icke-bolsjevikiska minoriteten undertrycktes politiskt.

När jag efter revolutionen kom till Petersburg, fick jag veta att Radomyslskij, under namnet Grigorij, arbetade i Vassilevskij-distriktet och utförde ett mycket bra arbete. Han var kandidat till Peterburgs-kommittén, som han, om jag inte tar miste, blev medlem av mycket snart efter min ankomst. Jag blev mycket glad att få så positiva rapporter om vår unge student från Schweiz. Jag mötte honom snart personligen, och på hans förfrågan gav jag ut en hel serie av hans översättningar.

Mitt under en allvarlig dispyt under den stormiga valkampanjen för ”Föreningskongressen” i Stockholm, talade Zinovjev och jag gemensamt till försvar för vår linje. Det var här som jag för första gången hörde honom tala inför en församling. Jag uppskattade omedelbart hans skicklighet och blev också en aning förvånad; i vanliga fall så tyst och ganska mild, så eldade han upp sig under loppet av sitt framträdande och talade med stor inlevelse. Han hade en tenorröst som var omfångsrik och med en ovanlig resonans. Redan då insåg jag att denna röst skulle kunna dominera en tusenhövdad publik. Till dessa anmärkningsvärda fysiska kvaliteter kunde utan vidare läggas det lättflytande språket som härstammade från mental kapacitet och ett anmärkningsvärt sinne för logik, från förmågan att se sitt tal som en helhet och inte låta detaljer skymma hans grepp om huvudtemat. Över tiden utvecklade kamrat Zinovjev systematiskt alla dessa kvaliteter, och blev till den enastående mästare av det talade ordet som vi idag känner.

Naturligtvis är inte Zinovjevs tal så rika på nya idéer som revolutionens verkliga ledare, Lenin, och kan inte tävla i målande kraft med Trotskij. Men med undantag av dessa två talare har Zinovjev ingen like. Jag känner inte till en enda socialistrevolutionär eller mensjevnik som står i samma klass som Zinovjev (åter, förutom Trotskij) som talare inför de stora massorna, en talare för gatorna eller för massmöten.

Som journalist utmärker sig Zinovjev för samma kvaliteter som talaren, nämligen klarheten och tillgängligheten av hans tankar och en smidig och lätt stil, även om det som gör Zinovjev så särskilt värdefull i en talarstol – den anmärkningsvärda, outtröttliga, dominanta kraften i hans röst – går förlorad i tryck.

Emellertid tror jag inte att Zinovjev fått den höga position han redan innehade i vårt parti långt innan revolutionen, och den historiska roll som han nu spelar, enbart eller ens huvudsakligen på grund av talangerna som talare och skribent. På ett mycket tidigt stadium började Lenin få förtroende för honom inte bara som en politiskt erfaren vän som var helt och hållet inspirerad av Vladimir Iljitjs egen anda, utan som en man som hade en djup förståelse för bolsjevismens grunder, och som hade ett första klassens politiska intellekt. Zinovjev är utan tvivel en av de främsta företrädarna för vår centralkommitté och det kan inte ifrågasättas att han tillhör de fyra eller fem män som utgör partiets politiska hjärna.

Som person är Zinovjev en extremt human man, en god man som är mycket intelligent, men han är bokstavligen ganska generad över dessa sina kvaliteter och har ibland alltför lätt att spanna om sig den revolutionära hårdhetens pansar.

Zinovjev har alltid agerat som Lenins trogne följeslagare och har följt honom överallt. Mensjevikerna har utvecklat en något hånfull attityd gentemot Zinovjev just för att han är en sådan dedikerad hejduk. Kanske var också vi *Vperjod*-are en aning påverkade av denna inställning. Vi visste att Zinovjev var en enastående partiarbetare, men vi kände inte till mycket om honom som politisk tänkare, och vi brukade också ofta säga att han följde Lenin som tråden följer en nål.

Första gången jag hörde en totalt annorlunda bedömning av Zinovjev var från Rjazanov. Jag träffade Rjazanov i Zürich, där också Zinovjev bodde, och började tala med honom om olika ledande partimedlemmar. Rjazanov nämnde att han ofta träffade Zinovjev: ”Han har en

fantastisk arbetskapacitet. Han arbetar hårt och intelligent och vid det här laget är han så kunnig i ekonomi och sociologi att han med råge gått förbi de flesta av mensjevikerna i dessa ämnen, ja jag skulle till och med säga alla mensjeviker”. Dessa lovord från en så lärd man som Rjazanov, obestriddigen den mest lärde mannen i partiet, var åter en trevlig och oväntad överraskning för mig.

När jag till sist anslöt mig till bolsjevismens huvudfåra var det till Zinovjev i Zürich jag vände mig. Vi erinrade oss våra tidigare goda kontakter och kom överens om villkoren för en politisk allians på bokstavligen en halvtimme.

Ovanstående korta kapitel ur volym 1 av *Den stora revolutionen* är så långt ifrån att vara uttömmande, även som ”profil”, så att jag tycker jag borde lägga till några ytterligare rader vid denna punkt.

Många bolsjeviker, kanske i själva verket alla, har vuxit enormt i format sedan revolutionen: viktiga uppgifter, stort ansvar och breda perspektiv krossar bara de svagaste och får alltid människor med åtminstone ett visst mått av intelligens och energi att växa.

Ändå har knappast någon av våra partigestalter vunnit så mycket i storhet under revolutionen som Grigorij Ovsejevitj Zinovjev.

Lenin och Trotskij har naturligtvis blivit de mest välkända (vare sig de är älskade eller hatade) personligheterna under vår tidsepok, nästan jorden runt. Zinovjev får vika sig en aning i jämförelse med dem, men å andra sidan har Lenin och Trotskij under så lång tid inom våra kretsar ansetts som män av enorm talang, som så obestriddiga ledare, att deras ökande status under revolutionen knappast kan ha förvånat någon särskilt mycket. Zinovjev var också mycket respekterad. Alla såg honom som Lenins närmaste assistent och förtrogne. Med tanke på att han var känd som en begåvad talare och skribent, som en hårt arbetande man, kvicktänkt, helt hängiven den sociala revolutionen och sitt parti, skulle vem som helst kunnat förutse att Zinovjev skulle spela en stor roll under revolutionen och i en revolutionär regering. Men Zinovjev har otvivelaktigt överträffat mångas förväntningar.

Jag minns mycket väl hur mensjeviken Dan, då fortfarande i Ryssland, under organiserandet av Tredje internationalen sade med en sarkasm: ”Vilken utmärkt reklam för Tredje internationalen – att stå under Zinovjevs ledning.” Visserligen hade Första internationalen letts av Marx och det går inte att jämföra dem, men det skulle vara intressant att veta vem den spydige Dan tänkte på som ledare för Andra internationalen? Andra internationalen hade vid flera tidpunkter några mycket stora män i sin ledning, men ordföranden för Tredje internationalen har ingen orsak att frukta en jämförelse med någon av dem. Här har han fått fullt utlopp för sin enorma förmåga och här har han uppnått sin obestriddiga auktoritet.

Ända från början var det uppenbart att Zinovjev inte lät sig nedlås av det tryckande ansvar som följde med den post som han anförtratts. Från första början och med tiden i allt högre grad har han visat en häpnadsväckande balans i utövandet av sina funktioner. Alltid stadig och uppslagsrik har han kommit ut med hedern i behåll från de svåraste förutsättningar. Folk säger ofta sarkastiskt om Zinovjev att han har skaffat sig en så bred erfarenhet som parlamentariker att han enkelt skulle kunna dominera vilken opposition som helst. Zinovjevs skicklighet som ordförande har verkligen väckt allmän beundran, men naturligtvis underlättas avsevärt de ibland ganska svåra diplomatiska problem som Zinovjev är satt att lösa av det faktum att det inom Tredje internationalen sällan uppstår problem som man inte kan ta hand om inom ramen för partidisciplinen och band av djup vänskap.

Det finns inte en enda detalj bland Internationalens omfattande mängd pågående ärenden som undgår Zinovjevs uppmärksamhet. I vad mån en enda person kan överblicka världspolitiken så är han den personen. Vem känner inte till Zinovjevs revolutionära beslutsamhet i alla inter-

nationella kontroverser, hans oförsonlighet, hans stränga krav, hans orubbliga fasthållande vid principer, på grund av vilket många av våra utländska grannar – och ibland renegater inom våra egna led – talar om Moskvas järnhand, om diktatoriska ryska metoder? Ändå visar Zinovjev, trots att han är obeveklig när så är nödvändigt, samtidigt ett maximalt mått av anpassning och förmåga att kompromissa i arbetet med att bygga upp en raserad värld.

Till detta måste läggas att Zinovjev har fått rykte om sig att vara en av de mest framstående talarna på den internationella scenen – en mycket svår prestation. Det är en sak att tala på sitt modersmål, som den överväldigande majoriteten av våra kamrater i Komintern gör, men något helt annat att framträda på ett främmande språk. Även om han har ett bra grepp om tyskan, betonar Zinovjev själv att han inte talar den som en tysk. Det är därför desto mer förvånande, och ännu mer till hans fördel, att hans tal alltid gör ett kolossalt intryck, inte bara genom sitt innehåll utan genom kraften och precisionen i dess framförande. Det var inte för inte som borgarpressen slår fast efter Zinovjevs tretimmarstal, som hölls i hjärtat av Tyskland vid partidagarna i Halle: ”Denna man besitter en demonisk kraft av vältalighet”.

Zinovjev bär också med sig dessa kvaliteter av fasthet, taktisk skicklighet och lugn till den mycket svåra uppgiften att administrera Petrograd, vilket har gjort honom oersättlig också i detta arbete, trots Kominterns återkommande krav till Centralkommittén att Zinovjev ska arbeta heltid för dem.

Jag skulle vilja nämna ännu en av Zinovjevs egenskaper – hans absolut romantiska hängivenhet för sitt parti. Den normalt så nyktra och affärsmässiga Zinovjev når extatiska höjder av kärlek till partiet under sina högtidliga tal i samband med olika partijubiléer.

Det råder inget som helst tvivel om att i Zinovjev har den ryska arbetarrörelsen fört fram, inte bara en av sina egna största ledare utan också, sida vid sida med Lenin och Trotskij, fostrat en av de avgörande personerna inom den världsomspännande arbetarrörelsen.

Engelske översättarens/redaktörens presentation

På grund av den skandalösa förfälskning som har knutits till hans namn av exilryska konspiratörer, är Zinovjev (1883-1936) mer välkänd utanför Ryssland än många andra intressanta och mer sympatiska gestalter inom den ryska revolutionära rörelsen. Som Lunatjarskij säger var Zinovjev fram till 1917 till och med bland sina bolsjevikiska kamrater känd som föga mer än Lenins skugga. Han var ledarens oskiljaktiga assistent och hjälprede som bokstavligen följde honom överallt, en roll han tagit på sig i Schweiz under den andra emigrationen efter 1905 års revolution. Han reste till Ryssland tillsammans med Lenin i det ”förseglade tåget” i april 1917, och var den ende som följde med Lenin när de tvingades gömma sig som följd av den misslyckade väpnade resningen under ”Julidagarna”. När de hade flytt från Petrograd delade han och Lenin ett tält nära gränsen till Finland, och låtsades vara två finska lantarbetare. Men när det kom till verklig aktion ryggade Zinovjev tillbaka från den föreslagna revolutionära kuppen och den 10 oktober 1917 var han och Kamenev de enda två centralkommittémedlemmar som röstade emot Lenin på frågan om att iscensätta det väpnade drag som skulle ge bolsjevikerna makten.

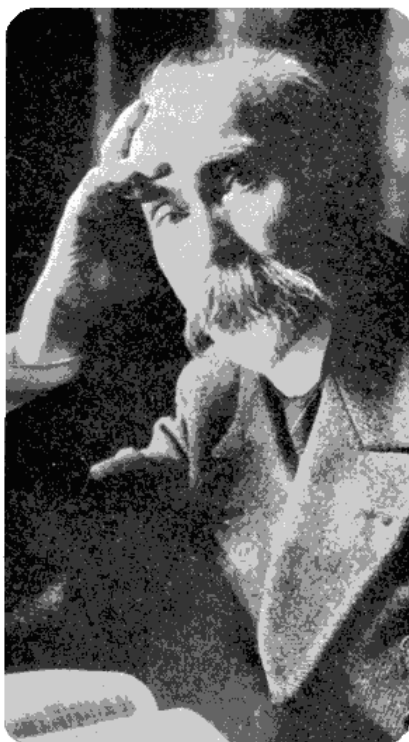
Zinovjev spelade faktiskt ingen roll under själva Oktoberrevolutionen och Lenin glömde inte hans feghet: När Folkkommissariernas råd (Lenins regering) bildades, fanns där ingen post för Zinovjev. Emellertid valdes han 1919 till ordförande i Petrogradsovjetens exekutivkommitté, vilket gjorde honom till chef över den stora staden. I sin relativa säkerhet på denna post var Zinovjev, som smitit från tanken på att exponera sig i eldlinjen 1917, hänsynslös när det gällde att ansätta ”folkets fiender”. Han behöll detta arbete till 1926, då Stalin såg till att han avsattes. Hans andra huvudbefattning under denna period var som ordförande för Tredje internationen eller Komintern, det organ som ägnades åt att stödja revolutionen utomlands. (Det var på grund av att Zinovjev innehade detta arbete som hans namn var knutet till det ökända ”brevet”).

Först tog Zinovjev, född intrigmakare, tillsammans med Stalin och Kamenev ställning mot Trotskij i den maktkamp som följde på Lenins död, men han gjorde sedan en allvarlig felbedömning genom att tro att han genom att byta allianspartner till Trotskij skulle kunna avsätta Stalin. Stalin gick ihop med Bucharin för att störta Zinovjev, som berövades alla sina poster och kastades ut från partiet. Han återinträdde, bara för att uteslutas igen och ännu en gång tas till nåder. Stalin tog slutligen itu med Zinovjev genom att 1935 fängsla honom för ”moralisk medbrottslighet” i mordet på Kirov, och såg sedan till att han inte skulle överleva genom att ställa honom inför rätta vid den första Moskvarättegången år 1936, där Zinovjev dömdes och sköts.

Översättning: *Göran Dahlman*

Georgij Valentinovitj Plechanov

Några möten med Georgij Valentinovitj Plechanov

Jag har bara få personliga minnen av Georgij Valentinovitj. Våra möten var sällsynta, ehuru inte utan betydelse, och jag redovisar gärna mina minnen av honom.

1893 lämnade jag Ryssland för att fara till Zürich, eftersom jag kände att det bara var utomlands jag kunde få den utbildning jag behövde. Mina vänner, familjen Lindfors, försåg mig med ett introduktionsbrev till Pavel Alexandrovitj Axelrod.

Axelrod och hans familj tog emot mig med förtjusande gästfrihet. Nu var jag en mer eller mindre övertygad marxist och såg mig som medlem av det socialdemokratiska partiet (jag var 18 fyllda och hade börjat arbeta som agitator och propagandist två år innan jag for utomlands). Jag står i stor tacksamhetsskuld till Axelrod för min socialistiska skolning och hur långt ifrån varandra han och jag må ha hamnat därefter ser jag på honom med tacksamhet som en av de lärare som betytt mest för mig. Axelrod var fylld av skräck och vördnad för Plechanov och talade närmast med dyrkan om honom. Detta fogades till det intryck av briljans som läsningen av *Våra meningsskiljaktigheter*¹ och andra artiklar av Plechanov hade gett mig och fyllt mig med en känsla av oro och osäkerhet inför tanken på ett sammanträffande med denne store man.

Till sist kom Plechanov från Genève till Zürich, på grund av en kontrovers bland polska socialister om den nationella frågan. De nationellt sinnade socialisterna i Zürich leddes av Jodko.² Våra blivande kamrater leddes av Rosa Luxemburg,³ som då var en lysande student

¹ *Våra meningsskiljaktigheter* (*Nasja Raznoglasija*). En polemisk skrift, publicerad 1884, där Plechanov analyserade och framhävde de ideologiska skillnaderna mellan marxistisk och populistisk ("Narodnik") socialism.

² Jodko: Witold Jodko-Markiewicz (1864-1924). Även känd under pseudonymer som A Wronski och Jowisz (Jove). Polsk politiker, journalist och diplomat av aristokratiskt ursprung och uppfostran. Stödde Pilsudskis

vid universitetet i Zürich. Plechanov skulle uttala sig om konflikten. Av någon anledning var hans tåg försenat och därför blev det första jag såg av Plechanov något teatraliskt. Mötet hade redan börjat; med ganska tröttsamt eftertryck hade Jodko försvarat sin ståndpunkt i en halvtimme då Plechanov stegade in i Eintracht Hall.

Det är 28 år sedan. Plechanov måste ha varit några år över trettio. Han var välbyggd och ganska smal, klädd i en oklanderlig bonjour, ett vackert ansikte som hans lysande ögon gjorde särskilt anslående samt – hans mest framträdande anletsdrag – ett par grova, buskiga ögonbryn. Senare, vid kongressen i Stuttgart, talade en tidning om Plechanov som ”*eine aristokratische Erscheinung*”. Och det var mycket riktigt så att Plechanovs framtoning, uttal, röstläge och hela uppenbarelse bar adelns outplånliga kännemärken – han var en gentleman från topp till tå. Detta störde en del människors proletära instinkter, men när man erinrade sig att denne gentleman var en extrem revolutionär och en av arbetarrörelsens pionjärer förbyttes Plechanovs aristokratiska hållning till något imponerande och gripande: ”Titta bara vilken sorts människor vi har på vår sida”.

Jag är inte ute efter att göra någon karaktärsstudie av Plechanov – det får anstå till en annan gång – men i förbigående ska jag bara påpeka att det i Plechanovs hela uppenbarelse och sätt fanns något som fick mig, en yngling, att tänka: Herzen⁴ måste ha sett ut så.

Plechanov satte sig ned vid Axelrods bord, där även jag satt, men vi utväxlade bara några enstaka meningar.

Plechanovs tal i sig gjorde mig snarast besviken till skillnad från Rosas tal, som varit rakbladsvast och glittrande som silver. När de kraftiga applåderna för henne avtagit gick gamle Greulich⁵, som redan då var gråhårig och redan då såg ut som patriarken Abraham (jag såg honom förresten 25 år senare och då såg han nästan lika livlig ut som han gjorde nu, även om, dessvärre, varken han eller Plechanov då längre var några progressiva socialister) upp i talarstolen och sade med speciellt högtidlig stämma: ”Nu är det kamrat Plechanovs tur att tala. Han kommer att göra det på franska. Talet kommer att översättas, men, mina vänner, var vänliga och försök vara absolut tysta och uppmärksamt följa hans tal.”

Mötesordförandens uppmaning till vördnadsfull tystnad och den väldiga ovation som Georgij Valentinovitj möttes av bidrog till att göra mig tårögd. Bara en yngling, vilket gör det hela ursäktligt, var jag ju ytterst stolt över min store landsman. Men hans tal, jag upprepar det, gjorde mig snarast besviken.

Av politiska skäl ville Plechanov inta en kompromisshållning. Som ryss var han uppenbarligen besvårad av att tala emot polsk nationalkänsla, även om han teoretiskt var helt och hållet på Rosa Luxemburgs sida. Hur som helst kom han undan denna besvärliga situation med hedern i behåll och ytterst skickligt genom att spela rollen av den vise medlaren.

höger inom det polska socialistpartiet (PPS) vid splittringen 1906. ”Defaitist” under första världskriget. Biträdande utrikesminister i Polen 1918. Polens ambassadör i Turkiet 1920. Avled i Warszawa.

³ Rosa Luxemburg (1871-1919). Född Zamosc i den tyska delen av Polen. Aktiv inom Polens socialdemokratiska parti, senare inom vänstern i den socialistiska rörelsen i Tyskland. Lysande journalist och polemiker. Fängslad i Tyskland under första världskriget på grund av anti-militarism. Grundade och utgav *Die Internationale*, först organ för SPD och därefter för det tyska kommunistpartiet (KPD). Arresterad och skjuten den 15 januari 1919 i Berlin av de paramilitära högerinriktade *Freikorps*.

⁴ Herzen måste ha sett ut så: Alexander Ivanovitj Herzen (1812-1870). Utomäktenskaplig son till en rysk adelsman. Politisk teoretiker och publicist, grundare av rysk bondsocialism, eller populismen. Levde utomlands (mestadels i London) från 1847, där han utgav *Klockan*, en mycket inflytelserik tidning bland de ryska emigranterna.

⁵ Gamle Greulich: Hermann Greulich (1842-1925). Schweizisk socialdemokrat på högerkanten. Redaktör för olika partitidningar och innehavare av höga poster inom partiet. Motsatte sig bildandet av Tredje internationalen (Komintern).

Därefter stannade Georgij Valentinovitj kvar flera dagar till i Zürich och med risk för att framstå som påträngande hängde jag kvar dagarna i ända hemma hos Axelrod för att kunna gripa varje tänkbar möjlighet att få tala med honom.

Tillfällena blev många. Plechanov älskade att prata, jag var en beläst pojke, inte ointelligent och ytterst angelägen. Trots min skräck för Plechanov satte jag mig ändå på mina höga hästar och försökte utmana honom på olika filosofiska spörsmål. Det gillade Plechanov: emellanåt lekte han med mig på samma sätt som en stor hund med en valp och kunde slå omkull mig med ett oväntat utfall med sin stora tass, emellanåt ilsknade han till och emellanåt utvecklade han sina ståndpunkter med största allvar.

Plechanov var helt enkelt en ojämförlig samtalspartner med sin lysande kvickhet, sin kunskapsrikedom, den lätthet med vilken han kunde mobilisera den mest enorma mentala koncentrationsförmåga på vilket ämne som helst. Tyskarna har ett ord för detta ”*geistreich*” – anderikedom. Det säger exakt hur Plechanov var.

Jag bör kanske nämna att Plechanov inte lyckades skaka min tilltro till ”vänsterrealismens” stora betydelse, dvs till Avenarius⁶ filosofi. Han sade skämskt till mig: ”Låt oss tala om Kant i stället om du verkligen vill trassla in dig i kunskapsteori – han var åtminstone en riktig karl”. Även om Plechanov var i stånd att dela ut intellektuella knock-out-slag var han också benägen att sikta vid sidan av målet.

Dessa samtal påverkade mig emellertid omåttligt när Plechanov tog upp de stora idealistiska filosoferna som Fichte⁷, Schelling⁸ och Hegel⁹.

Givetvis var jag redan väl medveten om Hegels enorma betydelse för socialismens historia och om det omöjliga i att riktigt kunna förstå marxistisk historiefilosofi utan att riktigt känna till Hegel.

Plechanov skulle senare, i en av våra offentliga dispyter, anklaga mig för att inte ha studerat Hegel ordentligt. Delvis tack vare Plechanov hade jag i själva verket läst Hegel ganska noga, men det skulle jag ha gjort i vilket fall som helst som någon som strävade efter att bli en socialistisk teoretiker. Fichte och Schelling var en annan historia. Jag ansåg det vara tillräckligt att ha läst om dem i filosofins historia men annars som några som var träiga och inte värda någon närmare bekantskap. Plechanov däremot talade om dem med oväntad entusiasm. Utan att för ett ögonblick återfalla i något katteri som ”Tillbaka till Fichte!” (som Struve senare skulle utropa) brast han inför mig ut i så glödande hyllningssånger till Fichte och Schelling som konstruktörer av ett monumentalt filosofiskt byggnadsverk, att jag genast sprang i väg till nationalbiblioteket i Zürich för att dyka ner i dessa stora idealisters verk, något som skulle sätta spår inte bara på mitt sätt att betrakta filosofin utan dessutom på hela min personlighet.

Det är verkligen synd att Plechanov bara snuddade vid de idealistiska filosoferna. Han hade stora kunskaper om dem, faktiskt med förvånansvärd precision, och hade kunnat skriva en bok om dem, som med visshet inte skulle ha varit mindre briljant än den han skrev om marxismens materialistiska föregångare. Jag tror dock att det är riktigt att för Plechanovs otvivelaktigt ganska Bazarovliknande sätt att tänka var hans favoriter bland Marx´

⁶ Avenarius. Richard Avenarius (1843-1896). Tysk-schweizisk filosof vars kunskapsteori blev känd som empirio-kriticism.

⁷ Fichte. Johann Gottlieb Fichte (1762-1814). Moralfilosof och förkunnare av tysk nationalism.

⁸ Schelling. Friedrich Wilhelm Schelling (1755-1854). Tysk filosof. Förkunnade alla företeelsers enhet.

⁹ Hegel. Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831). Hegels teori om den dialektiska processen utgjorde grunden för Marx´ dialektiska materialism.

föregångare, som d'Holbach¹⁰ och Helvetius¹¹ honom kärare än idealisterna. Men envar som tror att han inte kände till de övriga av marxismens stora rötter gör Plechanov stor orättvisa.

Georgij Valentinovitj föreslog att jag skulle besöka honom för fortsatta samtal; men det skulle ta cirka ett år innan jag hade möjlighet att åka från Genève till Paris. Också det blev lyckliga stunder. Georgij Valentinovitj höll då på att skriva sitt förord till *Kommunistiska manifestet* och hade blivit mycket intresserad av konst. Det hade alltid intresserat mig lidelsefullt och följaktligen ägnade vi huvuddelen av våra samtal åt relationen mellan den kulturella överbyggnaden och samhällets ekonomiska bas, särskilt vad gällde konst. Jag brukade gå till hans arbetsrum på rue de Candole och ibland träffades vi på Café Landolt, där vi tillbringade timmar över åtskilliga krus med öl.

Jag erinrar mig en händelse som gjorde enormt intryck på mig. Plechanov gick fram och tillbaka i sitt arbetsrum medan han höll på att förklara något. Plötsligt gick han fram till ett skåp, plockade ut ett stort album, lade det på bordet framför mig och öppnade det. Det innehöll några fantastiska gravyrer av Boucher, ytterligt lättsinniga och – som jag uppfattade det på den tiden – närmast pornografiska; jag sade genast något åt det hållet, något om att detta var ett typiskt tecken på den härskande klassens dekadens på randen av en revolution.

”Ja”, sade Plechanov och tittade på mig med tindrande ögon. ”men se hur storartade de är – vilken stil, vilken livfullhet, vilken elegans, vilken sensualitet.”

Jag ska inte försöka återge resten av samtalet – det skulle innebära en mindre avhandling om rokokokonst. Jag kan bara säga att Plechanov mer eller mindre föregrep alla Hausensteins viktigaste slutsatser, även om jag inte minns om han exakt slog fast huruvida Bouchers konst var i grunden borgerlig konst, som bara flyttats över till hovlivets ramar.

För mig var denna estetiska uppfattning förvånande – hans förmåga att bedöma konst var vidsträckt och utan fördomar. Plechanovs smakkänsla var, tror jag, osviklig. Han kunde sammanfatta ett konstverk han ogillade med två ord, med fullständigt mörkande ironi som gjorde en fullständigt avväpnad om man råkade vara av annan uppfattning. Om verk han gillade talade Plechanov med sådan detaljrikedom, stundtals så upphetsat att det stod klart att han var en inflytelserik konsthistoriker. Hans relativt blygsamma studier, där han bara ägnat sig åt några tidsperioder, har blivit en hörnsten i efterföljande arbeten inom detta område.

Ingen bok, inget museum, har gett mig så mycket stimulans och insikter som mina samtal med Georgij Valentinovitj.

Tyvärr ägde våra senare möten rum under mindre lyckliga omständigheter, då vi träffades som politiska fiender.

Sedan träffade jag inte Plechanov förrän på kongressen i Stuttgart. Bolsjevikdelegationen hade utsett mig till sin officiella representant i den mycket betydelsefulla kommittén med uppgift att dra upp riktlinjer för partiets politik gentemot fackföreningarna. Plechanov representerade mensjevikerna. Redan från allra första början uppstod en konflikt inom den ryska delegationen. Majoriteten röstade med oss och de vacklande svängde till sist över till vår sida. Det handlade inte på minsta vis om någon personlig seger för min del över Plechanov: han försvarade sina teser på ett lysande sätt, men teserna som sådana var oacceptabla. Plechanov höll envist fast vid att en nära allians mellan partiet och

¹⁰ D'Holbach. Paul Henri, baron d'Holbach (1723-1789). Fransk filosof och vetenskapsman. Hans starka åsikter om ateism, materialism och determinism ingick i hans *Système de la Nature*, publicerad 1770. Förespråkade en utilitaristisk syn på moral och politik i sin *Système social* (1773).

¹¹ Helvetius. Claude Adrien Helvetius (1715-1771). Hans viktigaste arbeten, *De l'Esprit* (1758) och *De l'Homme* (1773) innehåller hans framställning av sin materialistiska och hedonistiska moralfilosofi. Människan, sade han, styrs helt och hållet av fysiska känslor, egenintresse och lidelse.

fackföreningarna skulle kunna vara till förfång för partiet, att fackföreningarnas uppgift var att förbättra arbetarnas lott inom det kapitalistiska systemet medan partiets uppgift var att krossa systemet som sådant. Han förespråkade att de skulle vara oberoende. Den motsatta inriktningen anfördes av belgaren De Brouckère¹² (De Brouckère stod vid denna tidpunkt mycket långt till vänster och hade mycket gemensamt med oss, även om han senare skulle avvika.) De Brouckère stod för behovet av att i fackföreningsrörelsen inympa socialistisk medvetenhet om arbetarklassens ouplösliga enhet, partiets ledande roll och så vidare. I den atmosfär som rådde av heta debatter om generalstrejken som vapen i kampen tenderade alla nu att omvärdera tidigare ståndpunkter. Vi insåg alla att parlamentarismen var på väg att bli ett alltmer otillräckligt vapen, att utan fackföreningar skulle partiet aldrig kunna genomföra revolutionen och att fackföreningarna efter revolutionen skulle få spela en viktig roll i uppbygget av en ny värld. Följden blev att Plechanovs synsätt, på internationell nivå företrätt av Guesde,¹³ avvisades av såväl vår kommitté som av själva kongressen.

Till min förvåning upptäckte jag vissa spår av ”Den gamla religiositeten” i Plechanovs politiska inställning. För första gången tycktes hans ortodoxa hållning lätt förkalkad och det slog mig att politik ingalunda var Plechanovs starkaste gren. Det kunde man förstås ha slutit sig till av hans sätt att vackla mellan partiets två största fraktioner.

Nästa gång råkades vi på kongressen i Stockholm, där detta karakteristiska sätt att bete sig från Plechanovs sida bara blev alltför uppenbart. Han var långt ifrån någon övertygad mensjevik på den kongressen. Till en del var hans mål att uppnå försoning. Han stod för enhet inom partiet (och det var ju ändå ”Enhetskongressen”) och hävdade att för att revolutionära stämningar skulle växa i Ryssland kunde mensjevikerna bara hitta allierade bland bolsjevikernas led. Å andra sidan var han skrämmd av bolsjevikernas omedgörlighet. Enligt hans uppfattning var bolsjevismen inte ortodox. I själva verket handlade den viktigaste skiljelinjen mellan de båda fraktionerna vid denna tid om politiken gentemot bönderna.

Mensjevikerna ansåg att revolutionen skulle gå till på följande vis: en borgerlig revolution var i görningen i Ryssland och skulle leda till en konstitutionell monarki, eller i bästa fall en borgerlig republik. Arbetarklassen måste stödja huvudaktörerna i denna kapitalistiska revolution och samtidigt klämma ur dem fördelar inför den kommande oppositionella uppgiften och – ytterst – revolutionen. Man utgick från att det skulle bli fråga om en avsevärd fördröjning mellan den borgerliga och den socialistiska revolutionen.

Kamrat Trotskij hade uppfattningen att båda revolutionerna, även om de kunde sammanfalla, var så nära förbundna att vi skulle stå inför ett läge av ”permanent revolution”. Med början i ett maktövertagande av borgerliga politiska krafter skulle det ryska folket gå in i en revolutionär period; inte heller resten av världen skulle komma vidare förrän den sociala revolutionen fullbordats fullständigt. Det går inte att förneka att kamrat Trotskij gav prov på stor förmåga till förutseende, även om han var 15 år för tidigt ute.

I förbigående vill jag peka på att jag också i en ledarartikel i *Nytt liv* skisserade möjligheten av att proletariatet skulle ta makten och att en form av kapitalism skulle förvaltas under proletär kontroll för att sedan snabbt gå vidare mot socialism. Jag skildrade en situation som

¹² De Brouckère. Louis De Brouckère (1870-1951). Belgisk professor, ledande medlem av socialistiska arbetarpartiet i Belgien. Medlem av exekutiven inom Andra internationalen. Senare minister och delegat vid Nationernas förbund.

¹³ Guesde. Jules Basile Guesde (1843-1922). Ledande fransk socialist, ledde partiets vänsterflygel under en tid. Ledamot av parlamentet mellan 1893 och 1921. Minister utan portfölj från augusti 1914 till oktober 1915.

anmärkningsvärt mycket liknar vår nuvarande NEP,¹⁴ men jag fick en avbasning av L B Krasin¹⁵, som ansåg min artikel vara dåligt underbyggd och omarxistisk.

Bolsjevikerna, med kamrat Lenin i spetsen, var i själva verket ytterst försiktiga; de ansåg det inte föreligga några tecken på att en proletär social revolution hade inletts, men de ansåg också att revolutionen måste uppmuntras så mycket som möjligt utan att man ägnade sig åt några teoretiska gissningslekar och spådomar, något som var främmande för Vladimir Iljitjs karaktär. I praktiska termer gick bolsjevikerna oförtrutet vidare längs den korrekta vägen. För att få till stånd en plebejisk revolution, en revolution liknande Franska revolutionen men som skulle gå längre än den 1793, var det meningslöst att liera sig med bourgeoisin: följaktligen krävde vår taktik en brytning med bourgeoisin. Men vi hade ingen tanke på att isolera proletariatet, för vilket vi i stället tänkte oss den enorma uppgiften att skapa en allians med bönderna, i synnerhet med fattigbönderna. Detta var Plechanov oförmögen att förstå. I en replik till Lenin sade han: ”Denna nya idé från ert håll låter ganska gammeldags i mina öron!” Varför ”gammeldags”? På grund av att den verkade utgöra ett lån från socialistrevolutionärernas utnötta politik och riskerade att leda till att vi övergav vår traditionella betoning av proletariatet.

Plechanovs oförmåga att förstå vår ståndpunkt får inte lättvindigt avfärdas som bara ett typiskt utslag av hans benhårda super-ortodoxi. Skulle vi inte under loppet av vår stora revolution en gång få ta med några socialistrevolutionärer, även om det handlade om socialistrevolutionärernas vänster, i vår regering och var detta drag helt riskfritt? Är vi inte nöjda nu när den barnsliga politik socialistrevolutionärernas vänster stod för lett till att de hamnat utanför regeringen? Risken för ”en bondefiering” av sovjetregeringen, som kamraterna Sjljapnikov¹⁶, Kollontaj¹⁷ och en del andra emellanåt varnat för, är ogrundad men varifrån de hämtat detta är uppenbart för alla. För ögonblicket är det omöjligt att med absolut visshet säga hur en gemensam arbetar- och bonderegering ska kunna lyckas, även om allt tyder på att kamrat Lenin hade rätt i sina förutsägelser på partikongressen att vi får räkna med att släpa på böndernas tunga dödvikt, när den politiska unionen mellan stad och land väl är genomförd, vilket kommer att bromsa vår rörelse, men aldrig få oss att vika av från den raka och smala vägen mot kommunism.

Men allt detta låg då i framtiden. Vid denna tidpunkt stod en sak klar: arbetar- och bonde-revolutionen var en proletär revolution, en borgerlig-och-arbetarrevolution skulle innebära förräderi mot arbetarklassen. För oss var detta klart, men inte för Plechanov. Jag minns att

¹⁴ Vårt nuvarande NEP. Nya ekonomiska politiken. Mellan 1921 och 1928 sovjetregeringens försök att återupprätta landets ekonomi via begränsade incitament för privatföretag inom industri och handel och eftergifter åt bönderna. NEP ersattes med en helt statskontrollerad ekonomi när industriproduktionen 1927 kommit upp på 1913 års nivå.

¹⁵ L B Krasin. Leonid Borisovitj Krasin (1870-1926). Ingenjör till yrket. Invald i centralkommittén inom det socialdemokratiska partiet 1905. Försåg bolsjevikerna med större delen av deras finansiella medel via sin vän, miljonären Sawa Morozov och genom att organisera bankrån. Lämnade revolutionär politik 1908. Deltog i Brest-Litovsk-förhandlingarna 1918. Från 1919 förste kommissarie för handel, industri och transport. Undertecknade det första anglo-sovjetiska handelsavtalet 1921. 1924 återvald till partiets centralkommitté. Sändes 1925 till London som sovjetisk ambassadör, där han avled.

¹⁶ Sjljapnikov. Alexander Gavrilovitj Sjljapnikov (1883-1943). Metallarbetare till yrket, anslöt sig till bolsjevikerna 1903. Emigrerade till Frankrike efter 1905. Från 1915 ansvarig för bolsjevikpartiet i Ryssland på uppdrag av Lenin. Hade en viktig roll vid bolsjevikernas ”coup” ii oktober 1917. Först sovjetisk arbetskommissarie. Uteslöts ur partiet 1933, försvann under utrensningarna på 1930-talet.

¹⁷ Kollontaj. Alexandra Michailovna Kollontaj (1872-1952). Socialistisk politiker och glödande förespråkare för ”fri kärlek”. Bolsjevik från 1904-1905, men blev senare mensjevikisk ”likvidator”. Bosatt i Västeuropa och USA mellan 1908 och 1917, då hon återvände till Ryssland och invaldes i bolsjevikpartiets centralkommitté. Diplomat från 1923 och var Sovjetunionens ambassadör i Norge, Mexiko och Sverige till 1945.

under ett mycket skarpt tal av Plechanov var min närmaste granne i salen, Alexinskij¹⁸, som då var en av bolsjevikernas extremister, på väg upp för att slå till honom, men hindrades i tid av kamrat Sedoj¹⁹, själv en ganska eldfångd typ, som fick tag på honom i rockskörten.

Tyvärr skulle detta långt senare sluta med den eländiga alliansen mellan Alexinskij och Plechanov.

På Stockholmskongressen lade jag fram en motion med stark kritik av Plechanov. Mina invändningar gick ut på att ställa hans uppfattning mot en annan ortodox teoretiker, Kautsky²⁰. Det var enkelt eftersom Kautsky vid denna tid i sin pamflett *Drivkraften bakom den ryska revolutionen* visat sig vara sympatiskt inställd till oss. Men Plechanov retade sig särskilt på mitt svar på hans anklagelser om Blanquism²¹, där jag sade att beträffande de praktiska synpunkterna på hur man gjorde och ledde en revolution hade han uppenbart fått sina idéer från operetten *Mademoiselle Angot*. I sin slutreplik kom Plechanov med några synnerligen ilska ord.

Åtskilliga år förflöt och vi skulle råkas igen på den internationella kongressen i Köpenhamn, när våra förhoppningar angående den första ryska revolutionen hade falnat. Jag deltog på kongressen som representant för gruppen *Framåt* med konsultativ rösträtt, men jag hade i det närmaste gått med i bolsjevikpartiet och de betraktade mig som en av dem; och de gav mig faktiskt åter mandat att representera dem i ett av de viktigaste utskotten – det som behandlade kooperativen. Samma sak hände igen. Plechanov insisterade på största möjliga åtskillnad mellan parti och kooperativ i rädsla för att kooperativens småföretagaranda skulle vara smittsam.

Jag bör nämna att Plechanov på Köpenhamnskongressen stod mycket närmare bolsjevikerna än mensjevikerna. Så vitt jag minns var Vladimir Iljitj inte särskilt intresserad av kooperativ, men den ryska delegationen lyssnade i alla fall på min utskottsrapport och på Plechanovs invändningar. Våra meningsskiljaktigheter var ungefär av samma slag som vi haft i Stuttgart i frågan om fackföreningarna. Vid det här tillfället hade Plechanov emellertid få erfarenheter av den fråga som diskuterades och det fanns därför ingen direkt anledning att bråka med honom.

Trots allt detta förblev relationerna goda på det personliga planet. Flera gånger bjöd han in mig till sig, vi brukade lämna kongressen tillsammans och han gillade att ge mig sina intryck av konferensen ”off the record”. Plechanov hade nu åldrats rätt mycket och var sjuklig, i själva verket så allvarligt sjuk att vi alla var oroliga för honom. Detta hindrade honom inte från att vara lika vass som någonsin och komma med kvicka kommentarer till höger och vänster, även om de var kraftigt partiska. Mest förtjust var han i det gamla gardet. Han talade särskilt varmt och livfullt om Guesde och Lafargue²², som då redan avlidit. Jag nämnde

¹⁸ Alexinskij. Grigorij Alexejevitj Alexinskij (född 1879). Bolsjevikisk deputerad i den andra duman. Bröt med Lenin 1909 och anslöt sig till Bogdanov och Lunatjarskij i gruppen *Framåt*. ”Defensist” under första världskriget, lade sig med Plechanov. Emigrerade till Frankrike efter 1917.

¹⁹ Sedoj. Zinovij Jakovlevitj Sedoj, alias Litvin (född 1876). Anslöt sig till socialdemokraterna 1897. Arbetade underjordiskt till 1905, arresterad och deporterad vid flera tillfällen. Framträdande under det väpnade arbetarupproret i Presnjadistriktet i Moskva 1905. Emigrerade till Frankrike 1906, arresterad två gånger för antikrigspropaganda. Återvände till Ryssland 1917. Stred på bolsjevikernas sida under inbördeskriget. Invald i partiets centralkommitté vid tionde partikongressen 1921. Därefter och fram till 1939 chef för en bomullsfabrik.

²⁰ Kautsky. Karl Johann Kautsky (1854-1938). Marxistisk teoretiker inom tysk socialism; ledande inom SPD, framträdande inom Andra internationalen. Hans kritik av bolsjevikernas metoder ledde till en föraktfull attack av Lenin 1918.

²¹ Anklagelser för blanquism. Louis Auguste Blanqui (1805-1881). Fransk revolutionär socialist. Hans förespråkande av de utsugande klasserna skulle störtas med våld via ett litet, disciplinerat och konspiratoriskt parti förebådade Lenins sätt att använda bolsjevikpartiet. Blanqui var en av ledarna för Pariskommunen.

²² Lafargue. Paul Lafargue (1842-1911). Måg till Karl Marx. Fransk socialist.

Lenins namn. Nu tystnade Plechanov och han besvarade min entusiasm i termer som inte var direkt nedsättande – om något uttryckte han sympati – men som på något sätt var vaga.

Jag minns att Plechanov under ett av Vanderveldes²³ tal sade till mig: ”Ser han inte exakt ut som en ärkediakon?” Hans *bon mot* var så träffande att jag än idag inte kan särskilja på bilden av en sjungande ortodox diakon från denne ryktbare belgares retoriska glöd. Jag minns också hur Plechanov under ett tal av Bebel överraskade mig med den korthuggna exaktheten i följande kommentar: ”Titta på gubben – han har exakt samma huvud som Demostenes”. Och med ens framträdde för mitt inre den berömda statyn av Demostenes och likheten var verkligen slående.

Efter Köpenhamnskongressen skulle jag avlägga en rapport om den i Genève och vid det mötet var Plechanov min opponent. Senare ordnade vi ytterligare några debatter, ibland av mer filosofisk inriktning – exempelvis i samband med en föreläsning av Deborin²⁴, och då råkades jag och Plechanov igen. Jag var ytterst förtjust i att diskutera med Plechanov, trots den komplicerade och problematiska karaktären, men jag avstår från att ta upp dem här eftersom jag skulle kunna framstå som ganska ensidig.

Sedan Plechanov lämnat den revolutionära saken, dvs sedan han gått över till social-patriotismen, återsåg jag honom aldrig.

Detta är inte, jag upprepar det, ett försök att göra en karaktärsstudie av Plechanov som människa, tänkare eller politiker, utan helt enkelt bara ett bidrag till mängden av litteratur om Plechanov och något som hämtats ur mina personliga minnen. De må vara tämligen subjektivt färgade, men en författare är ju med nödvändighet subjektiv. Hur som helst är ingen människa i stånd att på något objektivt sätt ge en heltäckande bild av en så stor personlighet. En sådan monumental bild kan till sist bara återskapas utifrån en rad olika uppfattningar. Men en sak kan jag slå fast: Plechanov och jag drabbade ofta samman, hans tryckta kommentarer om mig var vanligen negativa och fientliga, men trots detta är mitt minne av Plechanov oerhört ljus, det är mig en glädje att minnas dessa glittrande ögon, denna storartade intellektuella spänst, denna andens storhet eller, som Lenin uttryckte det, den fysiska kraften av hans hjärna, denna aristokratiska panna som krönte en stor demokrat. Ytterst mister också våra stora meningsskiljaktigheter, som de kvarstår i historieskrivningen, egentligen sin tyngd i vågskålen, medan de lysande aspekterna av Plechanovs karaktär kommer att vara evigt bestående.

I rysk litteratur står Plechanov bredvid Herzen, i socialismens historia ingår han i den konstellation – Kautsky, Lafargue, Guesde, Bebel, Liebknecht den äldre²⁵ – som befinner sig i omloppsbanan kring de båda solar, för Plechanov halvgudar som han bara omtalade – stark, intelligent, skarp och stolt som han var – med rösten hos en lärjunge: Marx och Engels.

Engelske översättarens/redaktörens presentation

Plechanov var den ryska socialdemokratins *Grand Old Man*, Engels förtrogne medarbetare, en tänkare av enorm lärdom och bildning, en av grundarna av den socialdemokratiska rörelsen i Ryssland och en av de två personer (den andre var Karl Marx), som Lenin särskilt tillskrev

²³ Vandervelde. Emile Vandervelde (1866-1938). Belgisk socialist och parlamentsledamot, senare regeringsmedlem. Författare till flera böcker om socialismen.

²⁴ En föreläsning av Deborin. Abram Moisejevitj Deborin (1881-1963). Filosof och historiker. Anslöt sig till bolsjevikerna 1903, senare till mensjevikerna. På 1920-talet sekreterare i sovjetiska vetenskapsakademins historieavdelning. Kritiserades 1931 för ”idealism” och försvann ut i det okända.

²⁵ Liebknecht den äldre. Wilhelm Liebknecht (1816-1900). Tidig tysk socialist. Far till den mer kände Karl Liebknecht, som dödades i januari 1919 av högerstyrkor i Berlin.

sin egen omvändelse till marxismen. Plechanov var också obönhörligt dogmatisk, högdragen, omöjlig att samarbeta med, en man som genom sitt temperament var opassande som politiker, men som ändå ägnade huvuddelen av sitt liv åt politiken. Född 1857 anslöt han sig som ung till den revolutionära populistiska organisationen ”Jord och frihet”, men när gruppen splittrades på frågan om terrorismen valde Plechanov den icke terroristiska fraktionen som var känd som ”Svarta fördelningen” (dvs den stod för att utdela de svarta jordarna bland bönderna).

Efter att ha tvingats gå i exil i Västeuropa blev Plechanov marxist och spelade genom sina utomordentligt insiktsfulla och resoluta framställningar av marxismen i arbeten som *Våra meningsskiljaktigheter* och *Till materialismens försvar*, en avgörande roll när det gällde att etablera marxismen politiskt bland en betydande grupp intellektuella som det mest dynamiska, konstruktiva och praktiska ramverket för revolutionen. Men han stod inte ut länge med samarbetet med Lenin när det handlade om att omsätta dessa teorier i den hårda verkligheten. Även om Plechanov först stödde Lenin vid den omtalade splittringen mellan bolsjevikerna och mensjevikerna 1903 ställde han snart kosan mot mensjevismen och därefter gick han emot Lenin i varje viktigare fråga, även om han också i fortsättningen åtnjöt utomordentlig respekt i den socialistiska rörelsen. Den slutliga brytningen mellan de båda skedde i Paris 1914 på frågan om inställningen till första världskriget: Lenin ville se Ryssland besegrat som bästa sättet att påskynda tsarismens sammanbrott, medan Plechanov avslöjade ett latent stråk av den känslomässiga tyskfobi, som var så vanlig bland så många socialister vid denna tid och hyste brinnande förhoppningar om en seger för ententen. Denne bildade, gentlemannamässiga, i grunden boksynta man var så våldsamt engagerad i frågan att han till en annan socialistisk kamrat, en ”internationalist”, sade: ”Vad mig beträffar skulle jag gå med i armén om jag inte vore gammal och sjuk. Att få sticka bajonetten i våra tyska kamrater skulle vara mig en stor glädje.”

Strax efter februarirevolutionen 1917 skyndade sig Plechanov tillbaka till Ryssland och organiserade en högerinriktad socialistisk grupp med namnet ”Enhet”, men hans inflytande över händelserna var obetydligt. Efter bolsjevikrevolutionen i oktober/november utsattes Plechanov, som då var döende i den tuberkulos som plågat honom en stor del av hans liv, för den mest förödmjukande och kränkande behandling. Vid ett tillfälle bröt sig en grupp matroser in i hans hem och lynchade i det närmaste ”den ryska marxismens fader”. Hans hustru, som dittills genom sina inkomster som framgångsrik läkare lyckats förse honom med någon form av bekvämlighet, förde honom till Finland, där han avled i maj 1918 helt ignorerad av Lenin och det triumferande parti Plechanov varit med om att grunda. Postumt har emellertid en del gjorts för att hedra Plechanovs minne: av alla de ledande marxister som bråkade med Lenin är Plechanov den ende vars verk regelbundet publicerades i Sovjetunionen.

Jakov Michailovitj Sverdlov

Första gången jag träffade Jakov Michailovitj var direkt efter det att jag återvänt till Ryssland. Innan dess kände jag bara till honom via hörsägen. Jag visste att han var en outröttlig kämpe för socialdemokratin, för bolsjevismen, och visste att han oupphörligen fängslades eller skickades i exil, eftersom han alltid kom undan: Varje gång de tog honom till fånga och satte honom bakom galler rymde han igen. Det spelade ingen roll vart ödet förde honom, han började omedelbart organisera bolsjevikgrupper eller celler. Sverdlov var under denna tid den typiske underjordiske bolsjevikarbetaren. Under denna karriär skaffade han sig två anmärkningsvärda egenskaper, som jag tror att man inte kan skaffa sig någon annanstans än i en underjordisk rörelse. Den första var en uppslagsboksliknande kunskap om hela partiet. Han verkade ha gjort en komplett studie av var och en av de tiotusentals människor som utgjorde partiet. Hans minne innehöll något slags kommunistiskt biografiskt lexikon.

För varje karaktärsdrag som hade någon bäring på deras förutsättningar som revolutionärer kunde Sverdlov bedöma folk med utomordentlig noggrannhet och finesse. I detta avseende var han en verklig psykolog. Han glömde aldrig något, han kände till människors dygder och bedrifter, noterade varje misstag, varje ofullständighet. Detta var den första förmågan som Sverdlov bar med sig från sitt underjordiska partiarbete. Den andra var hans obestridliga organisationsförmåga.

Naturligtvis kan jag inte veta hur bra Sverdlov skulle ha visat sig som organisatör av de dagliga ekonomiska och politiska affärerna när väl revolutionen utvecklats till ett gradvis, prosaiskt genomförande av våra ideal, men som hemlig verksamhetsledare, i en revolutionär organisatörs intensiva men avgränsade arbete, var han strålande. Denna erfarenhet gav uppenbart Sverdlov goda verktyg för att skriva vår författning, att göra honom till en imponerande ordförande för Centrala Exekutivkommittén, och i kombination med detta ledningen för partisekretariatet.

Fram till julidagarna¹ ingick Sverdlov i bolsjevikernas ”generalstab”, styrde händelseutvecklingen vid sidan av Lenin, Zinovjev och Stalin. I och med julidagarna hamnade han i rampljuset. Detta är inte platsen att breda ut sig om orsakerna till eller betydelsen av Petrograd- och Kronstadtproletariatets julidemonstrationer. Men det är ett faktum att deras tekniska organisering, så snart det visat sig omöjligt att förhindra demonstrationerna, på det hela taget var Sverdlovs verk. Det var han som mönstrade den gigantiska paraden av tiotusentals beväpnade män när de marscherade förbi Ksjesinskajas balkong², som gav de marscherande avdelningarna deras kampparoller.

Samtidigt som det utfärdades arresteringsorder för Lenin och Zinovjev och när sedan Trotskij, jag själv och många andra bolsjeviker och vänster-socialistrevolutionärer fängslades, sattes av någon underlig anledning inte Sverdlov i fängelse – trots att borgarpressen direkt hade pekat ut hans ledande roll i vad de kallade ”upproret”. I alla händelser gjorde detta Sverdlov till partiets faktiske ledare under detta avgörande ögonblick, den man som blåste liv i det trots de nederlag det lidit.

Jakov Michailovitj lyftes ännu en gång till historiens krön under sammankallandet av den konstituerande församlingen. Han utnämndes till ordförande till dess att ett presidium hade valts.

Mer än en gång har jag i dessa ”profiler” haft anledning att nämna ett drag som jag alltid beundrat hos de ledande revolutionärerna – deras lugn, deras fullständiga självkontroll vid tillfällen då deras nerver av allt att döma borde vara vid bristningsgränsen, när det verkade omöjligt att behålla jämvikten. Hos Sverdlov var emellertid denna egenskap inte bara uppenbar i imponerande grad, utan verkade fullständigt normalt. Jag har alltid trott att både Sverdlovs hela karriär och hans en aning afrikanska utseende avslöjade en ovanligt temperamentsfull människa. Även om det naturligtvis i hög grad brann en inre eld i honom, var mannen utvärtes helt iskall. Så snart han stod i talarstolen talade han oavbrutet med en lugn stämma, han gick mjukt, alla hans gester var långsamma som om han tyst hade sagt till sin omgivning: ”Försiktigt, ta det lugnt, här behövs självkontroll.”

Om Moisej Solomonovitj Uritskij, kommissarien i den konstituerande församlingen, förvånade folk med sitt lugn under dagarna av skarp konflikt mellan Sovjetregeringen och dem som stödde församlingen, skulle han verka fullständigt feberaktig i jämförelse med Sverdlov, på ytan så flegmatisk och inom sig med ett sådant gränslöst självförtroende.

De flesta kommunist- och S.R.-delegaterna var förvåntansfulla den dagen och hela Tauriska palatset lät som en arg bisvärm: S.R. hade spridit rykten om att bolsjevikerna konspirerade för att krossa högerflygeln och centern i den konstituerande församlingen, samtidigt som det bland bolsjevikerna ryktades om att S.R. hade beslutat sig för desperata metoder och att de förutom en väpnad demonstration – som vi från rättegången [i april 1922] vet verkligen förbereddes men aldrig genomfördes – skulle iscensätta väpnat motstånd mot ett upplösande av den konstituerande församlingen, och att de inför världens ögon och med ”det hjältmod som är typiskt för detta parti” skulle kunna försöka mörda några av de ”usurpatorer som dragit skam över revolutionen” genom sin ”erövring av regeringsposterna med rent våld!”

I själva verket gjorde varken bolsjevikerna eller S.R. sig skyldiga till några sådana excesser och övervägde dem inte ens. Den enda skillnaden mellan de två partiernas agerande var att

¹ Julidagarna: En hänsyftning på den politiska krisen i mitten av juli 1917, när en bolsjevikinspirerad demonstration, i vilken Lunatjarskij hade en ledande roll, misslyckades att stöta den provisoriska regeringen. Lenin och Zinovjev flydde till Finland.

² Ksjesinskajas balkong: I mars 1917 tog bolsjevikpartiet i Petrograd över Ksjesinskajas palats som sitt högkvarter. Palatset var döpt efter en berömd ballerina och älskarinna åt tsaren som en gång bodde där.

bolsjevikerna inte hade något behov att ta till vapen. Det var tillräckligt för matrosen Zjelesnjak³ att skrika, ”sluta pladdra och ge er hem!”. S.R.-delegaterna visade på det hela taget stor ”lojalitet”, vilket en del av dem senare bittert ångrade som ett klart tecken på den feghet som slutligen underminerade partiets prestige bland dem som ännu hyste några illusioner om det.

Det var i denna nervspända atmosfär när alla intagit sina platser och när spänningen hade nått sin högsta punkt, som högern och centern blivit uppretade och krävde att mötet skulle öppnas. Under tiden hade Sverdlov försvunnit. Var befann han sig? En del delegater började känna sig obekväma. En gammal grånad man, utan tvivel vald för att han såg ut att vara äldst av de närvarande, dundrade redan från talarstolen och sträckte ut armen mot ringklockan. S.R. beslöt att öppna mötet på eget initiativ, med hjälp av en av de föreslagna äldre i församlingen. Men i detta ögonblick uppenbarade sig Sverdlov som ur tomma intet, utan brådska och utan att skynda på sina steg. Med sitt vanliga avmätta sätt att gå intog han talarstolen, bokstavligen utan att ta någon som helst notis om den vördnadsvärde socialistrevolutionären, flyttade på honom, ringde i klockan och med en röst utan minsta spår av upphetsning förklarade han ljudligt och med iskallt lugn den första sessionen av den konstituerade församlingen för öppnad.

Jag nämner detaljerna från denna episod eftersom den psykologiskt anger tonen för hela det därpå följande förloppet av sessionen. Från och med detta ögonblick visade vänstern en absolut självkontroll.

Centern, som ännu sjöd av ilska, verkade rygga tillbaka och skruppna ihop på grund av denna kalldusch från Sverdlov. Med denna avkylande framtoning kände de omedelbart av den revolutionära regeringens hela orubblighet och beslutsamhet.

Jag ska inte uppehålla mig vid särskilda minnen av möten med Sverdlov eller vid mitt arbete tillsammans med honom under revolutionens första år, men jag ska ge en kort sammanfattning av dem.

Om revolutionen frambringade ett stort antal outtröttliga arbetare som verkade överträffa gränserna för mänsklig förmåga, så måste Sverdlov placeras i första ledet bland sådana män. När han fick tid att äta och sova vet jag inte. Han var i tjänst natt och dag. Medan Lenin och några få andra försåg revolutionen med intellektuell ledning, stod Sverdlov mellan dem och massorna – partiet, sovjetregeringens apparat och i slutändan hela Ryssland – som ett nav kring vilket allting snurrade, som den som höll i alla trådarna.

Vid den tiden försåg han sig, antagligen instinktivt, med en klädstil som synligt uttryckte hela hans inre personlighet. Han började bära läder från topp till tå. I början gjorde han det för att det var bekvämt (han hade aldrig tid att ta det av sig någon längre tid) och därefter inrättade han det, redan då, som ministerns arbetsklädsel. Men den svarta kostymen, som blänkte som pälsen på en välansad labrador, gav en ännu större känsla av status, tyngd och fasthet åt Sverdlovs lilla diffusa gestalt.

Mannen var som en diamant, vald för sin exceptionella hårdhet till att utgöra axeln i en sofistikerad, oavbrutet rörlig mekanism.

Mannen var som is, som en diamant. Även hans moraliska natur hade en liknande kvalitet som var kristallinisk, kall och taggig. Han var uppriktigt fri från personliga ambitioner och all slags personlig kalkyl i sådan grad att han på något sätt var ansiktslös. Inte heller hade han några egna idéer. Han hade *ortodoxa* uppfattningar om allting, men han utgjorde endast en spegling av den allmänna viljan, av allmänna partidirektiv. Han tog aldrig några egna initiativ

³ En soldat som förde befäl över vaktstyrkan vid Tauriska palatset (där Konstituerande församlingen sammanträdde). Efter mötet vägrade den att erkänna sovjetregeringen, på Lenins order lät anarkisten Zjeleznjakov (Lunatjarskij har uppfattat namnet fel) – upplösa församlingen.

utan förmedlade bara vad han mottagit från centralkommittén, ibland från Lenin personligen. Han förmedlade dem naturligtvis klart och tydligt och anpassade dem till varje konkret situation. När han talade offentligt bar hans tal alltid en officiell prägel, som ledarartiklar i en officiell tidning. Allting var noggrant uttänkt; han sade vad som behövde sägas och inget mer. Ingen sentimentalitet. Inga intellektuella fyrverkerier. På en given plats måste ett visst sådant uttalande göras: det hade sagts, noterats, stadfäst och nu, kunde han låta förstå, kan ni diskutera det, skapa historia och så vidare – det officiella ramverket har lagts fram.

Jag kan inte säkert säga om vår diamant Sverdlov bröts ner av alltför mycket arbete; detta är alltid svårt att avgöra. Jag tror att hans läkare underskattade den press som en revolutionär lever under. Jag har ofta hört dem säga: "Naturligtvis spelade överansträngning en stor roll i hans fall, men grundorsaken till hans sjukdom låg någon annanstans och den skulle ha framträtt även under de mest gynnsamma omständigheter, även om det kanske skulle skett något senare". Jag tror de har fel. Jag tror att sjukdomen som fanns latent i hans kropp och de yttre faror som alltid omgav honom kombinerades så att de tillfogade honom dödlig skada endast tillsammans med överansträngningen: denna faktor var därför den dominerande för katastrofen. Sverdlov fick en förkylning efter ett av sina tal ute i landet, men eftersom han vägrade att ge efter för det bröts han ner under tyngden av de övermänskliga uppgifter som han satt upp för sig själv. Därför bör vi, även om han till skillnad från en del revolutionärer inte dog på slagfältet, betrakta honom som en människa som gav sitt liv för den sak han tjänade.

Hans bästa gravskrift var Lenins: "Sådana män är oersättliga. För att ersätta honom behöver vi en hel skara andra."

Engelske översättarens/redaktörens presentation

J. M. Sverdlov (1885-1919) gick med i det ryska socialdemokratiska partiet 1901. Från 1902 till 1917 sysslade han med underjordiskt arbete för Lenin i Ryssland, efter 1903 att ha förklarat sig stödja den bolsjevikiska fraktionen. Han var tveklöst lojal med Lenins politik och adjungerades 1913 till centralkommittén. Under 1917, från februari-revolutionen till det bolsjevikiska maktövertagandet i oktober var han partiets outhärliga organisatör och upprätthöll hela tiden kontrollen bakom kulisserna medan Lenin, Zinovjev och övriga bolsjevikledare framträdde på den offentliga scenen. Efter upplösningen av den Konstituerande församlingen i januari 1918 ersatte Sverdlov Kamenev som ordförande i sovjeternas allryska centrala exekutivkommitté, en post som medförde att han titulerades statschef. Fram till sin död i mars 1919 var Sverdlov och Stalin Lenins närmaste medarbetare.

Översättning: *Göran Dahlman*

Kamrat Volodarskij

Jag träffade kamrat Volodarskij för första gången strax efter min ankomst till Ryssland.¹

Jag var kandidat till stadsduman i Petersburg och vid valet i juni blev jag, om jag inte missminner mig, invald. Jag träffade Volodarskij på det första sammanträdet med ledamöterna från bolsjevikernas och interdistriktets (*mezrajonsij*) gemensamma grupp. Jag bör kanske nämna att i denna grupp ingick ett rätt betydande antal stora personligheter.² Bl a Kalinin³ och Joffe⁴ samt kamrater från Interdistriktpartiet som Tovbin och Derbysjev; där fanns också personer som kamrat Sachs⁵, Axelrod och många andra. Men Volodarskij tillhörde de främsta i detta allt annat än medelmåttiga sällskap.

Jakov Michailjovitj Sverdlov, ”gruppledaren”, kom först med några allmänna instruktioner och därefter började vi diskutera alla de frågor vi stod inför. Volodarskij utmärkte sig genast under diskussionerna. Med stor skarpsinnighet och vakenhet greppade han de grundläggande

¹ *Min ankomst till Ryssland*: Syftar på att Lunatjarskij i april 1917 återvände från Schweiz.

² *Interdistriktet*: Förkortning för *De förenade socialdemokraternas interdistriksorganisation*, en icke fraktionsorienterad socialdemokratisk gruppering till vänster om mitten, grundad 1913 av K K Jurenjev. Trots sin numerära litenhet, jämfört med bolsjevikerna och mensjevikerna, hade den stort politiskt inflytande. Bland medlemmarna återfanns Trotskij, Lunatjarskij och Volodarskij. Vid bolsjevikpartiets sjätte kongress i juli 1917 anslöt sig medlemmarna av Interdistriktet *en bloc* till bolsjevikerna.

³ *Kalinin*: Michail Ivanovitj Kalinin (1875-1946). Metallarbetare av bondebakgrund. Blev socialdemokrat 1897. Invald i bolsjevikernas centralkommitté 1919 och i politbyrå 1926. Titulärt Sovjetunionens president från 1919 fram till sin död.

⁴ *Joffe*: Adolf Joffe, alias V Krimskij, (1883-1927). Tidigt socialdemokrat. Först mensjevik, anslöt sig senare till ”Interdistriktet”. Nära vän till Trotskij. Ingick i delegationen vid förhandlingarna i Brest-Litovsk. Senare ambassadör i Kina, Japan och Österrike. Inför nyheten om att Trotskij 1927 förvisats till Centralasien begick Joffe självmord.

⁵ *Sachs*: G D Sachs (född 1882). Tidigt medlem i socialistrevolutionära partiet. Invald i partiets centralkommitté 1905. Anslöt sig till vänstersocialistrevolutionärerna när partiet splittrades 1917. Medlem av den Militärrevolutionära kommitté, som organiserade bolsjevikernas maktövertagande i oktober 1917. Anslöt sig till bolsjevikerna efter vänstersocialistrevolutionärernas uppror 1918.

frågorna i vårt nya uppdrag och förklarade hur vi på ett konkret sätt skulle kunna kombinera lösandet av vardagsproblemen för arbetarbefolkningen i Petrograd med uppgiften att agitera revolutionärt. Jag visste inte ens vad Volodarskij hette i efternamn. Framför mig hade jag bara en kortväxt och stadig person med en uttrycksfull örnliknande profil, klara livliga ögon och en bitsk stil, som avspeglade hans lika skarpa sätt att tänka.

Under en paus i sammanträdet gick samtliga till ett kafé mitt emot duman, där vi slog oss ned och fortsatte diskussionerna. Där sade jag, spontant och lite grann till min egen förvåning, till Volodarskij: ”Jag tycker det är mycket bra att du är med i vår grupp, eftersom det verkar som om du har ett fullständigt grepp om alla de komplicerade delarna av kampen, som vi möter överallt och särskilt i duman.” Först då frågade jag vad han hette i efternamn och var han kom från. ”Jag heter Volodarskij”, svarade han. ”Jag har varit arbetare i USA. Jag har sedan länge varit indragen i politisk agitation och har en hel del erfarenhet.”

Volodarskij skulle mycket snabbt lämna arbetet i duman. Före Oktoberrevolutionen hade han visat sig som en av partiets mest kraftfulla agitatorer, till och med jämfört med sådana intensiva och flammande talare som Trotskij, Zinovjev och andra.

Det var emellertid efter Oktoberrevolutionen, som Volodarskij verkligen skulle komma till sin rätt. Då gjorde hans personlighet honom i viss mening till den mest anslående representanten för vårt parti i Petrograd. Detta berodde på hans framstående begåvning som talare, hans djärva rättframhet, en helt omänsklig arbetsförmåga och slutligen på att han förenade verkligt enastående prestationer som talare med ett föredömligt arbete som redaktör för *Krasnaja Gazeta* (Röda tidningen).

Jag ska här först ge en ungefärlig bild av Volodarskij som offentlig talare och agitator.

Ur litterär synvinkel utmärktes inte Volodarskijs tal av originalitet vad gäller formen eller av rikedom på metaforer, som Trotskij öste över och hänförde sina åhörare med. I det avseendet var Volodarskijs tal närmast torra. De skulle ha gjort dagens konstruktivister⁶ belåtna – om de bara verkligen vore äkta konstruktivister och inte sådana träaktiga dumskillar. Hans anföranden var som en maskin: där fanns inget överflödigt, varje del passade ihop med nästa, allt var metalliskt glittrande, allt starkt laddat med inre elektrisk laddning. Kanske handlade det om en amerikansk form av värtalighet; men USA, som skickat tillbaka så många ryssar, som fått genomgå den hårda skolan där, åstadkom ingen annan talare jämförbar med Volodarskij.

Hans stämma tycktes pränta ned orden – den hade en affischliknande karaktär med en metallisk klang. Meningarna flöt påfallande jämnt och med ett bestämt tryck som bara emellanåt höjdes. I sin klarhet och regelbundenhet påminde mig rytmen i hans sätt att tala mer än något annat om Majakovskijs sätt att deklamera.

Ett slags revolutionär glöd tycktes finnas inom honom. Bakom denna lysande och skenbart maskinliknande kraft kunde man känna av hans sjudande entusiasm och hans plågade proletära hjärta. Hans tal var trollbindande. De var inte långa, vanligen lätta att förstå, vart och ett i sig ett vapenförråd av paroller, av skarpa, välriktade pilar.

Han tycktes smida samman åhörarnas hjärtan. När man lyssnade på honom insåg man, mer än med någon annan talare, hur en agitator, i denna epok då politisk agitation blomstrade mer än

⁶ *Våra ... Konstruktivister*: En avantgardistisk rörelse inom konst, arkitektur och scenografi på 1920-talet. Dess främste företrädare var Vladimir Tatlin, som använde ”industriella” materiel - ståltråd, glass, plåt - för att bestämma och uttrycka rumsliga relationer. Inom teatern användes denna teknik för scenografiska lösningar av Tairov och Meyerhold, där den senare utvidgade den formella uppsättningen av abstrakta linjer, planlösningar och nivåer till ett helt igenom anti-realistiskt skådespeleri, helt i avsaknad av känslor och försök att fånga åskådaren. Det är den senare aspekten av konstruktivismen, som Lunatjarskij gör en sarkastisk kommentar om. Lunatjarskij, som själv var dramatiker, förordade klassiska och traditionella scenlösningar.

någonsin tidigare, kunde knåda mänsklighetens deg tills den tog form under hans händer och förvandlades till revolutionens nödvändiga vapen.

De retoriska gåvorna var Volodarskij's största, men det var inte på långa vägar allt. Han var också en förstklassig chefredaktör och på sitt vis outhärlig som journalist. Hans *Krasnaja Gazeta* blev omedelbart en verklig kamptidning, revolutionens husorgan, lätt att förstå för massorna, till och med i högre grad än *Pravda*, genom det allmängiltiga i inriktningen. Hela hans tidning avspeglade mannen själv – känslig, med hela hans amerikanska *know how*, framstående genom sitt sätt att undvika det överflödiga, enkel och genom sin enkelhet med en kraftfull verkan. Han skrev som han talade, med anmärkningsvärd lätthet. Han var aldrig ute efter någon större originalitet. Han använde sina artiklar som han använde sina muntliga anföranden, som kulor. Ingen som avlossar en salva och går till attack bryr sig om ifall kulorna är originella eller inte. Ändå borrade sig hans kulor – hans talade eller tryckta ord – igenom varje hinder.

I allt han gjorde var Volodarskij en bra organisatör. Med samma lätthet och instinktiva färdighet som han kunde dra igång ett improviserat anförande i vilket ämne som helst och få en folkmassa att samlas runt honom skulle han, tror jag, ha kunnat sköta vilken organisation som helst. Men han fick aldrig visa den fulla vidden av sin organisatoriska förmåga, eftersom han blev mördad så tidigt och innan dess hade han bara hunnit med att få användning för sin administrativa begåvning på *Krasnaja Gazeta* och som chef för pressavdelningen som hörde till den tidiga exekutivkommittén inom Nordkommunernas union. Och som "censor" avskyddes han helhjärtat av bourgeoisin.

Bourgeoisin och alla dess anhängare hatade honom också som politiker. Jag tror inte de avskydde någon av oss andra lika mycket. Han blev också i det fördolda avskydd av socialistrevolutionärerna. Varför detta hat mot Volodarskij? Först och främst på grund av att han var allestädes närvarande: han flög fram från möte till möte och han kunde ses både i Petersburg och områdena utanför nästan samtidigt. Och han var hänsynslös. Han var inte bara impregnerad av allt hotfullt Oktoberrevolutionen stod för utan också med en försmak av den röda terror, som skulle uppstå efter hans död. Det finns ingen mening med att dölja att Volodarskij var terrorist. Han var djupt övertygad om att ifall vi skulle svikta när det gällde att piska kontrarevolutionens hydra sönder och samman skulle detta förtära inte bara oss själva utan dessutom de förhoppningar Oktoberrevolutionen väckt runt om i världen.

Han var en fullständigt hängiven kämpe, redo att bege sig överallt där han behövdes. Det fanns något av Marat över honom i hans hänsynslöshet, men i motsats till Marat strävade han efter att kliva fram i dagsljuset: för honom var det inget bevänt med rollen som rådgivare bakom kulisserna, en *grå eminens*. Tvärtom fanns han alltid i rampljuset med sin örnliknande profil och vaksamma blick, alltid med den karakteristiska hessa stämman för full hals, alltid i främsta ledet, en måltavla för sina fiender, ledaren på plats.

Därför mördade de honom.

I backspegeln inser man att detta var något som måste inträffa. Vid denna tidpunkt styrdes Petersburg av Zinovjev. Hans fiender kunde inte tåla honom och de skulle antagligen ha mördat honom också om något lämpligt tillfälle uppstått. Det var Uritskij som med sin järnhand hade tagit strypgrepp på kontrarevolutionen och även han skulle snart mördas. Men det var Volodarskij, som var vår banérförare, trumsoldaten som angav takten, vår trumpetare. Han marscherade framåt, inte som någon general utan som en tamburmajor i spetsen för en gigantisk kolonn. Det var många som stupade dessa år, men det skedde i öppen strid. Volodarskij var den förste att falla för en mördares kula. Vi förstod alla att det var socialistrevolutionärerna som låg bakom, vilket senare också skulle visa sig vara fallet. De utgjorde ju ändå den mest beslutsamma delen av bourgeoisin.

Men Volodarskij, den hängivne folktalaren, den proletära ordningens *chevalier sans peur* [oförvägne riddare, ö.a.] blev inte nedhuggen av någon borgares hand. Nej, han sänktes av en arbetares hand. Mördaren var en sjuklig liten arbetare, en stor idealist. I årtal hade denne milde man med insjunket bröst drömt om att tjäna sin klass och revolutionen, tjäna saken och om nödvändigt dö martyrdöden. Och så kom nu dessa intellektuella, som hade avtjänat straff i Sibirien, personer som så att säga hade förvärvat rätten att pryda sina bröst med revolutionära medaljer.

Inom sig såg dessa intellektuella revolutionen som sin egen sak, det som skulle föra dem, småbourgeoisins förtrupp, till makten. Dessa intellektuella hade redan installerat sig i sina Millerandfåtöljer⁷, de hade redan gjort upp med bourgeoisin, hade redan känt sötman av att verka som kapitalismens bödlar och att kunna använda sina revolutionära frasers förgyllda rosa fasad för att skydda kapitalismen från det uppstigande proletariatets vrede. Och så hade nu folktribunerna klivit fram för att leda dessa vredgade människor framåt, att riva ner den förgyllda fasaden, välta över ända ministerposterna för dessa högt ansedda Tjernov, Tsereteli⁸ m fl och med järnhand sopa bort de intellektuella hjältarna och deras förhoppningar, tillsammans med alla de kapitalister som skyndat sig att anpassa sig till den nya ordningen. Oh, ett sådant hat, ett sådant hjältemodigt patos drypande av tomt sentimentalt frasmakeri som brann i bröstet på dessa revolutionens nyfrälsta som var på väg att dumpas! Och dessa intellektuella utnyttjade nu förtroendet hos denne lille lungsiktige arbetare och sade till honom: "Om du vill göra en insats för din klass, är du då beredd att dö martyrdöden? Åk då iväg och mörda Volodarskij. Vi beordrar dig inte att göra det: vi ska välja rätt tillfälle, vi måste hitta sättet, men en sak kan vi lova dig – det kommer att vara något värt att dö för." Efter att ha försett den stackars mannen med ett vapen och gett honom den mentala träningen för att kunna mörda en folktalare som folket älskade, lät herrarna inom det socialistrevolutionära partiets ledning i dagar och veckor skugga Volodarskij som ett jaktbyte. Men givetvis hade mördaren ett helt annat skäl att befinna sig på det torg, där Volodarskijs bil skulle passera! Men givetvis var socialistrevolutionärerna oskyldiga till mordet, eftersom de inte bett mördaren trycka på avtryckaren vid just det tillfället! Det gjorde han bara på grund av att bilen fick punktering och att mördaren tyckte att tillfället var inne att skjuta Volodarskij. Och så gjorde han det. Socialistrevolutionärerna var inte bara besvärade, de var upprörda och tillkännagav omedelbart i sin tidning att de inte hade något att göra med det.

Det är värt att påminna om omständigheterna kring mordet på Volodarskij. Samma dag hade han ringt upp Zinovjev och sagt att han befann sig på Obuchovskijverken och att det förekommit oroligheter där, fabriken befann sig då till hälften under proletär kontroll, och att det fanns tydliga tecken på antisemitism, hänsynslös huliganism och småborgerlig reaktion.

Vid den här tiden hade socialistrevolutionärerna – hand i hand med officerarna i flottans minavdelning – eggat upp matroserna inom Minavdelningen⁹ så framgångsrikt, att när jag och

⁷ *Millerandfåtöljer*: Alexandre Millerand (1859-1943). Fransk socialistisk politiker. I början ledare för vänsterflygeln. Blev därför skarpt kritiserad av många socialistiska meningsfränder, när han 1899 gick med på att sätta sig i regeringen. Han ådrog sig än större hat från vänstern när han 1912-1915 innehade posten som krigsminister. Millerand blev särskilt avskydd av sovjetledarna, när han levererade vapen till Polen under rysk-polska kriget 1920. Mellan 1920 och 1924 var han Frankrikes president. Med socialistrevolutionärernas höger som måltavla använder Lunatjarskij här Millerands namn som allmänt skällsord för att beteckna socialistiska "avfallingar".

⁸ *Tsereteli*: Irakli Tsereteli (1881-1959). Georgisk socialdemokrat. Deputerad för mensjevikerna i andra duman. Dömd till straffarbete 1907 och deporterad till Sibirien 1912-1917. Medlem av olika koalitioner i den provisoriska regeringen. Emigrerade efter Oktoberrevolutionen.

⁹ *Matroserna inom minavdelningen*: Under revolutionerna 1917, och även därefter, var alla grupper inom den ryska flottan ytterst stridbara. Det rådde emellertid en viktig ideologisk skillnad mellan besättningarna på de stora fartygen baserade i Kronstadt, vilka tenderade att vara bolsjeviker eller anarkister, och besättningarna på mindre fartyg baserade i Petrograd (t ex minsvepare och ubåtar), som snarare stödde socialistrevolutionärerna.

Raskolnikov¹⁰ talade på ett möte där ropade de vilseledda matroserna på minsveparna i korus: ”Ryssland behöver Östersjöflottans diktatur”. Ingen kom dock med några invändningar, när vi pekade på att det bakom denna diktatur fanns en diktatur med ett fåtal officerare, som blivit smorda med flytande socialistrevolutionär ideologi och ett fåtal än skummare individer, vilka, via den ironiskt leende amiral Sjtjastnij¹¹, hade förbindelser med de allra svartaste elementen. Minavdelningen låg också bakom oron vid Obuchovskijverken.

Volodarskij bad Zinovjev att bege sig till Obuchovskijverken och försöka stävja oron genom sin personliga auktoritet. Zinovjev bad att vi skulle åka tillsammans och under två timmar, mitt bland skrik och buanden från den socialistrevolutionära och mensjevikiska hopen (alla reaktionära element vid fabriken kunde spåras tillbaka till socialistrevolutionärer och mensjeviker) försökte vi få ordning på den upphetsade folksamlingen. På väg tillbaka från Obuchovskijverken, innan vi kom fram till vägsparren vid Neva, fick vi veta att Volodarskij hade blivit mördad.

Sorg och fasa spred sig bland den arbetande befolkningen. Den kula som dödade Volodarskij innebar också slutet för hela Obuchovskij-Flott-sammansvärjningen. Exekutivkommittén i Petersburg upplöste Minavdelningen och upproret på Obuchovskijverken upphörde omedelbart.

I Katarina den storas sal i Tauridska palatset låg så Volodarskij, den slagne örnen, dränkt i ett hav av blommor, palmblad och röda band. Hans stolta drag framträdde än skarpare än förut, likt en romersk kejsare i brons. Fastän tystad ingav han fortfarande respekt. Hans läppar, från vilka så många glödande och välriktade tal kommit, var sammanpressade som om de var medvetna om att de sagt allt som behövde sägas. Jag blev djupt tagen av den inställning några gamla arbetarkvinnor uppvisade inför den döde mannen. Jag såg flera av dem närma sig med en mors tårar i ögonen, stirra länge och kärleksfullt på den mördade hjälten och skakande av snyftningar säga: ”Vår älskade”.

Volodarskijs begravningståg var ett av de mest ståtliga som Petersburg, sannerligen inte ovan vid stora händelser, någonsin upplevt. Tiotusentals, kanske hundratusentals, arbetande följde honom till graven på Marsfältet. Hur kände sig hans socialistrevolutionära mördare då? Visste de vem de höjt handen mot? Medgav de innerst inne att *hela* proletariatet i Petersburg stod på hans sida, på vår, på kommunistpartiets sida? Det gjorde de inte. Det enda de varit ute efter hade varit att rikta revolvern. De hade värvat lydiga terrorister för att se hur en ny Konopljova, en ny Kaplan¹², skulle kunna användas till ”nya dåd och nya offer”.

Hatet mot Volodarskij var sådant att det provisoriska monument som rests i närheten av Vinterpalatset sprängdes när Judenitj¹³ närmade sig Petersburg. Vid mitt senaste besök i

¹⁰ *Raskolnikov*: F F Iljin, alias Raskolnikov (1892-1939). Anslöt sig till socialdemokratiska partiet 1910. Enrollerade sig i den tsaristiska flottan 1914. Ledde den bolsjevikiska gruppen bland matroserna i Kronstadt 1917. Ordförande för sovjeten i Kronstadt.

¹¹ *Amiral Sjtjastnij*: Påverkade av tyskarna utropade sig Finland självständigt från Ryssland i september 1917. Sjtjastnij beordrade då genast alla ryska krigsfartyg i Helsingfors hamn att avsegla mot Kronstadt. Denna påpassliga åtgärd hindrade en avsevärd del av Östersjöflottan från att hamna i tyska händer. Även om Lenin välkomnade Sjtjastniji beslut ansåg Trotskij honom vara politiskt opålitlig. Han anklagades för att ha spridit anti-bolsjevikisk propaganda och blev avrättad.

¹² *Kaplan*: Fanny Kaplan. Kvinnlig terrorist som sköt och sårade Lenin svårt i Moskva den 30 augusti 1918, samma dag som Uritskij mördades i Petrograd. Fanny Kaplan hade börjat som anarkist men var nu mentalt i obalans efter att ha suttit fängslad för terrorism under tsarregimen. Lunatjarskij antyder att hon agerade för socialistsrevolutionärernas räkning, eller var medlem där, men några sådana bevis har aldrig påträffats. Hon avrättades utan rättegång. Dessa båda nästan samtidiga attentat mot bolsjevikledare utlöste en våg av terror mot alla verkliga eller inbillade ”kontrarevolutionärer”.

¹³ *Judenitj*: Nikolaj Nikolajevitj Judenitj (1862-1933). Rysk general. Som högste officer i området tog Judenitj kommandot över de ”vita” styrkorna i Estland, den nordligast belägna av de tre baltiska staterna. Helt i avsaknad

Petersburg såg jag monumentet tilltygat och delvis stympat i foajén till Revolutionsmuseet. Jag kan inte påstå att konstnären gjort något särskilt bra arbete med monumentet. Hur som helst kommer det så småningom att behöva bytas ut mot något stadigare och mer konstnärligt.¹⁴ Men även nu spanar denne gråe gigant med sina örnliknande anletsdrag, om än tilltygad och i skärvor nedtill, mot framtiden med segrern i blickfånget.

Engelske översättarens/redaktörens presentation

”Volodarskij” var den pseudonym som användes av Moisei Markovitj Goldstein (1891-1918). Han var född i en fattig judisk familj i Volhynia (västra Ukraina), deporterades till Archangelsk när han ännu gick i skolan på grund av ”politisk opålitlighet”. 1905 anslöt han sig till *Bund* och senare till *Spilka*, det socialistrevolutionära partiet i Ukraina. 1911 blev han arresterad och åter skickad till Archangelsk. Efter den allmänna amnestin 1913 emigrerade Goldstein till USA, där han arbetade som skraddare i en *sweatshop* i Philadelphia. Där kom han i kontakt med socialistpartiet i USA och Internationella textilarbetsfacket. Under första världskriget tog han kontakt med Bucharin och Trotskij i New York, där de gav ut den ryskspråkiga socialistiska tidningen *New World*. I maj 1917 återvände Goldstein (nu Volodarskij) till Petrograd och kastade sig in i bolsjevikernas politik. På väg från det ena arbetarmötet efter det andra mördades Volodarskij i sin bil den 20 juni 1918 av Sergejev, en socialist-revolutionär på högerkanten, på Farforovgatan i Petrograd.

Översättning: *Björn Erik Rosin*

av politisk känsla retade Judenitj upp estländarna, som han var beroende av. Hans trupper var ändå två gånger, i maj och september 1919, nära att erövra Petrograd från de röda, men den slutliga framryckningen stannade av i utkanterna av staden.

¹⁴ *Mer stadig och konstnärlig*: Det skadade monumentet ersattes av en enkel granitobelisk på en fyrkantig stod av granit på platsen för mordet, utan vare sig Volodarskijs huvud eller byst. Inskriptionen löd: ”Här sköt, den 20 juni 1918, en lejd mördare svekfullt Petersburgsarbetarnas älskade ledare V Volodarskij.”

Moisej Solomonovitj Uritskij

Jag blev bekant med honom 1901.

Mellan fängelset och exilen blev jag utsläppt för en kort tid för att besöka släktingar i Kiev.

På begäran av det lokala ”Politiska Röda korset”¹ gav jag en föreläsning å deras vägnar. Alla av oss – föreläsare och åhörare, vilket inkluderade E Tarl² och V Vodovozov³ – fördes under kosackeskort till Lukjanovskij-fängelset.

Efter att vi sett oss omkring en stund insåg vi att detta nog var ett speciellt fängelse: celldörrarna låstes aldrig, exercisen var gemensam och under denna spelade vi ibland spel och deltog ibland i lektioner om vetenskaplig socialism. På kvällen satt alla vid fönstren och sång och reciterande kom igång. Fängelset drevs som ett kollektiv, både matransonerna och gåvorna som kom från våra familjer samlades i en gemensam pott. De politiska fångarna tilläts gå till marknaden och handla, för vilket vi slog samman våra resurser. Vi skötte också köket, som var helt bemannat av kriminella fångar. De kriminella betraktade kollektivet med beundran, vilket ytterst var skälet till varför fångarna inte blev misshandlade eller ens svurna åt.

Vilket mirakel hade gjort de intagna i Lukjanovskij till ett kollektiv? Orsaken var att fängelset drevs mindre av dess kommandant än av dess senior-”politiker” – Moisej Solomonovitj Uritskij. På den tiden bar han ett stort svart skägg och sög hela tiden på en liten pipa. Flegmatisk, orubblig som en sjövan båtsman, strövade han omkring i fängelset med sin

¹ Lokala ”Politiska Röda korset”: Ett sällsynt exempel på samarbete mellan de revolutionära partierna av alla schatteringar under tsarregimen. Det var en underjordisk organisation som gav juridiskt och materiellt stöd till politiska fångar från alla riktningar.

² Tarl: E.V.Tarl (1875 -1955) var en rysk historiker. Politiskt liberal fram till 1917.

Han accepterade bolsjevik-regimen, överlevde och blev, trots växlande öden, medlem i Vetenskapsakademin. Han är vida känd för sina arbeten om Napoleon och Talleyrand.

³ Vodovozov: V.V. Vodovozov (1864 -1933) var ekonom, journalist och teoretiker för populismen.

karaktäristiska björnlika gångart. Han visste allt, hittade överallt, gjorde intryck på alla, var vänlig mot några, barsk mot andra. Ingen utmanade hans auktoritet.

Han dominerade fängelsets personal genom sin lugna styrka och använde sin moraliska överlägsenhet kraftfullt och effektivt.

Åren gick medan vi båda var i exil, båda blev *émigrés*.

Uritskij, en vänstermensjjevik, var en seriös och glödande revolutionär och socialist. Under hans skenbara kylighet och lugn doldes en enorm tro på arbetarklassens sak.

Han skojade med alla de eleganta tal som var fulla av patos om det stora och vackra; han var stolt över att vara alldaglig och roade sig med att driva med det, även till en grad av tydlig cynism, men i verkligheten var han en idealist av renaste sort. För honom existerade inte ett liv utanför arbetarrörelsen. Hans enorma politiska lidelse varken sjöd eller bubblade – helt enkelt för att den var metodiskt och systematiskt riktad mot ett mål. Han uttryckte den därför bara i sitt agerande – högst effektiva agerande.

Hans logik var obeveklig. 1914 förde kriget honom till internationalismen och han sökte ingen medelväg. Som Trotskij, som Tjitjerin⁴, som Joffe, insåg han snart omöjligheten av att hålla fast vid ens en skugga av länken till de mensjjevikiska försvarsivrarna och bröt därför radikalt med Martovs grupp, som inte kunde förstå varför han gjorde så.

Även före kriget stod han politiskt närmare bolsjjevikerna än mensjjevikerna, precis som den man som stod honom politiskt närmast, Leo Trotskij.

Efter att vi länge varit åtskilda, träffade jag honom åter i Berlin 1913. Samma historia upprepades! Jag har alltid haft otur när jag undervisat. Den ryska kolonin i Berlin bjöd in mig för att hålla föreläsningar, men Berlin-polisen arresterade mig, höll mig fängslad en kort tid och utvisade mig från Preussen utan rätt att återvända. Åter dök Uritskij upp som en god fe. Han talade inte bara utmärkt tyska utan hade förbindelser överallt som han satte i rörelse för att omvandla min arrestering till en större skandal för regeringen. På nytt beundrade jag hur han, ironiskt leende, kunde tala med en detektiv eller en borgerlig journalist och hur han beskrev vår kampanj vid ett samtal med Karl Liebknecht, som också hade intresserat sig för denna lilla men betydelsefulla incident.

Och alltid fick man samma intryck av ett orubbat självförtroende och en fantastisk talang för organisering. Under kriget, när Uritskij bodde i Köpenhamn, utförde han viktigt arbete där också. Men hans stora organisationsförmåga utvecklades gradvis till kolossala proportioner i själva Ryssland under vår ärofulla revolution. Till en början gick han med i den så kallade Interdistrikt-organisationen. Han styrde upp den, och arrangemangen för dess ovillkorliga anslutning till bolsjjevikerna var till stor del hans verk.

När den 25 oktober närmade sig, blev Uritskijs styrka allt mer uppskattad av bolsjjevikernas huvudkvarter.

Alla är inte medvetna om den helt gigantiska roll som Militärrevolutionär kommittén⁵ spelade i Petrograd, med början kring den 20 oktober och fram till mitten av november. Höjdpunkten

⁴ *Tjitjerin*: Georgij Vasilievitj Tjitjerin (1872–1936). Började sin karriär som tjänsteman i tsaristiska utrikesministeriet. 1904 emigrerade han till Berlin, där han blev mensjjevikisk socialdemokrat, varefter han arbetade mest utomlands inom arbetarrörelsen i Tyskland, Frankrike och England. Deklarerade sin anslutning till bolsjjevikerna 1917 och blev då fängslad i Brixton för fiendesympatier. 1918 släpptes han i utbyte mot Sir George Buchanan, den siste brittiske ambassadören hos den gamla regimen. Som kommissarie för utrikesärenden förhandlade han fram Rapallo-fördraget med Tyskland 1922. Avgick av hälsoskäl 1930.

⁵ *Militärrevolutionära kommittén*: Bolsjjevik-organisation som leddes av Trotskij, men även innehöll ett antal militanta vänstermensjjevik och vänster-SR-are. I realiteten var det denna som organiserade och satte igång den

på denna övermänskliga organisationsbedrift var dagarna och nätterna från den 24 oktober till slutet av månaden. Under dessa dagar och nätter sov aldrig Moisej Solomonovitj. Kring honom fanns en handfull män med stor styrka och uthållighet, men de blev utmattade, blev avlösta, gick i skift: Uritskij, med ögon röda av brist på sömn men så lugn och leende som alltid, stannade på sin post i fåtöljen där alla trådar löpte samman och varifrån alla direktiv för maktskiftet utfärdades, en oslipad men storartad revolutionär organisation.

Vid den tiden såg jag Moisej Solomonovitjs bidrag som ett fullständigt underverk av effektivitet, självdisciplin och duglighet. Jag betraktar fortfarande denna sida av hans livsverk som ett alldeles speciellt mirakel. Men denna sida var inte den sista och inte ens denna briljanta episod har överskuggat hans senare bedrifter.

Efter segern den 25 oktober, och den serie av segrar som följde över hela Ryssland, var ett av de mest bekymmersamma problemen hur relationerna skulle utvecklas mellan Sovjet-regeringen och den sönderfallande Konstituerande församlingen. För att lösa denna fråga krävdes en politiker av högsta rang som kunde kombinera en järnvilja med en nödvändig taktisk förmåga. Inte mer än ett namn fördes fram: Uritskij. Hans kandidatur antogs omedelbart och enhälligt.

Vilken upplevelse det var att se vår ”kommissarie för Konstituerande församlingen” under dessa stormiga dagar! Jag kan förstå hur alla dessa ”demokrater”, som framförde sina storartade fraser om rättvisa, frihet och så vidare, brann av hat mot den lille trinde man som betraktade dem genom sin *pince-nez* runda svarta bågar med sådan kylig ironi, som skingrade alla deras illusioner med inget mer än sitt lugna leende, som med varje sin gest förkroppsligade den revolutionära styrkans överflyglande av det revolutionär frasmångleriet.

När på den första och sista dagen för Konstituerande Församlingen Tjernovs lugna tal rullade över den turbulenta församlingen av SR-are, och den ”suveräna församlingen” ständigt och jämnt försökte bevisa att den och ingen annan var den verkliga regeringen, skred kamrat Uritskij genom Taurid-palatset exakt på samma sätt som han en gång strövade kring i Lukjanovskij-fängelset, med samma björnlika gång, med sanna orubbliga leende, och återigen visste han allt, hittade vägen överallt, påverkade en del till lugnt förtroende, andra till yttersta förtvivlan.

”Det är något ödesmättat kring Uritskij!”, hörde jag en höger-SR-are säga i korridorerna under den minnesvärda dagen.

Den Konstituerande Församlingen likviderades. Men ett nytt och ännu värre problem var på väg – Brest-Litovsk.

Uritskij var en glödande opponent mot fred med Tyskland. Denne man, själva inkarnationen av kylighet, sade med sitt vanliga leende: ”Skulle det inte vara bättre att dö med heder?” Men när vissa vänsterkommunister visade tecken på att förlora fattningen, svarade M.S. lugnt: ”Partidisciplin framför allt!” Och för honom var detta inte en tom fras.

Den tyska februarioffensiven släpptes loss.

Tvingad att fara iväg, lade Folkkommissariernas råd ansvaret för Petrograd, som befann sig i en ytterst desperat situation, på kamrat Zinovjevs skuldror. ”Det kommer att bli svårt”, sade Lenin till dem som lämnades kvar, ”men Uritskij stannar” – och detta lugnade dem.

Sedan började Moisej Solomonovitjs skickliga och heroiska kamp mot kontrarevolutionen och den svarta marknaden i Petrograd.

väpnade kuppen i oktober 1917. Efter att fysiskt avsatt Provisoriska regeringen, tog MRk temporärt makten i Ryssland, nominellt å Petrogradsovetens vägnar, i verkligheten å Lenins och bolsjevikpartiets vägnar.

Vilka förbannelser, vilka anklagelser som höljdes över honom! Ja, han var vildsint: han drev dem till förtvivlan genom sin orubblighet, genom sin djärvhet. Genom att kombinera den Extraordinära kommissionen⁶ med Kommissariatet för Interna affärer och till stor del ledningen för utrikespolitiken, blev han den mest fruktade fienden i Petrograd för imperialismens tjuvar och rånare av alla färger och varianter.

De visste vilken kraftfull fiende han var. Han var också hatad av småbourgeoisien som i honom såg inkarnationen av bolsjevikterroren.

Men vi, vi som stod skuldra vid skuldra med honom, vi visste hur mycket generositet det fanns i honom och hur han kunde kombinera nödvändig stränghet med genuin godhet. Naturligtvis fanns det inte en droppe sentimentalitet i hans framtoning, men det fanns ändå mycket vänlighet. Vi visste att hans arbete var lika påfrestande som hårt och otacksamt.

Moisej Solomonovitj fick utstå en hel del i sitt arbete, men vi hörde aldrig att denne man klagade. Totalt disciplinerad var han det absoluta förkroppsligandet av revolutionär plikt.

De dödade honom. De gav oss ett verkligt välriktat slag. De valde ut en av de mest begåvade och kraftfulla bland deras fiender, en av de mest begåvade och kraftfulla av arbetarklassens hjältar. Att lyckas döda Lenin och Uritskij skulle ha betytt mer än att vinna en dundrande seger vid fronten.

Det kommer att bli svårt att sluta våra led: en fruktansvärd bräcka har gjorts. Men Lenin är på bättringsvägen [Denna artikel skrevs kort efter att Lenin hade sårats.] och vi måste göra vårt yttersta för att ersätta den oförglömlige och oersättlige Moisej Solomonovitj Uritskij – genom att var och en av oss ökar sina ansträngningar tiofalt.

Engelske översättarens/redaktörens presentation

Uritskij föddes 1873 som son till en judisk affärsman. Under sina juridikstudier vid Kievs universitet gick han med i Socialdemokratiska Partiet och organiserade ett nätverk för import och distribution av politisk litteratur. 1897 blev han arresterad och skickad i exil för att ha drivit ett illegalt stenciltryckeri. Vid partisplittringen 1903 följde han mensjevikerna; hans aktiviteter under 1905 års revolution belönade honom med ytterligare en tid i exil. 1914 emigrerade han till Frankrike och deltog i arbetet med partitidningen *Nasje Slovo* (Vårt ord). Tillbaka i Ryssland 1917 anslöt han sig via medlemskapet i "Interdistrikt" till bolsjevikpartiet, till vars centralkommitté han invaldes i juli 1917. Uritskij spelade en ledande roll i bolsjevikernas maktövertagande i oktober. Han utnämndes 1918 till ordförande för Petrograds *Tjeka* (hemliga polisen). Uritskij sköts den 30 augusti av en SR-are vid namn Leonid Kannegiesser.

Översättning: B Svensson

⁶ *Extraordinära kommissionen*: Förkortning av *Extraordinära kommissionen mot kontrarevolution och sabotage Extraordinära Kommissionen för Bekämpande av Kontrarevolution, Spekulation och Försumlighet i tjänst*, eller hemliga polisen. Vida känd som *Tjeka*, en omskrivning av de kyrilliska bokstäverna ЧК (TjK) i förkortningen för det ryska ordet för "Extraordinär kommission". Bildad den 20 december 1917 som ett organ för bolsjevikpartiet och ledd av Felix Edmundovitj Djerzinskij (1877-1926), en polack av aristokratisk härkomst, medlem i centralkommittén. Tjekan utvecklades snart till en statlig säkerhetstjänst, ännu verksam idag, som har verkat under ett antal olika namn som OGPU, NKVD, MVD, MGB, KGB. Dess nuvarande ledare (mars 1967) är Vladimir Semitjastnij.

Jurij Osipovitj Martov (Tsederbaum)

Första gången jag hörde talas om Martov var det som en av de tre oskiljbara i treenigheten – Lenin, Martov, Potresov. De var de tre ryska socialdemokrater som blåst nytt liv i de landsflyktiga socialdemokrater som grundat Gnistan (*Iskra*).

När jag anlände till Paris på väg till Genève, där jag skulle ansluta mig till den centrala bolsjevikredaktionen, träffade jag O.N. Tjernosvitova som är en släkting genom ingifte och som kände Martov väl. Hon talade entusiastiskt om honom som en man med en fascinerande bredd i sina intressen.

”Jag är säker på att du och Martov kommer att bli nära vänner” sa hon till mig. ”Han är inte som de andra socialdemokraterna, som är så trångsynta och fanatiska. Martovs tänkande har stor bredd och är flexibelt och inget är för litet för att inte intressera honom.” Den där beskrivningen gjorde mig mycket positivt inställd till Martov trots att politiskt sett en avgrund skiljde oss åt vid den här tiden.

Mitt första möte med Martov kunde inte ha varit mindre gynnsamt. Mensjevikerna hade försökt få till stånd en smutsig liten skandal vid en av mina föreläsningar genom att skrika och skapa oreda för att få stopp på mötet. En hård konfrontation inträffade mellan Martov och min fru. Först ingrep Ljadov och sedan jag och några hårda ord utväxlades mellan oss.

Trots otrevligheterna vid vårt första möte var relationen mellan oss aldrig riktigt fientlig. Under min vistelse i Schweiz träffades vi sällan och i allmänhet levde bolsjevikerna och mensjevikerna helt åtskilda. Vi träffades, kan man säga, bara på slagfältet, alltså på möten och i diskussioner, men nyheter om varandra passerade förstås mellan lägren. Jag började betrakta Martov som en ganska charmerande sorts bohem med något av den evige studenten över sig, med förkärlek för caféer, likgiltig för bekvämligheter, ständigt argumenterande och lite av en excentriker.

Dessa intryck, av hans yttre särdrag i alla fall, bekräftades när jag senare kom att lära känna honom bättre. Jag ska nu mera i detalj försöka beskriva Martov som författare och talare under hans schweiziska period.

Utåt sett var Martov en tråkig föredragshållare. Han hade svag röst, ett speciellt tonlöst och tvärt sätt att avsluta varje mening som om han bet av dem. Hans kläna kroppshydda, tillsammans med hans pincené som hängde lös på hans stora näsa, verkade så typiskt för en teoretisk intellektuell så man förväntade sig inte att han kunde vara en folklig talare som kunde elda en publik. När Martov ibland uppträdde på scen, och om han var trött, så sjönk hans röst tills den knappt var hörbar och hans tal blev dödligt tråkigt. Dessutom kunde Martov nästan aldrig hålla sig kort, som talare behövde han därför vila sina armbågar mot talarstolen. Detta gjorde hans tal ibland gråa och monotona trots att de aldrig saknade innehåll.

Om man bara kunde följa tråden i Martovs tankar under hans långtråkiga föreläsningar fanns det alltid något värdefullt att ta till sig. Men han hade också stunder av briljans. Framför allt varvade han upp i sig polemikens hetta och av den anledningen var han mest effektiv när han talade utan förberedelser, under dialoger med sina motståndare efter en föreläsning och i sina sammanfattningar. Jag känner många av det talade ordets mästare som är som mest farliga när de sammanfattar. Plechanov kunde vara knivskarp och briljant, men trots det nedlät han sig aldrig till att utnyttja alla de fördelar som en slutgiltig sammanfattning innebär, och som ingen kan svara på. Han var också tillräckligt skicklig för att återberätta, krossa och undanröja alla invändningar som Vladimir Ilitj förde fram som om de var futtiga oväsentligheter, och ändå känner jag ingen som kunde slå Martov i den grenen. Om Martov fick sista ordet kunde du aldrig känna dig säker, hur övertygad du än var att du hade rätt, hur väl rustad du än var.

Martov lever alltid upp under en uppsummering, han flödar av ironi, hans skarpsinnighet lyser av verklig briljans. Han kan dissekera allt som hans motståndare sagt och utnyttja vartenda kryphål och minsta avvikelse. Han är en verkligt överlägset begåvad analytiker och om det finns minsta glipa i din rustning kan du vara säker på att det är just där Martovs träffsäkert spetsar dig. Och när han gör det kommer han att bli allt mer upphetsad och få publiken att skratta eller mumla i protest.

Martov uppför sig alltid på samma sätt när han talar om ett ämne som särskilt engagerar honom, något som ofta hände under vår revolutions tragiska dagar. Några av hans tal i petrogradsoveten under dess mensjevikiska period, vid speciella mensjevikmöten och vid sovjetdelegaternas plenarmöten, tal med i huvudsak högertendenser, var verkligt lysande, inte bara när det gäller innehållet, utan också vad gäller glöden i hans upprördhet och hans hedervärda, uppriktiga revolutionära känsla. Jag minns hur Martov en gång fick Trotskij att utbrista ”Länge leve den ärlige revolutionären Martov!” när han talat till förmån för Grimm¹ mot Tsereteli.

När man talar om män som Lenin, Trotskij och Zinovjev kan man inte låta bli att notera att de var mer framstående som talare än som skribenter, trots att all dessa tre ledare för den ryska revolutionen är mästare med pennan. För Martov gäller det motsatta. Som talare är han bara framstående fläckvis när han är i form och till och med då tenderar talens ytliga effektivitet att överskugga hans sakkunskaper om talets innehåll och djupet i hans tänkande. Allt detta kommer dock fram i Martovs artiklar. Som skribent är Martovs stil extremt förnäm. Han späckar inte sitt skrivna språk med kvickheter eller smyckar det med olika sorters bilder eller talesätt. Martovs sätt att skriva saknar direkt briljans ty det saknar mönster. Dock har det samtidigt inte den råa enkelhet, den direkta formens förgrovnings men utan tankens förenkling,

¹ David Davidovitj Grimm (1864-?) Akademisk advokat och politiker. Ledande medlem av kadetpartiet. Emigrerade efter 1917.

som är styrkan hos den genuine folkledaren Lenin. Martov tycks skriva på ett sätt som är lätt monotont och samtidigt känsligt och rörande uppriktigt, som klär tankarna så de kommer att likna de smakfulla vecken i en grekisk tunika och som tillåter hans tankar att framträda i dess logiska strukturs eleganta proportioner. I allt väsentligt är Martov dock ingen tänkare, han är i grund och botten oförmögen att producera nya idéer. Att tala om Martov som tänkare – man kan inte börja med att jämföra honom med Marx, men att jämföra honom med, låt oss säga Kautsky – är helt enkelt omöjligt. På den politiska taktikens fält är den jättelika arsenal som någon som Lenin har förkrossande överlägsen Martovs subtila skapelser. Nej, det handlar inte om hans förmåga att mynta effektiva paroller eller bredden på hans insikter om revolutionär teknik, utan snarare om hans extrema förmåga till exakta analyser, hans förmåga att arbeta med ett förstoringsglas och slå mynt av sina tankar. Martovs intellekt lämpar sig för förfining och förädling. Hans taktiska och politiska idéer har alltid en fulländad karaktär, nedslipade så att hans budskap framstår i total klarhet.

Som politiker har Martov vissa väsentliga handikapp. Han har varken temperamentet, djärvheten eller den breda överblick som en politiker behöver. Han förlorar sig i detaljer och tenderar till en varsamhet och försiktighet som utvecklas till försynthet och som urvattnar den revolutionära kraften. Av alla de som lider av detta slutar vissa som kälkborgare andra som caférevolutionärer. Martov har otvivelaktigt en del drag av caférevolutionär. Jag kan gå längre och hävda att Martov lägger sin ojämförbara politiska begåvning och sin övertygande journalistiska förmåga i tjänst hos andra människors idéer. Martov är en utmärkt kostymmakare: med utmärkt smak skär han till och syr perfekt passande ideologiska klädnader för att klä de slagord som mer beslutsamma mensjevikier har utarbetat bakom hans rygg. Även obeslutsamhet kräver en viss beslutsamhet. När det gäller de typiskt orubbliga mensjevikerna, härrör inte deras politiska vacklan ur brist på karaktärsstyrka – personligen kan de vara ytterligt tuffa och auktoritativa – den härrör ur medelvägsfraktionernas klassintressen. Sådana centristgrupper är obeslutsamma till sin natur. De är dömda att av historien förpassas till utrymmet mellan oförenliga klasser, därav den totala bristen på något som ens avlägset påminner om heroism. Men dessa män är ibland förmögna att förverkliga sina kompromisser med stor beslutsamhet och, då de i en revolutionär situation representerar det sista hoppet hos de extremt sluga och ännu inflytelserika privilegierade klasserna, blir de då ibland, likt Noske², män som lånar en järnhand i tjänst hos sin klass³ kvasifierar för att besegra sina bröder inom vänstern, medan deras egen radikalism upplöses i blott revolutionära fraser som syftar till att dölja deras verkliga handlingar – som ibland utvecklas till repression.

Martov är inte i stånd att ta en sådan roll, men hans inneboende småskalestil, hela hans tänkesätt som tenderar att behandla fakta isolerade från varandra och som är oförmögen att acceptera de kärva, skarpa linjer som den revolutionära glöden ristar över prydligt ritade geometriska figurer, allt detta sammantaget gör honom högst olämplig att verka i tumultet i det verkliga livets revolutioner.

Dessa speciella karaktärsdrag driver honom oemotståndligt – även om han ibland gör motstånd – till opportunisternas läger och där tas Martovs talanger som klädesskapare till vara för att förbereda dräkterna för alla sorters lieberdaniters³ förvirrade utgjutelser.

Hur många gånger har inte Martov, ledd av sin genuint demokratiska känsla, nått den punkt då han varit nära att gå i allians med vänstersocialdemokratin, men varje gång stötts bort av vad han kallat vår råhet. Varje gång har han blivit hindrad av den genomgripande entusiasm

² Gustav Noske, tysk socialistisk politiker och ledande medlem av SDP. Deltog i krossandet av spartakistupproret i Berlin 1919.

³ Ett bolsjevikiskt skällsord, en sammanställning av Lieber (verkligt namn Mark Goldman) och Dan. Lieber var en av Bunds ledare och Dan delade ledarskapet av mensjevikerna med Martov.

som en del människor finner ett sådant nöje och tillfredsställelse i, som andra anser vara djävulsk men ändå djupt förankrad i revolutionens grundläggande krafter, men som är främmande för Martovs temperament.

Ännu en gång har Martov ramlat ner i lieberdanismens trask och hans förfinade sinne kan åter ses blinkande ovanför trasket som en mareld.

Under den första revolutionen var Martov trogen sin natur och visade upp alla de egenskaper jag har försökt beskriva. Jag kan inte påstå att han i den första sammanstötningen mellan folkets massa och regeringen spelade en ledande roll som en verklig politisk ledare. Han var som vanligt en utmärkt analytisk journalist, en polemiker, en partitaktiker.

Den påföljande landsflykten var ett mycket hårt slag för Martov, aldrig tidigare hade kanske hans tendens att vackla varit så påtaglig eller så plågsam som då. Mensjevismens högerflygel började snart ruttna och förföll till såkallad "likvidationism". Martov hade ingen önskan att dras in i en småborgerlig upplösning av den revolutionära andan. Men "likvidatorerna" hade grepp om Dan och Dan om Martov och som vanligt drog mensjevismens tunga "svans" Martov till botten. Det fanns ett tillfälle när han bokstavligt skulle ha ingått en pakt med Lenin, manad till det av Trotskij och Innokentij⁴, som drömde om att forma en kraftfull center för att bekämpa den extrema vänstern och den extrema högern.

Denna linje stöddes som vi vet också starkt av Plechanov, men idyllen varade inte länge, högerpolitiken tog överhanden hos Martov och samma oenighet mellan bolsjevikerna och mensjevikerna bröt ut igen.

Martov bodde då i Paris. Jag fick veta att han till och med så smått hade börjat förfalla, vilket alltid är en lurande fara för emigranter. Politiken höll på att degenerera till småaktiga gräl och en förkärlek för bohemiskt caféliv hotade att förminska hans intellektuella styrka. Hursomhelst, när kriget kom så tog sig Martov inte bara samman utan redan från början intog han en extremt fast hållning.

Det är otvivelaktigt så att den internationella flygeln av Andra internationalen står i skuld hos Martov för en del av dess insatser. Martov stödde starkt internationalisterna genom tal och artiklar och fick genom sitt inflytande och sina kontakter bland nästan alla emigrantmensjevik (med undantag av plechanoviterna, som fram till dess ansetts som vänsterister, men som vid krigsutbrottet omedelbart stödde ententens imperialistiska sak) att stödja Zimmerwald- och Kienthallinjen, även om det är sant att Martov i Zimmerwald intog en centristisk position och tydligt avvek från Lenin och Zinovjev.

Martov var sig själv igen, men det var nu som hans ödesdigra vankelmod dök upp igen. Fullständigt medveten om de katastrofala följderna av en socialistisk defeatism hoppades Martov fortfarande att vinna över defeatisterna och kunde inte förmå sig att bryta sina organisatoriska band med dem. Politiskt betydde det Martovs fördärv. Det förstörde hans moraliska anseende, för Martov kunde ha fått en lysande roll som den genuine ledaren och inspiratören för en högerflygel inom kommunistpartiet om han vid den tiden bara hade visat tillräcklig beslutsamhet och lagt sin tyngd i vänsterns vågskål.

Vid revolutionens början, efter Trotskijs ankomst till Ryssland i maj-juni, drömde Lenin om en allians med Martov, då han insåg hur värdefull han kunde bli, men Martovs i huvudsak högerinriktade vacklande hade redan, så långt tillbaka som hans tid i Paris, bestämt hans öde på förhand – nämligen att inte bli erkänd av någon sida och för alltid hamna ute i kylan som en frispråkig och ärlig men maktlös enmansopposition!

⁴ Innokentij, alias för I F Dubrovskij. Tidig bolsjevik. Medlem av centralkommittén från 1908. Stödde Lenin när partiet hotades av splittring på frågan om återförening med mensjevikerna.

Denna tendens gjorde Martov politiskt färglös och som en följd av det kommer han att gå till historien som en mycket suddigare figur än han borde med tanke på sina politiska gåvor.

Jag kom mycket närmare Martov i Schweiz från 1915 till 1916. Vi var nära grannar, Martov var en ofta sedd gäst hos mina vänner Christys och vi brukade ofta samtala inte bara om politik, om vilken vi alltid grälade, utan också om litteratur och kulturella frågor i allmänhet. Jag beundrade Martovs smak och hans bredd när det gällde intressen, men jag måste medge att, i alla fall då, var Martovs synsätt mycket mer ensidiga än jag hade förväntat mig. Han visade ingen entusiasm för konst, inget djupare intresse för filosofi. Han läste allt, och kunde tala intressant, intelligent och ibland originellt, men gjorde det på något sätt mekaniskt, hans hjärta fanns inte där. Närhelst en tidning dök upp kunde han avsluta varje samtal och omedelbart fördjupa sig i tidningen. Även om någon läste högt om någonting roligt eller intressant som väckte Martovs gillande eller entusiasm, fortsatte han att gömma sig bakom tidningen som om han var besatt av den. Martov visade bara sann entusiasm när samtalet handlade om politik och särskilt intern partipolitik.

Ändå måste jag tillstå att Martov besatt avsevärd charm i personliga relationer. Det finns något intellektuellt sett verkligt tilldragande hos honom, han utstrålar spontanitet och uppriktighet vilket gör honom till ett verkligt givande sällskap, och de som är politiskt neutrala utvecklar alltid ett stort gillande och respekt för honom. Hans politiska allierade reagerar, om än inte med samma brinnande beundran som Lenin inspirerar till, så med uppriktig hängivenhet och med sin egen speciella beundran.

Jag säger det igen, om jag väger samman allt jag vet om mannen känner jag mig med djup bedrövelse tvingad att medge att denne store man, med sitt framstående intellekt, beroende på de inre begränsningarna i sin psykologi, inte har förverkligat en tiondel av sin potential för ett konstruktivt inflytande på politiken.

Framtiden? Det batar föga att gissa. Om det kommunistiska systemet vinner och konsoliderar sig, kan Martov kanske spela en roll som en lojal högeropposition och samtidigt framstå som en av de kreativa själarna i den nya världen – något som jag innerligt hoppas. Om det kommer att finnas hinder och stötestenar innan den slutgiltiga segern för kommunismen är uppnådd, kommer Martov antingen att försvinna då han är för ärlig för att hålla tyst i perioder av reaktion, eller så kommer han att tappa bort sig på revolutionens obanade stigar, på samma sätt som han är vilse idag.

(Och som han var ända till sin död, om vilken jag fick veta under den slutliga genomläsningen av mina korrektur. Jag kan nöjt konstatera att huvuddragen i min karaktärsbeskrivning exakt motsvarar Radeks utmärkta dödsruna över Martov i *Izvestija*.)

Engelske översättarens/redaktörens presentation

När det gäller konkreta politiska resultat var Martov ett misslyckande, trots de stora tjänster han gjorde rysk socialdemokrati under dess formativa år på 1890-talet. Men hans personlighet var av sådant slag att även i den ryska revolutionära politikens brutalt pragmatiska värld, där doktrinen och fraktionella lojaliteter dominerade och förakt för privata känslor betraktades som en väsentlig dygd, förlorade Lenin aldrig sina känslor för Martov. De hade varit kamrater i början av rörelsen, hade arresterats och förvisats på samma gång, hade emigrerat och hade nära samarbetat med *Iskra*. Deras senare meningsskiljaktigheter var stora. Martov inte bara ledde de föraktade mensjevikerna, utan försökte även återskapa ett förenat parti som skulle omfatta alla åsikter, vilket var styggelse för Lenin. Martov var också typisk för den boksynta, teoretiserande intelligentian, ett släkte som Lenin hatade trots att han själv tillhörde det. Slutligen kunde Martov aldrig riktigt slå från sig sina skrupler (bara alltför välgrundade) om de yttersta politiska konsekvenserna av att ge absolut makt till ett enda,

hänsynslöst, stelt auktoritärt parti av leninistisk typ. 1920 åkte Martov till Berlin med en mensjevikisk delegation och återvände aldrig. Som Lenin, när han 1923 låg dödssjuk, skulle sorgset säga i en av sina sista kommentarer (strax därefter berövade ett tredje slaganfall honom talförmågan) till sin fru: "De säger att också Martov håller på att dö".

Översättning: *Bengt Isaksson*

Fjodor Ivanovitj Kalinin

Det var med djup sorg som Rysslands arbetare marscherade i procession till begravningen av en av sina mest utomordentliga ledare, Fjodor Ivanovitj Kalinin. Vi måste välkomna de många beslut som Proletkults centralkommitté tagit för att föreviga hans minne.

Minnen tar olika former: de kan vara statyer eller utgåvor av en mans arbeten som fortlever majestätiskt döda eller i bästa fall som en stängd bok.

F I Kalinins tänkande var långt ifrån att vara en stängd bok. Han vidgade och utvecklade ständigt sina idéer, likt frön som sjuder av växtkraft. Hans sanna minne är därför inte bara statylik utan en levande kulturell process. Kamrat Kalinin var både grundare av den proletära kulturrörelsen och mannen vars fasta hand satte den på dess rätta kurs. Varje avvikelse från denna sanna kurs kommer, enligt mig, tveklöst att vara "kätteri".

Till allt han gjorde gav F I Kalinin en osedvanlig grad av lyster. Hans lugn, en nästan klassisk tankeskärpa, förtroende och praktiska inställning till varje problem, skapade tillsammans med hans varma hjärtlighet och enkelhet charmen i hans karaktär.

Kamrat Kalinin förde också samma lyster till frågan om proletärkultur, speciellt till konsten, vilken han, som kan verka märkligt, var mer intresserad av än någon annan kulturgren.

Fjodor Ivanovitj var inte själv någon konstnär. Han var en tänkare och organisatör. Men konstens problem intresserade honom djupt och kom att alltmer få hans uppmärksamhet. Han var som barn hänförd av varje yttring av proletär konst. Alla former av konst var lika angelägna för honom. Och detta var inte barbarens fascination för glitter och ornamentering. Kalinin såg aldrig konst som ett luxuöst och sinnligt nöje. Han var först och främst tänkare och organisatör när han sysslade med estetik. Han betraktade konst som ett viktigt ideologiskt vapen och omhuldade den som ett kraftfullt element i bygget av socialismen.

En stor förvirring råder i frågan om proletär estetik, trots det faktum att försöken att skapa denna estetik har varit så få och så nyliga. Det är på detta område som F I Kalinins idéer har skapat en kanon för bedömning av proletär estetik. Jag upprepar att den måste växa och utvecklas, men att den ska göra det efter de linjer som han stakat ut.

Kalinin insåg att konst är en högst subtil process, vars rötter ligger i det mänskliga psykets djupaste vrår. Han var inte en rationalist, han var inte en förespråkare av didaktism inom konsten, samtidigt motsatte han sig ändå mycket starkt varje antydning av mystik i diskussionen om det artistiska skapandets sociala och individuella process. Han strävade efter att skapa klarhet även kring det omedvetna, vilket han betraktade som ett viktigt element i kreativiteten.

I sin remarkabla artikel *Proletariatet och kreativiteten* skriver han: "Många av dem som tror på mystisk intuition är benägna att betrakta artistisk skapande som en gåva som bara getts de utvalda, de som är kapabla att skapa eviga värden ur intet, enbart genom någon slags magisk inspiration. Denna syn visar både deras höga självuppfattning och deras okunnighet. Alla seriös forskning om artistisk kreativitet visar att den bara kan uppstå som resultat av intensivt arbete efter att man tillägnat sig ett rikt förråd av erfarenhet. Skapande och uppfinnande kan bara åstadkommas genom samlandet av praktisk och teoretisk kunskap. Varje upptäckt eller uppfinning är en produkt av betydande ackumulering av kvalitativ och kvantitativ erfarenhet eller material... Konsten är först och främst figurativt tänkande; den bevisar inget – den avslöjar. Den kan därför inte baseras på logiskt tänkande, om endast av det skälet att praktiskt taget varje bild av någon komplexitet innehåller en kvantitet av erfarenhet så stor att det omedvetna minnet inte kan rymma det. Om den artistiska processen ska resultera i skapandet av en bild, är därför de dolda minnena i det undermedvetna väsentliga attribut."

Ni kommer att se att kamrat Kalinin är benägen att ge stor tyngd till det undermedvetna men samtidigt avvisa den skadliga föreställningen om att man omedvetet kan skapa ett betydande konstnärligt verk utan viljeanstängning eller utan att använda intellektet. Och det är just denna slags konst som kan att producera de stora verken – klassiska, övertygande, lika rika i innehåll som de är passande klädda i yttre form – vilket massorna måste kräva, och verkligen kräver, och som de skapade på den tiden när de verkligen dominerade det kulturella livet, så som under Athens gyllene tid eller i renässansens Florens.

Kalinin förväntade sig att proletär konst enbart skulle komma från proletariatet. Medveten om betydelsen av sådan konst, som ett instrument för självmedvetande hos den klass som är satt att rädda och organisera människosläktet, uppmanade F I Kalinin proletariatet att bli skickliga i det så snabbt som möjligt. ”De intellektuella kanske tänker som oss”, fortsatte han säga i samma artikel, ”och om nödvändigt för oss – men känna för oss kan dom inte.... Det undermedvetna har sin egen autonoma existens”, förklarar han. ”Arbetaren själv är vagt medveten om otydligheterna i sitt eget sinne, men i ögonblicket av koncentrerad kreativ applicering kan de anta skarpa, klara bilder på det medvetna sinnets nivå.”

Men om på detta sätt en fullfjädrad konst – en konst inte från huvudet utan från hjärtat uttryckt via huvudet – kan skapas av proletariatet självt, innebar detta inte på något sätt, enligt F I Kalinins syn, att proletär kultur kan skiljas från tidigare kulturella erövringar. Och i samma intressanta artikel fortsätter han: ”Vi har två uppgifter – en basalt skolorande, som består av att införliva det borgerliga arvet, att definiera vår proletära inställning till det, och i assimileringen av de element av proletär kultur som redan skapats inom arbetarrörelsen. Den andra uppgiften måste vara skapandet av villkor som tillåter att den kreativa kraften hos proletariatet självt kan komma fram i artistisk skapande akter.”

Kalinin betraktade båda dessa uppgifter som absolut grundläggande. Då han talade om uppgifterna för arbetarnas klubb, som han tillmätte stor betydelse i processen att bygga socialismen, skriver han: ”Det kanske finns vissa bland oss som ser på artistiska behov som något överflödigt och onödigt, speciellt i en tid av våldsam kamp. Vi betraktar denna syn som en farlig villfarelse. Konst är inte bara ett medel för förlustelse och utsmyckning, utan är ett medel för organisering av våra liv som vi måste bruka som vapen i kampen. Och vi kan bara lära att bruka den när vi lärt oss förstå den. Konst, som figurativt tänkande, ligger närmast den enkla tankeprocessen hos vanligt folk som tycker det är svårt att förstå abstrakt konceptuellt tänkande. Det är konst som lätt kan komma in i familjelivet och påverka den mänskliga psykologin, befria den från fördomar och förbereda arbetarna för den framtida kampen för socialistiska ideal.”

Jag tror inte att någon annan mer klart och precist kunde uttrycka konstens betydelse för proletariatet i dess stora kamp.

I artikeln *Metoden för proletär kritik* försöker F I Kalinin gå längre och skissera det faktiska innehållet i proletär konst. ”Om bourgeoisien”, säger han, ”avfärdar tanken på det kapitalistiska systemets omedelbara kollaps, och har skapat sig en värld av sköna dagdrömmar och fantasier, genom vars prisma de vill få oss att se alla händelser och fenomen i världen, då måste proletariatet högst brutalt avslöja dessa hägringar.” Och vidare: ”Under sökandet efter den proletär litteraturens form och innehåll måste man under utvärderingen av den – den proletära kritiken – framför allt närma sig saken bestämt och systematiskt.”

Det är därför kamrat Kalinins åsikt att den primära uppgift som den proletära litteraturen står inför är, för det första – att återspegla den samtida revolutionära stämningen, för det andra – att uttrycka den progressive arbetarens psykologi som, med Kalinins ord, är komplex och inte fullt möjlig att beskriva för en utomstående och kanske bara är uttryckbar i djuplodande lyrik. Det var dock också uppenbart för kamrat Kalinin (och det är därför han välkomnade arbetar-

poeten Gastev¹) att sådan lyrik inte kommer att vara individualistisk och att det progressiva proletariatet kommer att, återspegla sin egen innerst natur, i större grad än vad som skulle var möjligt för en annan klass, uttrycka vad som är gemensamt för allt mänskligt, genom hjärtat och sinnet hos mänsklighetens främsta väktare – arbetarklassen

I sin artikel *Ideologisk produktion* framhåller F I Kalinin att proletärens psykologi speglar den stora eran av kollektiv maskinell produktion, som initierades och utvecklades av kapitalismen och är ägnad att utvecklas ännu mer.

Med sitt kärva uttryckssätt, som andas den unika känsla som bara förstås av en proletär, eller av någon som totalt identifierat sig med proletariatet, säger kamrat Kalinin: ”Den nuvarande imperialistiska kapitalismen visar alla tecken på opersonlighet och kollektivism. Detta föder, som konsekvens, en kollektivistisk psykologi inom industriproletariatet. Denna framträdande struktur i de industriella samhällena, där allt är organiserat efter strikta beräkningar baserade på kraven under den totala produktiva processen, i vilken arbetaren bara är en medveten, disciplinerad länk i den kollektiva kedjan - det är denna form av organisering som proletariatet måste föra in i sitt ideologiska och kulturella arbete. På detta sätt ska vi bidra till skapandet av en sant proletär psykologi som, om än fortfarande förvirrad av rester av borgerlig mentalitet, ändå bär spår av en gryende socialistisk psykologi. Vi måste slutgiltigt bryta med den oorganiserade spontaniteten och ersätta den med medveten organisering, metod och disciplin. Även vi måste bygga vår organisation på beräkningar; vi måste befästa varje ens av individuell erfarenhet som, när den syntetiseras, kommer att föra processen i riktning mot ytterligare expansion och utveckling. Så kommer proletariatet att skapa villkoren för den slutliga konsolideringen av socialism.”

Detta är, i högst generella termer, den teori för proletär konst som Kalinin hade börjat skapa. Genom att skarpt avgränsa målen för denna konst, både från de nuvarande trenderna inom den borgerliga konsten och från Futurismen, har han försökt staka ut dess kurs: ”Vi vet”, skrev han i en av sina sista artiklar, ”att vi måste ta på oss en uppgift. Det är inte lätt, men det är inget skäl för att undvika det. Förutom att rensa ut den borgerliga kulturens fördomar, som har fått ganska djupt fäste inom proletariatet, måste vi även övervinna det trångsynta och inkonsekventa sätt att tänka som härskar bland våra arbetande kamrater.” Samtidigt uttryckte han en fast tilltro till att den nyfödda proletära konsten kommer att etablera sig och inta en hög ställning i mänsklighetens allmänna kultur.

Självfallet kommer det att bli en hård strid mot både borgerliga fördomar och mot ”irrlärorna” inom denna embryonala proletära kultur. Även om han fysiskt har lämnat kampen, är F I Kalinin moraliskt och intellektuellt med oss och kommer alltid vara vår allierade och vårt stöd.

Engelske översättarens/redaktörens presentation

F I Kalinin (ska inte förväxlas med M I Kalinin; se not 3 i kapitlet om Voldarskij) var en av Lunatjarskijs arbetarklassprotegéer. När då och då en arbetare eller autodidakt av enkelt ursprung banade sin väg till de högre nivåerna i bolsjevikpartiet, gjorde man stor sak av det som bevis på att det var ett verkligt arbetarparti. En sådan var Fjodor Ivanovitj Kalinin, född 1883 som son till en bondevävar. Politiskt aktiv från 1901, då han arresterades och skickades

¹ *Aleksej Kapitonovitj Gastev* (1882–1939). Tillsamman med Bogdanov en av grundarna av ”Proletkult”-rörelsen. Gastev tillhörde en proletär poetskola kallad ”Smedjan”. Han lovsjöng universum som en ”stor fabrik” och skrev ett ode till maskinen, ”denna Järn-Messia”. För deras självmedvetna arbetarklasshållning var ”Smedjan”-poeterna starkt litterärt skyldiga Symbolisterna.

i exil. Han ledde det väpnade bondeupproret 1905, blev åter arresterad och dömd till tre års fängelse. Efter frigivningen arbetade han underjordiskt för bolsjevikpartiet under en tid, men emigrerade sedan. Utomlands togs han omhand av Bogdanov och Lunatjarskij, gick med i *Vperjod* ("Framåt")-gruppen och deltog i deras politiska träningsskola på Capri – ett projekt som finansierades genom Maxim Gorkijs litterära inkomster. 1917 återvände Kalinin till Ryssland. Två år senare gav Lunatjarskij Kalinin en officiell post i Kommissariatet för utbildning. Kalinin, som då hade gjort sig ett namn som litteraturkritiker, blev en ledande teoretiker för "Proletkult" ("Proletär kultur")-rörelsen. Han dog 1920, vid endast 46 års ålder. Efter att Bogdanovs heterodoxa ideologi undertryckts under Stalin har Kalinins skrifter helt hamnat i skuggan.

Översättning: *B Svensson*

Pavel Bessalko

Jag kände Pavel Bessalko nästan ända från början av hans litterära karriär. Han kom och hälsade på mig med flera av sina ganska svaga ungdomsverk, av vilka, om jag inte misstar mig, inget någonsin blev tryckt. Jag var vittne till nästan hela Bessalkos litterära utveckling.

Efter att han överlevt en fruktansvärd fängelsevända, som återgavs dystert i hans bistra roman *Katastrofen*, kom Bessalko, trots att han vid den tiden var mensjevik, att helhjärtat verka inom arbetarrörelsens extremistiska flygel, vars oppositionella kärna var hat mot intelligentsian och speciellt mot partiintelligentsian.

Under nästan hela den tid han tillbringade i Paris som emigrant var kamrat Pavel en extrem anhängare av Machajskijs¹ åsikter. Detta hindrade dock inte honom från att bli min gode vän. Han och jag delade åsikter, smak och planer.

Gradvis dämpades hans agg mot intelligentian, men han behöll kärleken till sin egen klass, en beundransvärd, tyst stolthet för att kunna säga ”jag är också en proletär”.

I så motto var han en äkta man ur arbetarklassen, och han var hela tiden starkt bunden till sitt yrke som montör, trots att han insåg att det hindrade honom i hans litterära arbete.

Jag tror att av alla våra arbetarförfattare var Bessalko den som djupast kände sig som en arbetare. Detta kom fram i hans teoretiska artiklar, till exempel i hans lidelsefulla och unikt vältaliga attack mot Futuristerna² och i hans extremt kraftfulla försök till bemöta den uppdykande *genren* av bondepoesi med det nya proletära författandet.

Men det som hela tiden drog mig till Bessalko, och det som fick mig att se hans figur på sätt och vis som symbolisk, var det faktum att han, genom sin förvånansvärda känslighet för vad det innebär att vara en arbetare och passionerade hängivenhet till sin klass, hade en ovanlig bredd i sitt betraktelsesätt. Enligt hans åsikt skulle proletär konst inte bara beskriva arbetarlivet (vilket han beundransvärt gjorde) och proletariatets ideal och kamp, utan den skulle uttrycka en allomfattande syn på hela världen, på all mänsklig verksamhet och på den ännu vidare världen av fantasi, på det förflutna, det nuvarande och framtiden: men allt från en speciell utsiktspunkt – proletariatets utsiktspunkt.

Och i detta var Bessalko ytterst framgångsrik. Inte bara i hans bistra bok *Katastrofen*, inte bara i hans passionerat tendentiösa självbiografiska noveller, utan också i *Österns diamanter*, i *Judas*, och i hans skisser av livet i Paris, av vilka en del påminner om Murger, en del om Maupassant. I alla förblir Pavel Bessalko trogen sin arbetarklassidentitet.

Även när han skrev om sina persiska shaher eller Olympens gudar, lyckades han, på ett sätt som verkade otroligt för en man med så begränsad kunskap och som var självlärd på en relativt begränsad nivå, återge stämningen på de valda platserna och skriva i en stil som stod i harmoni med vilket tema han än råkat välja.

¹ *Machajskij*: V K Machajskij, alias A Volskij (? – 1927), polack och tidigare medlem i Polska socialistpartiet, tillägnade sig en slags anarkosyndikalism. I ett antal böcker som utgavs mellan 1898 och 1905 hävdade han att kunskap var ett produktionsmedel, och följaktligen var intelligentian, med dess monopolistiska krav på kunskapen, en exploaterande klass. Enligt Machajskij skulle arbetarklassen ”expropria” kunskapen från intelligentian när den väl fullbordat den socialistiska revolutionen.

² *Futuristerna*: En litterärt och konstnärligt avantgardistisk rörelse som verkade i Ryssland från ca 1910 till 1930. Den hade sitt ursprung i Italien och Frankrike och hade som mål att överge det gamla och skapa en ny konst anpassad till maskinåldern. Dess ledare och teoretiker var Viktor Vladimirovitj Chlebnikov (1885–1922), även om den mest kände av futuristerna var Vladimir Majakovskij (1893–1930). De bildade en kvasi-officiell organisation, ”Konstens vänstra front” (känd i Ryssland som *Lef*), men de framstod som alltför extrema för de flesta i partiledningen och *Lef* upplöstes 1930, samma år som Majakovskij begick självmord. Futuristernas bildstormande behandling av språk och form hade tveklöst ett inflytande på efterföljande ryska poeter.

Hans universella syn, kombinerad med ett sällsynt systematiskt angrepp på de mest varierade ämnen – det är detta jag finner mest karakteristiskt för Bessalko.

Vi har naturligtvis bara känt honom som en yngling. Han hade precis blivit vuxen, var precis på väg att pröva sina vingar, med sin ivriga arbetarhand hade han bara börjat treva efter de vackra skapelserna runt sig, och försöka belysa dem på sitt eget sätt. Vi kunde ha förväntat att hans talang skulle växa till stora höjder, även om ingen nu kan säga vilken riktning denna hans rika, känsliga, djupa, glupska poetiska natur kunde ha tagit.

Vi som genomförde revolutionen under de där fruktansvärda åren tänker ofta med skräck och sorg på de oerhörda förluster som proletariatet lidit som pris för sin seger. Som klass har det numeriskt klart reducerats. Hur ofta känner man inte en rysning när någon frågar efter ett dussin namn eller så – sjömän från Kronstadt, revolutionens hjältar – och man hör att någon så och så dödades där, någon så och så dog där...

De oräkneliga förluster som arbetarklassen lidit har påverkat dess kvalitet såväl som dess kvantitet. Detta är nog för att leda en i förtvivlan om man inte visste att dess styrka är outtröttlig. Bara den primitiva outtröttligheten hos denna mångmiljonhövdade klass, bara åsynen av stora grupper unga kommunister som träder in i partiet för att ta över efter oss, kan lugna oss och ingjuta oss med mod.

Pavel Bessalko var på väg mot en lysande framtid, hade bara tagit de första stegen på den storslagna trappan till det som kommer att bli en stor och sant proletär kulturell byggnad.

Men vi vet att andra kommer att följa honom, med säkerhet följa honom, säkert kommer de att glupskt sluka de sidor han lämnat efter sig och få näring från hans inspiration; de kommer att fortsätta arbetet som om han själv fortfarande arbetade bland dem, för om det finns ett sant proletärt koncept är det ordet "Vi".

Det proletära kollektivet kommer, på ett sätt som aldrig tidigare existerat, att värdera individen mer – inte mindre – än någon klass tidigare och kommer att ge honom en större chans än någonsin för att utveckla sig och stiga uppåt.

Detta är dock mer en fråga för framtiden. I denna tid av krig måste även dess bevingade söner gå varthän framtiden än utstakas för vårt samhälle och på vägen dö av kulor eller tyfus och få höra som tröst: Vi måste vinna, vi ska belöna dig fullt ut. Inget ensamt "Jag" är för värdefullt för att offras för vårt "Vi".

Engelske översättarens/redaktörens presentation

Pavel Karpovitj Bessalko (1887–1920) kom från en bondesläkt och föddes 1880. Han hade praktiskt taget ingen formell utbildning, men var begåvad med en obestridlig naturlig talang och kunde ha blivit en författare av rang om han hade fått leva längre. Nu är han oläst och enbart noterad i uppslagsverk. Precis som F I Kalinin var Bessalko högt värderad av Lunatjarskij och Bogdanov i deras ganska artificiella "Proletkult"-rörelse. Efter att han arresterats 1907 för revolutionär verksamhet, varit fängslad under två år och skickats exil, flydde Bessalko till Frankrike 1911. Där fortsatte han sitt yrke som montör i en fransk flygplansfabrik till 1917 och kämpade med sitt skrivande på fritiden. Med sin våldsamma antipati mot bourgeoisien och intelligentian återvände Bessalko till Ryssland under revolutionen och arbetade som journalist. Under inbördeskriget redigerade han en Röda armé-tidning vid den ukrainska fronten och dog i tyfus i Charkov på hösten 1920. Hans publicerade arbeten består av två romaner, några noveller och ett skådespel kallat *Stenhuggaren*.

Översättning: B Svensson

Michael Glenny

En jämförelse mellan olika utgåvor av *Silhuetter*

Huvudtexten i denna bok är en översättning av 1923 års utgåva av Lunatjarskijjs *Revolutionära silhuetter* som gavs ut av fackföreningsförlaget ”Transposektsija” i Moskva, med en upplaga på 10.000 exemplar. Samma arbete, eller varianter på det, gavs också ut i tre olika utgåvor före och efter 1923.

Den ursprungliga versionen publicerades av Grzjebin i Petrograd 1919 i vad som skulle ha blivit första delen i en historia om Oktoberrevolutionen i fyra delar med titeln *Velikij Perevoror* (Den stora revolutionen). Vid denna tid, två år efter revolutionen, var privata förlag fortfarande tillåtna. Grzjebin var en seriös liberal förläggare med ett gott rykte, och utöver Lunatjarskij innehöll hans lista av faktaböcker från 1919 memoarer och krönikor om händelserna 1917 av författare från ett relativt omfattande politiskt spektrum: mensjevikledarna Dan och Martov ingick i den, likaså ledaren för högersocialistrevolutionärerna Tjernov, liksom Potresov, Suchanov och Bundledaren Liber. Ett flertal verk om teologi och icke marxistisk filosofi ingår också i listan. Strax efteråt emigrerade Grzjebin till Berlin där han fortsatte att ge ut böcker på ryska långt in på 1930-talet. Flytten gjordes lika mycket av praktiska skäl – brist på papper och bindningsmaterial, problem med arbetare – som av politiska skäl. I början av 1920-talet var det inte bara relativt tillåtet att ta in böcker utgivna av emigranter i Sovjetryssland, utan många officiella sovjetiska organisationer som ville distribuera sina böcker i Ryssland var faktiskt tvungna att få dem utgivna utomlands av tvingande ekonomiska och tekniska skäl. Som ett resultat av de störningar som inbördeskriget orsakade befann sig pappers- och tryckeriindustrin – precis som resten av den ryska ekonomin – i ett mycket dåligt skick.

Det är bakgrunden till Lunatjarskijjs anmärkningar i sitt förord till 1923 års upplaga, i vilket han anser det nödvändigt att förklara valet av Grzjebin som förläggare 1919. Han klagar också på att Grzjebin jäktade på tryckningen av boken utan hans kunskap och fortsatte att ge ut den utomlands ”utan min tillåtelse”. Dessa protester bör tas med en nypa salt. Det är högst osannolikt att utgivningen av *Den stora revolutionen* ägde rum utan hans kunskap, och inte ens 1923 var det ovanligt att böcker gavs ut av så respekterade emigrantförläggare som Grzjebin. Det är mycket mer sannolikt att Lunatjarskij hade förolämpat någon högt placerad partikamrat, kanske genom att vara alltför öppenhyrtig i sin politiska självbiografi, som utgör det längsta kapitlet i boken från 1919, kanske genom att inte bara utelämnat ett porträtt av Stalin, utan till och med bara nämna honom en enda gång i förbigående i hela boken.

I den utvidgade och omarbetade utgåvan från 1923 tog Lunatjarskij bort sin politiska självbiografi (vilket leder till misstanken att det var detta som var förolämpningen i 1919 års utgåva), han tog också bort ett kort porträtt av Kamenev och lade (från olika källor, som nämns i förordet) till sina porträtt av Plechanov, Sverdlov, Volodarskij, Uritskij, F I Kalinin och Bessalko. Fortfarande inget omnämnande av Stalin.

Innehållet i nästa version, som gavs ut 1924 i Kiev av Ukrainska statliga förlaget, liknar 1923 års utgåva. Den enda skillnaden är rent redaktionell: stilen har slipats till, kommativering har ändrats här och där, feltryck har rättats till. Därefter såg boken aldrig dagens ljus igen i sin helhet. Det är rimligt att anta att Stalin såg till det.

Men 1965 togs en mycket nedkortad version med i ett band av Lunatjarskijjs biografiska verk i urval, i serien *Utomordentliga personers liv*, som gavs ut av ”Unggardisten”, Komsomols förlag i Moskva. Detta urval sammanställdes av Lunatjarskijjs dotter Irina och redigerades av I Satz. Textmässigt grundar det sig på 1924 års utgåva men utelämnar porträtten av Trotskij, Zinovjev, Martov, F I Kalinin och Bessalko. De första tre utelämnades givetvis därför att de

fortfarande är ”icke-personer”. F I Kalinin och Bessalko är troligen inte med därför att de båda med rätta är så okända att de inte är intressanta i ett band som är ämnat för unga, icke specialiserade läsare. Texterna i de porträtt som har blivit kvar är avsevärt nedsurna. För att klargöra skillnaderna har vi nedan en tabell som jämför innehållet i de fyra utgåvorna:

1919	1923	1924	1965
Inledning. Min partihistoria	Förord	Förord	
Lenin	Lenin	Lenin	Lenin
Trotskij	Trotskij	Trotskij	
Zinovjev	Zinovjev	Zinovjev	
	Plechanov	Plechanov	Plechanov
	Sverdlov	Sverdlov	Sverdlov
	Volodarskij	Volodarskij	Volodarskij
	Uritskij	Uritskij	Uritskij
Martov	Martov	Martov	
	F I Kalinin	F I Kalinin	
	Bessalko	Bessalko	
Kamenev			

1965 års upplaga innehåller inga interpolationer i texten från 1924, men redaktören skriver att den ”publiceras ... med mindre utelämnanden och korrigerings av uppenbara misstag”. Det är inget annat än en omskrivning av ”att tysta ned sanningen”. En del av det som tagits bort har markerats med (...). Andra bortklippningar anges inte alls. De små stilistiska förändringarna mellan texterna från 1923 och 1924 påverkar inte innebörden och behöver inte tas upp.

Det som tagits bort i utgåvan från 1965 är av två sorter: stycken som hänvisar till tabu-personer som Trotskij och Zinovjev, och sådana som nämner Lenin på annat sätt än med total beundran. Som ett resultat av det låter Lunatjarskijs porträtt av Lenin i utgåvan från 1965 lika platt och okritisk som andra stycken ur de leninistiska helgonskrifterna, berövad de diskreta antydningar om Lenins brister och misstag som ger Lunatjarskijs beskrivning av bolsjevik-ledaren en aning mänsklighet och trovärdighet, vilket är ovanligt i sovjetiska skrifter.